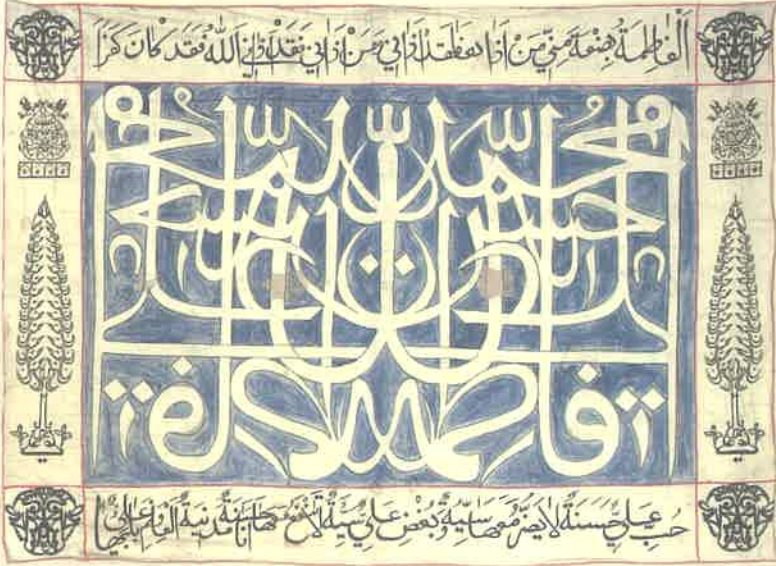

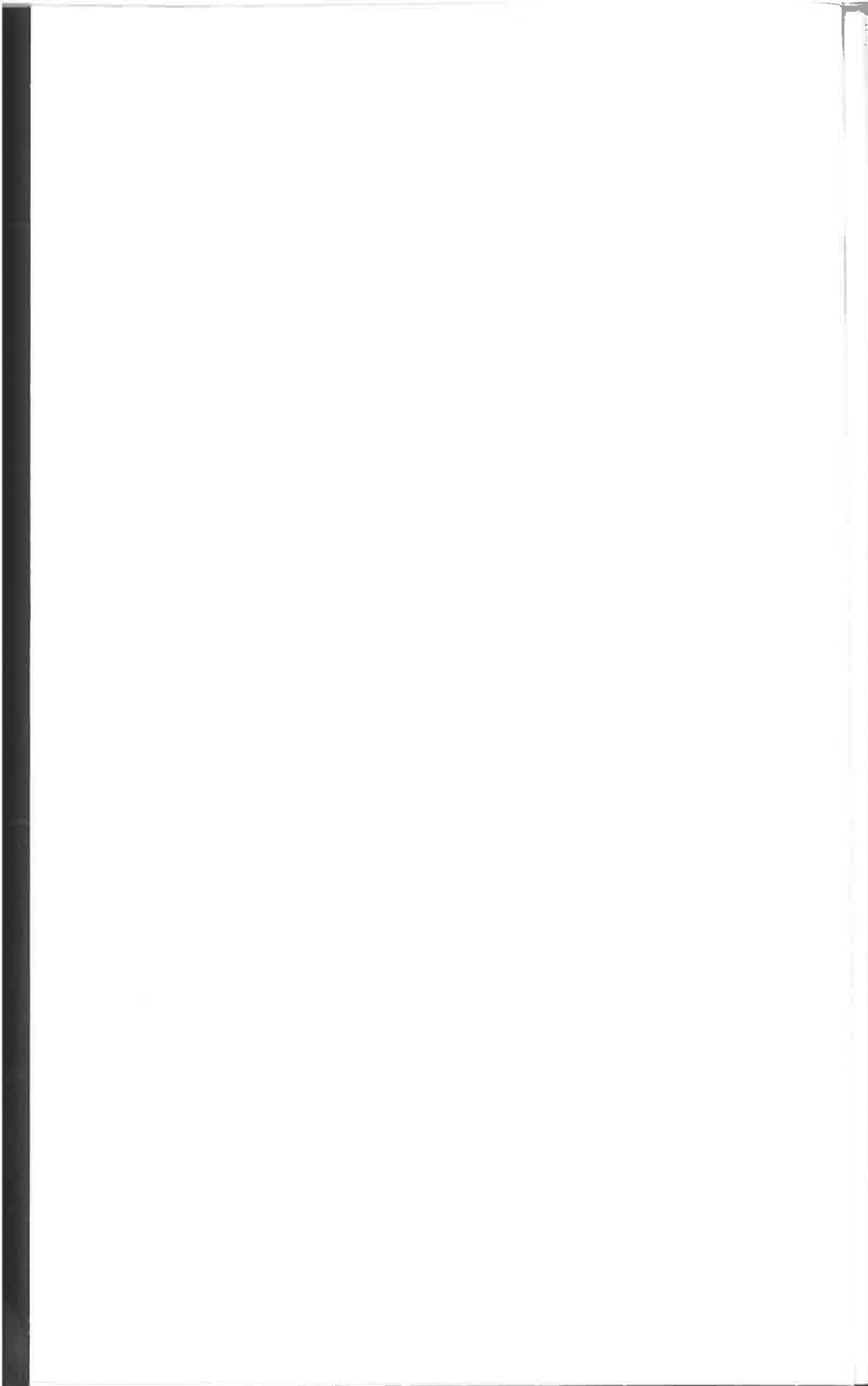
PERÎŞANNAME

Mela Perîšanê Dînewerî

Shahab Vali
Erol Şaybak

PERİŞANNAME

SHAHAB VALİ & EROL ŞAYBAK

avesta | MAGNA CARDUCIA: 838 | 38

Periřanname

Mela Periřanê Dînewerî

Shahab Vali & Erol Őaybak

Berpirsê Giřtî: Abdullah Keskin

Edîtor: Alan Osman

Berg: Őener Ozmen

Mîzanpaj: Őiyar Danîřman

Çapa Yekem: 2023, Stembol

Jimar: 1000 heb

Çap: Berdan Matbaası

Sadîk Dařdögen Davutpařa Cad.

Güven San. Sit. C Blok, No: 239

TOPKAPI / ISTANBUL

Tel: (0212) 613 12 11

© Shahab Vali & Erol Őaybak - Avesta, 2023

Ji xeynî danasînê bêyî destûra wergêr û weřanxaneyê
bi ti awayî nayê zêdekirin.

Sertifika no: 46902

AVESTA BASIN YAYIN

REKLAM TANITIM MÜZİK DAĞITIM LTD. ŐTİ.

Şehit Muhtar Mahallesi Basma Tulumba Sokak No: 5

BEYOĞLU / ISTANBUL

Tel: (0212) 251 44 80

www.avestakitap.com

avestayayinlari@yahoo.com

<https://twitter.com/avestayayin>

<https://instagram.com/avestayayin>

<http://www.youtube.com/avesta1995>

<http://www.facebook.com/wesanenavesta>

ISBN: 978-625-8383-49-2

PERÎŞANNAME

MELA PERÎŞANÊ DÎNEWERÎ

SHAHAB VALI & EROL ŞAYBAK

SHAHAB VALI - (1973 Îran) Perwerdahiya xwe ya lîsansê li Tehranê, li ser dîroka ol û tesewûfê kiriye. Lîsansa bilind (2003) li Unîversîteya Jean Moulin-Lyon li Langues et Identités Culturelles (Ziman û Nasnameyên Kultûrî), doktora jî (2008) li EPHE-Sorbonne Parisê li beşa Religions et Systèmes de Pensée (Ol û Sistemên Hizrî) li ser birûbaweriyên kurdên Yarsan kiriye. Salên 2008-2012an li Tehranê li Institute for Research in Philosophy xebitî û li Unîversîteya Beheshtî dersên mîtolojî û tarîxa tesewûfê dan, Ji sala 2013an ve li Unîversîteya Mardin Artukluyê kar dike. Li ser dîrok û sistemên hizrî yên kurdan bi kurdî, fransî, farisî û tirkî kitêb û gotarên wî hene.

EROL ŞAYBAK: Sala 1987ê li Miksa Wanê hatiye dinyayê. Lîsans û mastera xwe li Zankoya Artukluya Mêrdînê di beşa kurdî da temam kiriye. Bi navê "Şaneşin" (Bawer Ronahî), "Xewndank" û "Eşîra Birûkiyan Çawa Keçên Izmûrî Direvînin" sê pirtûkên wî yên kurteçirokan hatine weşandin. Li Amedê mamostetiya kurdî dike.

naverok

Pêşgotin / 9

DESTPÊK / 13

BEŞA YEKEM

Paşxaneyê Dîrokî / 17

- Derbarê Mela Perîşanê Dînewerî Da / 17
Şêx Recebê Bursî û Mela Perîşan / 21
Mela Perîşan û Îddiaya Hûrûfîbûna Wî / 26
Mela Perîşan û 'Îlm-i Hûrûf / 31
Şopên Şî'itîyê di Perîşannameyê Da / 39
Mezheba Cafer / 41
Şahê Welayetê 'Elî, Çardeh Me'sûm û Hz. Mehdî / 44
Xedîr-i Xumm / 46
Seqîfe-i Benî Sa'îde û Wesiyeta Pêxember / 49
Meseleya Baxçeyê Fedek / 51

BEŞA DUYEM

Li Ser Perîşannameyê / 53

- Nusxeyên Berdest yê Perîşannameyê / 53
Nusxeya Berlînê / 54
Ziman û Lehce / 55
Kêş û Serwa / 57
Teşe/Cureya Metnê / 57
Analîza Naverokî û Tesnîfa Berhemê / 59
Muqeddime: Pendnameyek Li Ser Afirandina Gerdûnê û Meqamê Însan / 60
Bab-i Ewvel: Meqtel-i Huseyn û Zêmarek Ji Bo Kerbelayê / 65
Bab-i Dowvom: Saqîname / 67
Bab-i Sewvom: Şerî'et, Terîqet, Heqîqet û Me'rîffet / 69
Bab-i Çeharom: Nav û Sîfetên Xwedê Te'ala / 71
Bab-i Pencom: Itirafnameyek Ji Bo Gunehên Giran / 73
Bab-i Şeşom: Şefa'etxwazî Ji Xwedê, Pêxember û Şahê Welayetê / 75
Bab-i Heftom: Rexneyeka Tund Li Ebû Bekir Siddîq û 'Umer bin Xettab / 76
Xatime: Bexşxwazî Ji Bo Roja Mehşerê / 79

BEŞA SÊYEM

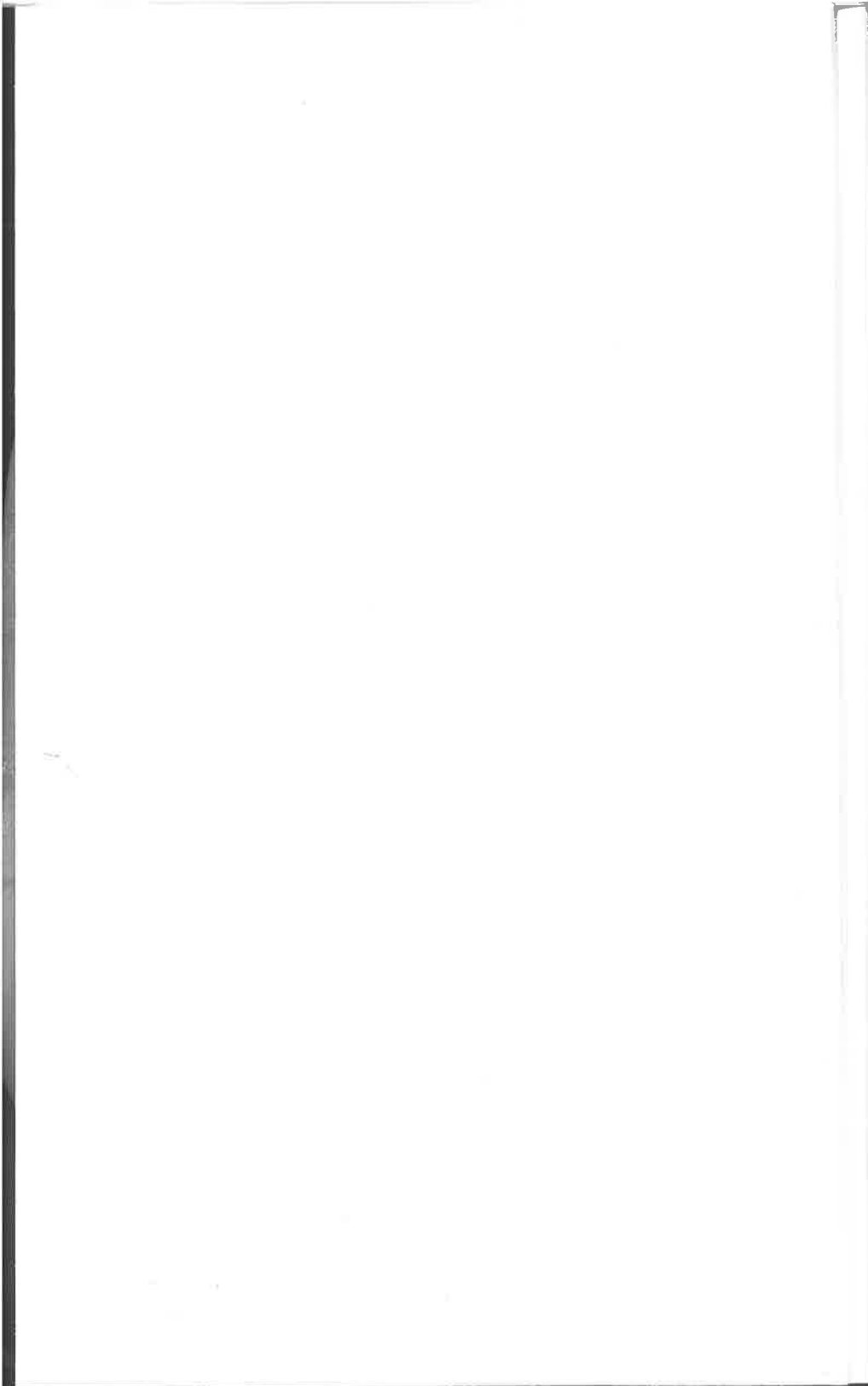
Transkrîpsiyona Berhemê / 81

- Rêbaza Transkrîpsiyonê / 81
Transkrîpsiyona Perîşannameyê / 82

ENCAM / 195

ÇAVKANÎ / 197

FERHENG / 205

(EDEBIYAT)

KURTEBÊJE

amd.	: Amadekar
b.	: Beyt
b. t.	: Bê tarîx
bnr.	: Binêrin
c.	: Cild
ç.	: Çap
dnd.	: Di nav da
ed.	: Edîtor
h. b.	: Heman berhem
h.	: Hicrî
h. q.	: Hicrî qemerî
h. ş.	: Hicrî şemsî
hej.	: Hejmar
hwd.	: Her wekî dî
hz.	: Hezretê
m.	: Mîladî
r.	: Rûpel
ss.	: Sedsal
wer.	: Wergêr
wrq.	: Wereq

Pêşgotin

Heke niştimanê Kurdan, coxrafyaya wan a ji Çiyayên Zagrosê dest pê dike û heta Deşta Mezopotamyayê dirêj dibe, wekî xezîneya "baweriyên" bê binavkirin, ji layê tarîxî ve ev dê ne angaşteke şaş be. Gelek sedemên cuda ên hebûna plûralîzma dînî û baweriyên hene li vê herêmê ku hêjayî niqaş û behskirinê ne.

Li gorî vegotina tarîxî ya klasîk, herêma navborî, ku niştimanê Kurdan e, ji demên qedîm ên tarîxê û vir ve, ji ber rewşa xwe ya taybet a stratejîk, hertim rastî gelek liv û tevgerên koçberî û êrişên xelkên cuda hatiye. Helbet ev hemû faktor bûne sedema derketina gelek taybetmendiyên civakî, siyasî, aborî û çandî û hin caran jî pirs-girêka berdewam di jiyana vê herêmê û gelê(n) ku li ser dijîn. Lêbelê dikare bê gotin ku ji bo gelên herêma navborî, pîr-bawerîbûna wê di rêza pêşî ya van taybetiyan tê.

Li gorî daneyên tarîxî yê berdest, di serdema beriya Îslamê de, piştî baweriyên ku di warê Tarîxa Dînan de wekî "Dînen seretayî" tên binavkirin, baweriyên Mihri/Mîtrayî, baweriyên Anahîta, wekî xwedavenda Avê, Behdînî ku bi şaşî wekî Zerdeştî meşhûr bûye, Xirîstiyani, Dîne Manî û Dîne Mezdek di nav xelkên herêma navborî de belav bûne.

Wekî tê zanîn bi hilweşîna Împaratoriya Sasaniyan (651) re herêma Zagrosê, ku wargeha sereke ya Kurdan bû, kete destê Ereben Misilman. Lê berevajî nêrîna fermî, ji bo belavbûn û qebûlkirina vî dîne nû di nav Kurdan de, çend sedsal lazim bûn.

Ji ber vê yekê jî serhildanên dînî-civakî yên li dijî vî dîne nû li hin deverên Zagrosê heta sedsala çaran a hicrî (11a zayînî) berdewam kir û pêvajoya îslamîbûna piraniya Kurdan li hin herêmên Kurdan, di sedsalên 7-8/ 14-15an de pêk hat.

Lê hemû Kurdan ev dîne nû qebûl nekirin û baweriyên xwe yên berê di bin nav û şêwazên cuda de zindî hiştin. Di encama vê berxwedanê de sistemên baweriya Yarsan û Êzidî derketin holê. Di heman demê de Kurdên ku dîne Îslamê qebûl kirine û bûne misilman jî, di bin maskeyên cuda de gelek baweriyên xwe yên berê adapteyî dîne xwe yê nû kirine û parastine.

Dîsa, dikare bê dîtîna ku di nav wan Kurdan de yên ku Îslam wekî dîne xwe qebûl kirin û bûne misilman jî, plûralîzma ku li jorê hat behskirin dîsa dewam kiriye, ya ku ji girîngtirîn taybetmendiyên çandî yên civaka Kurdan e. Şaxên sereke yên Îslamê, Sunnîti û Şîiti, mezhebên wan ên cuda yên wekî Şafîti, Henefîti, Dozdeh Îmamî, Elewîti û terîqetên tesewufî yên wekî Qadîritî, Neqşîbendîti, Nîmetullahîti û Xaksarî îro jî di nav Kurdan de berbelav in.

Berevajî nêrîna fermî, hemû Kurd ne Sunnî ne. Li gorî çavkaniyên tarîxî, pejirandin û belavbûna Şîitîyê di nav Kurdan de herî kêm bi qasî Sunnîtiyê kevn e û di sedsala 1ê hicrî de dest pê dîke. Lewma, di edebiyata Şîî de navê gelek kesayetên Kurd jî derbas dibe û gelek berhem jî bi destê wan hatine nivîsîn.

Di nav Kurdan de Şîitî, ji xeynî Kurdên Şîî yên herêma Xorasanê û Kurdên Elewî yên Bakûr, bi piranî li derdor an li ser rêya du bajarên girîng ên ziyareta Şîiyên Duwazdeh Îmamî, yanî Necef û Kerbelayê ne, ku gorên îmamê yekem Hz. Elî, û îmama sêyem Îmam Huseyn, yên baweriya Şî'a, li wir in.

Yek ji girîngtirîn berhemên ku ji aliye 'alimên Kurd ên Şî'a ve, hatiye nivîsîn bêguman *Perîşannameya Mela Perîşanê Dînewerî* ye.

Lêkolîna berfiref a li ser berhemê nîşane me dide ku Mela Perîşanê Dînewerî ku di sedsala nehem a hicrî de jiyaye û xwedî leqeba

“Şêxul Îslam” bûye, berî her tiştî ‘alîmeke Kurd ê Şî’a ye û xwedî zanîneke kûr e li ser Quran, hedîs û tarîxa Îslamê. Di heman demê de şa’irekî bêhemta ye ku hest û baweriyên xwe bi helbestê anîne ziman.

Wekî ku tê zanîn di edebiyata Îslamî de gelek berhem ji aliyê ‘alimên Kurd ve, li ser ilmên îtiqad, tefsîr, hedîs û kelimê hatine nivîsîn. Berhemên navborî (ji xeynî edebiyata tesewwufî) bi piranî bi zimanê ‘Erebî, ku wekî zimanê pîroz/dînî/ilmî yê baweriya Îslamê tê qebûlîkirin, hatine nivîsîn.

Ji ber ku Mela Perîşanê Dînewerî bi zêdetirî sed ayetên Quranê, bi dehan hedîsan girîngtirîn mijarên kelamî bi Kurdî nivîsandine, bi taybetî di warê lêkolînên Kurdî de xwediyê aliyekî pir girîng e.

Ji xeynî vê, Mela Perîşan û *Perîşanname* di warê lêkolînên Şî’a de jî xwedî girîngiyeke bingehîn in. Ji ber ku Mela Perîşan bi xwe jî di *Perîşannameyê* de dibêje, ew bi tenê şagirtê ‘alimê navdar ê Şî’a Şêx Recebê Bursî ye ku di lêkolînên Şî’a de hatiye tespîtîkirin.

Perîşannameya Mela Perîşanê Dînewerî, ku xwedî gelek destnivîsên cuda ye, dikare ji aliyên cuda ve bê nixandî. Beriya her tiştî *Perîşanname* yek ji kevintirîn berhemên Kurdî ye. Ji ber vê sedemê, ji bo tarîxa edebiyata Kurdan, ku ji ber sedemên cuda pir dereng derbasî edebiyata nivîskî bûye an jî gelek berhemên xwe winda kirine, metneke sereke ye. Dîsa berevajî gelek berhemên Kurdî, tarîxa nivîsandin û serdema ku şair/nivîskar tê de jiyaye, eşkere ye û tê zanîn.

Mela Perîşan berhema xwe di sedsala 9a hicrî de, li derveyf çerçoveya patronajê û bêyî ku pêşkêşî kesekî bike, di çarçoveya helbesta Pehlewiyatê de, ku şêwazeke helbestî ya beriya Îslamê ye û taybetmendiya edebiyata herêma Zagros e, bi awayê masnewiyê nivîsiye. Di vî warî de dikare bê gotin ku *Perîşanname* kevintirîn mesnewiya Kurdî ye ku heta niha hatiye tespîtîkirin.

Lê tevî van hemû xalên girîng jî, tê dîtin ku di lêkolînên li ser tarîxa edebiyata kurdî de, tenê çend agahiyên giştî li ser vê berhemê û şairê wê hatine dayîn û heta niha ev berhem bi awayekî kûr û akademîk nehatiye lêkolînkirin û nusxeyeke kamil a berhemê nehatiye weşandin.

Armanca sereke ya berhema li ber dest, berî her tiştî pêşkêşkirina nusxeyeke kamil a *Perîşannameyê* û nasandina hizir û ramana nivîskarê wê, yanî Mela Perîşan e ji bo xwendevanên Kurd û me-reqdarên kurdî û edebiyata wê, û vekirina derwazeyekî nû ye ji bo lêkolînên edebiyata Kurdî.

Di vê çarçoveyê de me hewl daye ku serdema ku şair tê de jiyaye, şiroveyên li ser ramanên wî, têkiliyên wî yên bi mamosteyê xwe re û mijarên ku di berhema xwe de behsa wan kiriye, bi bikaranîna daneyên ji çavkaniyên dînî û tarîxî yên Kurdî, Erebbî, Farisî, Tirkî, Fransî û Îngilîzî bî zelalkirin. Peyv/têgînên ku di beytên cuda yên berhemê de hatine bikaranîn yek bi yek hatin lêkolînkirin û çavkaniyên wan ên Qur'anî û hedîsî hatine diyarkirin.

Helbet, wekî hemû xebatên akademîk, di vê lêkolînê de jî gelek kêmasî hene. Lê wekî me berê jî behs lê kir, hebûna metneke kamil a *Perîşannameyê* di destê lêkolîneran de dikare di xebatên Kurdî de qadên nû veke û bi demê re bibe sedema sererastkirin û bertekirina kêmasiyên muhtemel ên xebata hazir ji aliyê lêkolînerên din ve.

Spasîyên bêdawî ji bo Kak Abdullah Keskin û Weşanxaneyê Avesta, ku bûn alîkar ku yekem car metna kamil û latînîzekirî ya *Perîşannameyê* bigihîje xwendevanên kurd.

Shahab Vali & Erol Şaybak
Mêrdîn/Amed 2023

DESTPÊK

Mezheb, di tarîxa dîn û baweriyên da wekî ciyawaziyên nav-dînî, ango wekî hizr û bîrên cuda derketine meydanê û di nav dîsîplîna dînnasiyê da fenomeneka zêde berbelav e. Helbet dîne Îslamê jî, ji vê qaîdeya cudabûnên bîr û baweriyên nav-dînî, ne bêrî ye. 'Alimên Îslamê gelek caran amaje pê kirine, di dîrokê da cudahiya yekem a hizrî, sala h. 11ê piştî wefata Muhemmed Pêxember derketiye holê. Li gor çavkaniyên dîroka Îslamê, di gel wefata pêxember, misilman ketine nav telaşa hîlbijartina îmam/xelîfeyekî nû. Giregirên cema'eta bawermendan li cihekî bi navê Seqîfe-i Benî Sa'îde civiyane, piştî nîqaşên dirêj, Ebû Bekir wek xelîfeyê yekem hatiye hîlbijartin. Ji bo qebîleyên 'ereb ên misilman, meseleyeka pir muhîm e ka divê kî wek xelîfe bête tayînkirin, lewma jî li ser vî postê yekta, reqabetek dest pê dike. Ev reqabeta giregirên qebîleyên 'ereb, wextê definkirina Muhemmed Pêxember zelal û eşkere dibe, ji ber ku tenê pîmam û zavayê wî 'Elî û çend kesên dî ji ehlê beytê cenazeyê pêxember dişon, defin dikin û misilmanên dî, di definkirinê da cih nagrin. Piştî ku Ebû Bekir wek "xelîfe" tê hîlbijartin, malbata pêxember û hin sehabeyên nêzîkî wan, xelîfetiya wî qebûl nakin û ev bûyer di dîroka dîne Îslamê da wek yekem ciyawaziya nav-dînî ango ser-

sebebê derketina mezheba şî'a tê qebûlkirin. Kesên ku Ebû Bekir wek xelîfe nabînin, bî'etî wî nakin û piştî demekê jî wek "Elewî" an jî "Şî'ayê 'Elî" (alîgirên 'Elî) tên binavkirin, sersebebê vê qebûlnekirinê, xutbeya pêxember a li Xedîr-î Xumm nîşan didin ku li gor riwayetan pêxember li wê derê xîtabî hemû misilmanan dike û beriya wefata xwe xelîfeyekî li şûna xwe tayîn dike. Sehabeyên ku bî'etî Ebû Bekir nakin, wisa bawer dikin ku jixwe pêxember di vê xutbeyê da bi awayekî eşkere gotiye; "Piştî min 'Elî mewlayê hemû misilmanan e" û 'Elî bin Ebû Talib wek xelîfe li şûna xwe tayîn kiriye. Ji ber ku li gor baweriyê ve girseyê, çawa "pêxember" jî bo wezîfeya pîroz a pêxembertiyê rasterast ji aliyê Xwedê ve hatibe hilbijartin, xelîfeyê piştî wî jî divê ji aliyê pêxember û Xwedê ve bihête tayînkirin. Ji ber ku di baweriyê mezheba şî'a da, xelîfetî meqamekî pîroz û ruhanî ye, tenê bi terma "îmamet"ê ev meqam wateya xwe ya rastîn dibîne. Pêxember, di hizra mezheba şî'a da rasterast ji aliyê Xwedê ve tê hilbijartin, paşê îmamê piştî xwe destnîşan dike ku dê pêşengiya ummetê bike û ew îmam jî di saxiya xwe da îmamê piştî xwe tayîn dike.

Ji xeynî vê meseleya derheq baweriyê da ku mijara 'ilmê kelamê ye, her çar îmamên ku misilmanên sunnî baweriyê pê tînin û wek xelîfe qebûl dikin (Ebû Bekir Siddîq, Umer bin Xettab, Osman bin Affan û 'Elî bin Ebû Talib), bi çar usûlên cuda wek xelîfe hatine hilbijartin, lewma jî ev awayê hilbijartinê ji aliyê mezheba şî'a ve her û her hatiye rexnekirin. Ji ber ku li ser hilbijartina xelîfe, usûl û doktrîneka hevpar nîne. Dewra xelîfetiya Ebû Bekir, bi şerê li hember "ehl-î redde" (yên ji dîn derketî) derbas bûye û her sê xelîfeyên piştî wî jî, bi destê misilmanan hatine kuştin. Herwiha sala h. 61ê jî heftê û du kesên ji ehlê beyta pêxember, li Kerbelayê rastî komkujiyekê hatine. Li gor misilmanên şî'î, sersebebê van hemû şer û pevçûnên nav-dînî, ev usûlê nediyar ê xelîfetiye û "hilbijartina dinyewî" ye.

Ferq û cudahiyan mezhebî yên Îslamê, wek sunnî û şî'î, piştî qebûlkirina dîne Îslamê, di nav milletê kurd da jî rû daye. Tevî ku di çavkaniyên dîrokî da misilmanbûn/misilmankirina kurdan, di serê yekem sedsala hicrî da dest pê kiribe jî, herdu mezhebên sereke di nav kurdan da başbaş belav bûne û tê zanîn ku herdu mezheb jî,

ji aliyê girseyên kurd ve hatine pejirandin. Her çend tê qebûlkirin ku di serdema pêxember da, sehabeyê bi navê Cabanê Kurd yekem kurdê misilman e, li piraniya 'erdnîgariya Kurdistanê bi awayekî girseyî misilmanbûna kurdan, piştî têkçûna Împaratoriya Sasaniyan dest pê dike.

Li gor berhemên dîroknasên Îslamê yên wekî Teberî, Belazûrî û Îbn Esîr, pêşî şerê Qadisiyye di navbera misilman û Sasaniyan da sala hicrî 15ê qewimiye, paşê şerê Tîsfûn sala 16ê û eynî salê dîsa şerê Celûla, bûye sersebebê têkçûna bajarê Medaîne paytext, piştî jî împaratoriya Sasaniyan hilweşiyaye. Kurdên ku piranî li ser sînorên împaratoriye binecih bûne, carna bi şer carna jî bi bac û xeracê, ketine bin hukmê misilmanan. Lêbelê misilmanbûna kurdan bi temamî, heta destpêka sedsala 4ê hicrî didome. Rasthatina mezheba şî'a di gel miletê kurd jî dîsa di sedsala ewil a berbelavbûna Îslamê da pêk hatiye. Li ser vê mijarê, dîskura herî kevn 'aydê 'eşîra Zengene ye ku roja îro di nav sînorên Îranê da niştecih in. Zengeneyên li herêma Kirmanşahê dijîn, îddia dikin ku cenazeyên şehîdên Kerbelayê ji aliyê bab û kalên wan ve hatine definkirin lêbelê piştrastkirina vê îddiyê bi delîlên musbet, ne pêkan e.

Li gor çavkaniyên tarîxa Îslamê, Muxtar bin Ebû 'Ubeyd Seqefî ji bo tolhildana şehîdên Kerbelayê serî hilhide. Sala hicrî 67ê serhildana wî tê serqutkirin û Muxtarê Seqefî tê kuştin. Kesên ji neseba 'Elî û gelek alîgirên wî yên şî'î, bi mebesta dûrketina ji zilma hukumdarên Emewî, dest bi koçê dikin berev rojava û 'erdên navendî yên Îranê. Vê koçê di sedsala duyem a hicrî da û piştî wê serdemê jî her berdewam kiriye. Girseyên koçber ku ji bajarê Kufeyê bi rê ketine ber bi rojava û navenda Îranê ve çûne, neçar mane ji nav 'erdên kurdnişîn derbas bibin. Koçberên şî'î, piranî ji bajarên kurdan ên wekî Mendelî, Xaniqîn, Ser Polê Zehab, Dînewer, Kengawer û Nehawend dibûrin, bi vî awayî niştecihên kurd ên van bajaran, baweriya şî'a nas dikin.

Navê gelek kurdan di çavkaniyên hedîsên şî'a da cih digrin ku nexasim di sedsala duyem a hicrî da wekî sehabeyên îmamên şî'a hatine zikirkirin. Ji wan sehabeyan behsa Huseyn û Hesên Rawendî Dînewerî tê kirin ku wekî sehabeyên îmamê heştam Elî el-Rîza (h.

203) hatine naskirin. Herwiha, îmamê nehem Muhemmed Teqî (h. 220) ji bo herêma Kirmanşahê, xaseten ji bo bajarê Dînewerê nûnerêkî taybet tayîn kiriye, ji ber zêdehiya hejmara bawermendên şî'a. Dîsa çavkaniyên tarîxa mezheba şî'a behs dikin ku îmamê dehem Elî bin Muhemmed (h. 254) kurdekî bi navê Elî bin Ubeydullah Dînewerî, wekî nûnerê Dînewerê tayîn kiriye û ev sehabe bi nasnavê Cebelî (Zagrosî) hatiye naskirin. Ji xeynî van, di dewra îmamê yanz-dehem Hesên el-Eskerî da (h. 260) navê sehabeyên kurd Hesên bin Harûn, Muhemmed bin Harûn, Ebulhesên bin Harûn Dînewerî, Ibn Xalê Şehrîzorî û Zeydan Sîmeryî di çavkaniyên tarîxî da cih girtine.

Li gor baweriya şî'a, wextê xeyba biçûk (xeybetê suxra) a îmamê duwanzêhem Muhemmed el-Mehdî ku di navbera salên h. 260-329ê da qewimiye, ji 'alimên kurd Hesên bin Harûn, Ehmed bin Exîh û Ebulhesên Dînewerî, nailê wê şerefê dibin ku bi Îmam Mehdî re hevdiyê pêk bînin. Xaleka muhîm di çavkaniyên şî'a da nîşanî me dide ku bajarê Dînewerê yê Mela Perîşan lê dayik bûye, di tarîxa mezheba şî'a da xwedî cihekî taybet e. Piraniya sehabeyên kurd ên îmamên şî'a, bi 'eslê xwe ji bajarê Dînewerê ne. Lewma jî nîşaneyê herî girîng ew e ku di sedsala h. 9em da 'alimekî wekî Mela Perîşan, pabendê baweriya şî'a ji vî bajarî derketiye û ev yek ne tesaduf e.

Di encama van agahiyan da, em dikarin dupat bikin, her çend piraniya civaka kurdan sunnî be jî, piştî berbelavbûna Îslamê li Kurdistanê, qismek ji kurdan baweriya duwanzêh îmamî a mezheba şî'a qebûl kirine û heta roja îro jî girseyeka mezin, baweriya vê mezhebê dihebîne. Piraniya peyrewên vê mezhebê, roja îro di nav sînorên Iraq û Îranê da, xaseten li bajarên Kirmanşah, Kurdistan, Îlam, Xoresan û Xaniqînê dijîn.

BEŞA YEKEM
Paşxaneyaya Dîrokî

Derbarê Mela Perîşanê Dînewerî Da

Ehlê qada xebatên edebiyata kurdî ya klasîk, ji bo navê Mela Perîşanê Dînewerî û berhema wî çavnas in lê mixabin agahiyên sehîh û pêbawer li ser jiyana wî û berhemên wî, ne li ber dest in. Pirraniya lêkolînerên vê qadê tevî gelek îddiyên curbecur, li hev dikin ku Mela Perîşan di sedsala m. 14ê da hatiye dinyayê û di nivê yekem ê sedsala 15ê da jî wefat kiriye. Ji xeynî van xalên sereke, li ser jiyana û nasnavên wî, hetta mensûbiyeta wî ya ayînî, şiroveyên ji hev cuda hatine kirin.

Li gor zanyariyên berdest, Mela Muhemmed Ebûlqasim, bi nasnavê xwe yê edebî Mela Perîşan, di nivê duyem ê sedsala m. 14ê de li Rojhilatê Kurdistanê, bajarê Dînewerê hatiye dinyayê ku roja îro di nav sînorên parêzgeha Kirmanşahê da dimîne¹.

Bêguman ji bo zelalkirina naveroka Perîşannameyê, serê pêşî fikr û raman û baweriya muellifê kitêbê divê bê naskirin. Hemû berhemên li ser dîroka edebiyata kurdî, wekî 'şa'irekî hûrûfî' behsa

¹ Xeznedar, M., *Mêjûy Edebî Kurdî*, c. 2, Dezgay Aras, Hewlêr, 2010, r. 22

Mela Perîşan dikin. Lêbelê ev berhem û xebatên lêkolîneran, xwe naspêrin delîlên musbet û 'ilmî. Xuya ye sersebebê vê pêşqebûlê ew e ku Mela Perîşan di berhema xwe da 'ilm el-hûrûf', ango 'zanista herfan' bi kar aniyê. Dema bi hûrbînî lêkolînek li ser naveroka berhemê bihête kirin, êşkere dibe şirove û agahiyên li ser hûrûfîbûna Mela Perîşan, dibe ku ne rast bin. Li gor qena'eta me, du sebebên bingehîn ên vê xeletiyê hene: Ya yekem ew e ku naveroka Perîşan-nameyê, ji aliyê nivîskar û lêkolîneran ve, bi hûrgulî nehatiye tehlîl-kirin. Sebebê duyem jî ew e ku lêkolînerên qadê ji dîrok û doktrîna 'şî'ayê danzdeh îmamî' başbaş ne agahdar in.

Helbet divê pêşî em ji tarîxa bajarê Dînewerê haydar bin ku Mela Perîşan lê hatiye dinyayê. Dînewera ku bi nasnavê 'qelbê herêma Med'î hatiye naskirin, bajarekî giring ê Împeratoriya Sasaniyan e (m. 224-265) û di dewra Seleukosiyana da hatiye avakirin. Piştî hilweşîna Împeratoriya Sasaniyan, li gor salnameya hicrî, di sala 21ê da, ji aliyê ereban ve hatiye fetihkirin¹. Ji destpêka berbelavbûna Îslamê li Îranê, baweriya mezheba şî'a jî li dor bajarê Dînewerê belav bûye, çî ku tê zanîn gelek seyîdên jî nesebê xelifeyê çarem 'Elî bin Ebû Talib, li wê derê binecih bûne². Li gor qeydiyên dîrokî, piştî hicretê sedsala 9ê, ango di dewra Mela Perîşan da jî, baweriya serdest a bajarê Dînewerê mezheba şî'a bûye.

Baweriya şî'a, sedsala h. 9ê, li gelek herêmên Kurdistanê jî roja îro berbelavtir bû. Bo nimûne heman sedsalê, mutesewifê şî'î Seyîd Muhammed Nûrbexş (m. 1464-1465) xwe mehdî îlan kiriye û tê zanîn ku giregirên kurdên feylî û bextiyarî bawerî pê anîne, ketine bin fermana wî, li ser navê wî xutbe hatiye xwendin û bi mohra wî pere hatiye çapkirin³. Baweriya wî tesîr li Bakurê Kurdistanê jî kiriye û Husameddîn Elî Bidlîsî (m. 1494-95), babê dîroknas û siyasetme-

1 Bosworth, C. E., "Dînavar", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. VII, Fasc. 4, 1995, New York, r. 416

2 Belazurî, Ehmed bin Yehya, *Futûl el-Buldan*, amd. A. Enîs el-Tebba', Muessise el-Muaf, Beyrût, 1987

rr. 430-431

3 Jafariyan, R., *Tarîxê Teşeyyu' der Îran, ez Axaz ta Tulu'ê Dewletê Sefewî*, Neşrê IIm, Tahran, 1388, r. 242

4 Şûşterî, Qazî Nurullah, *Mecalis el-Muminîn*, cild 2, Kitabfirûşî Îslamiyye, Tahran, 1377, r. 147

darê kurd Idrîsê Bidlîsî, bûye murîd û xelifeyê wî, bi vî awayî berbe-
lavbûna mezheba şî'a, di nav kurdan da dewam kiriye¹. Ev herêma
Mela Perîşan lê hatî dinyayê û bi ihtimaleke mezin piraniya jiyana
xwe lê borandî, aşîna ye ji bo doktrîna mezheba şî'a. Herwiha, di
berhema xwe da Mela Perîşan diyar dike ku Şêx Recebê Bursî, ma-
moste û şêxê wî ye, pênceh salan xizmeta wî kiriye.

Muellîfê berhemê, bi nasnavên Mela Perîşan, Mela Perîşanê Dî-
newerî an jî Mela Perîşanê Kurd hatiye naskirin. Tê bawerkirin ku
sala m. 1356ê ji dayik bûye û dîsa li bajarê xwe, sala 1421ê wefat kiri-
ye². Li gor hin lêkolîneran, jê ra 'Mela Perîşanê Lur' jî hatiye gotin lê
guman tê heye ku Mela Perîşan bi 'eslê xwe Lur be³. Di çavkaniyên
me yê sereke da zêdetir wek Mela Perîşan cih digre, lewma jî mu-
ellîfê berhemê di vê xebatê da wek Mela Perîşan an jî Mela Perîşanê
Dînewerî dihête zikirkirin.

Li ser tarîxa jidayikbûna Mela Perîşan, lêkolîner Marif Xeznedar
îddia dike ku kevntirîn şa'irê kurd e û ji çarçoveya helbesta bawe-
riya Yarsan derketiye der. Bi diyalekta goranî ya zimanê kurdî ber-
hemek nivîsiye⁴. Ev îddiya ji bo gelek lêkolîneran bûyî referansek
bingehîn, beriya Xeznedar ji aliyê Kemal Fuad ve jî hatiye nivîsîn.
Herwiha Fuad, Mela Perîşan wek 'şî'iyekî fanatik' bi nav dike lêbelê
ji xeynî navê mustensix Mihemmed Qulî Hersînî, derheq naveroka
berhemê û jiyana muellîfê wê da, zêdetir agahiyan nade⁵. Di hinek
destxetan da navê muellîfê berhemê wekî Mela Perîşanê Hersînî jî
hatiye qeydkirin, lewma jî ihtimal e Mela Perîşan ji gundê Hersînê
be ku roja îro nêzikî navenda bajarê Kirmanşahê ye⁶.

1 Bashir, Sh., *The Messianic Hopes and Mystical Visions, The Nûrbakhshiya
Between Medieval and Modern Islam*, University of South Carolina Press,
2003, r. 168

2 Ahmedi, C., *Tarîxê Edebiyatê Kurdî Ez Axaz Ta Cengê Cihanîyê Evvel*, Întişar-
ratê Gotar, Seqiz, 2016, r. 75

3 Umerayî, Î. X., *Şerh-i Dîvan-i Mola Perîşan*, amd. E. Xeznenferî, Întişarê
Şapûrxwast, Xuremabad, 2008, r. 4

4 Xeznedar, h. b., r. 22

5 Fuad, Kamal, *Kurdische Handschriften-Verzeichnis der orientalischen Hands-
chriften in Deutschland*, Wiesbaden, Deutschland, 1970, r. 94

6 Hosseini Abbariki S. Arman, "Yaftehayî Novîn Derbarê Ehval ve Eş'arê Molla
Perîşan", *Journal of Kurdish Literature*, Spring and Summer 2021, Vol. VII,
No. 1, serie II, rr. 4-6

Tekane çavkaniya *Mêjûy Edebî Kurdî* ya Xeznedar li ser Perîşannameyê, çapa 1916ê ya Kirmanşahê ye ku ji aliyê Feth'elî Heyderî Zîbacûyî ve hatiye amadekirin. Navê vê çavkaniyê jî xuya ye ji aliyê Xeznedar ve cuda hatiye nivîsîn. Li gor fihristên kitêbxaneyên muxtelif yê Îranê, navê berhema Zîbacûyî ku hemançapa nusxeyeka berhemê ye, divê wiha be: *Muqeddime Ber Dîvan-i Molla Perîşan-i Kurd*. Di maweya amadekirina vê xebatê da nusxeyeka sehîh ji vê muqeddimeya Zîbacûyî, gihişt ber destê me. Nusxeya berbehs, mixabin ku wekî gelek nusxeyên dî nivçe ye. Zîbacûyî, di gel berawirdkirina çend nusxeyên cuda, bi hinek şerh û ronkirinan, xwestiye berhemê bide nasîn¹. Ev xebata Zîbacûyî, roja îro bi awayekî dijîtal jî berdest e. Navê berhemê ji aliyê Zîbacûyî ve, wekî *Dîvan-i Molla Perîşanê Kurd* hatiye qeydkirin. Tevî ku Xeznedar behsa destxeteka ji arşîva Zanîngeha Marborgê jî dike, di nav çavkaniyên wî da kunyeya nusxeyê cih nagire û em nizanin ka Xeznedar agahiyên xwe ji wê destxetê distîne an ji xebata Zîbacûyî.

Pisporekî dî yê edebiyata kurdî ya klasîk, Cemal Ahmedî bi şerh û ronkirinekê dide zanîn ku Mela Perîşan bi 'eslê xwe ne 'lur' e lê kurd e. Wekî gelek lêkolînerên dî, Ahmedî jî pirraniya agahiyên xwe dispêre Marif Xeznedar û çend xebatên dî yê jî Îranê û destnîşan dike ku Mela Perîşan sala 1356ê hatiye dinyayê û yekem şa'irê kurd e ku bi lehceya goranî berhemek nivîsiye². Bi ser de jî Ahmedî beyan dike, Mela Perîşan zêdetir li herêma Kirmanşah û Dînewerê maye û sala 1421ê li bajarê xwe wefat kiriye. Li gor agahiyên wî, ji xeynî muqeddimeya berhemê, saqînameya wî ya navdar û hinek beşên dî yê berhemê heta niha nehatine çapkirin³.

Lêkolîner Selîm Temo jî di antolojiya xwe ya helbestan da behsa çapa yekem a Kirmanşahê dike, wekî Xeznedar bajar û tarîxa çapê 'Kirmanşah-1916' qeyd dike. Di nav her du çapên pêşî yê *Kürt Şiri Antolojisiya Temo* da, navê Mela Perîşan di listeya kêmasiyan da cih digre û agahiyên behskirî di jêrenotekê da cih digrin. Di vê

1 Zîbacûyî, Feth'elî Heyderî, *Divan-i Molla Perîşanê Kurd*, Çap-i Muhemmedî, Kirmanşah, 1916

2 Ahmedî, Cemal, *Tarîxê Edebiyatê Kordî Ez Axaz Ta Cengê Cihaniyê Evvel*, Întîşaratê Gotar, Seqiz, 2016, r. 85

3 h. b., r. 90

antolojiyê da tarîxa jidayikbûna Mela Perîşan 1398 e ku ev tarîx di esasê xwe da li gor hin çavkaniyên dî, sala wefata Şêx Recebê Bursî jî nîşanî me dide¹. Hêjayî gotinê ye ku Temo jî berhemê wek 'dîwan' bi nav dike.

Yek çapa orjînalê destxetekê ji sala 1916ê, yek jî şerha Umerayî ku salên 1980yî temam dibe lê sala 2008ê bi giştî belav dibe, *Perîşanname* du caran hatiye çapkirin. Tevî zêdehiya van çavkaniyên navborî, tevliheviya agahiyên li ser jiyana wî û nezelaliya tarîxa jidayikbûn û wefata wî, zehmetî û bedbextiya dîroknûsiya edebiyata kurdî nîşanî me dide. Naxwe, divê em li naveroka berhemê binêrin ka derheqê salên jiyana wî wefata muellifê xwe da, berhem bi xwe ji bo me çi dibêje.

Agahiyeka beraqil ji berhemê bi xwe derdikeve û bi me dide zanîn ku Şêx Recebê Bursî şêx û rêberê Mela Perîşan e û heta sala 1398ê jî li heyatê ye². Jixwe lêkolînerên sereke yên navborî jî qebûl dikin ku Mela Perîşan û Şêx Recebê Bursî di heman sedsalê da jiyane. Mela Perîşan bi xwe jî di *Perîşannameyê* da Bursî wekî şêxê xwe dide nasîn û bi sê beytan pêwendiya xwe di gel wî eşkere dike:

Ve tirsê sellem û sellem tirsî

Şêx Recebê Bursî bi ew heme qursî (b. 392)

Pencah sal terîqê xidmetim guzaşt

Curbuzey yek herf bîştir ew nedaşt (b. 393)

Bêguman nasîna Hafîz Recebê Bursî û baweriya wî, dikare agahiyên giring bide me ji bo eşkerekirina mezheb û baweriya muellifê *Perîşannameyê* jî.

Şêx Recebê Bursî û Mela Perîşan

Rezîeddîn Receb bin Muhemmed bin Receb el-Hillî el-Bursî,

¹ Temo, Selim, *Kürt Şiiri Antolojisi*, c. 1, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2013, r. 68

² Bîdakî, Hadî, "Fihristê Tewsîfê Mutûnê Xettiyê Kordî der Kitabxanehayê Îran-Menzûmehayê Dînî ve Aşiqane", *Keşkol*, c. 1, hej. 2, Tahran 2016, r. 210

wek hafiz û muheddisekî pêşeng ê baweriya şî'a û felsefeya 'irfanê hatiye naskirin¹. Navê wî, di çavkaniyeka 'alimên şî'a yê serdemê da, wek Receb bin Muhemmed bin Receb Bursî jî tomar bûye². Navê Hafiz Recebê Bûrsî, hêj di serdama xwe da, di nav fêhristên 'ulema û pêşengên mezheba şî'a da cih girtiye.

Bursî, di pirraniya çavkaniyan da wek muheddis û 'alim cih girtiye jî herwiha şa'ir û edîbek e. Di nav berhemên wî da dîwanek jî cih digre û temayên sereke yê helbestên wî, 'medhê pêxember', 'ehlê beytê' û 'mersiyeya Huseynê şehîd' e³. Hafiz Recebê Bursî, waqîfê pirraniya 'ilmên serdemê ye û bi taybet jî di 'ilmê *esrarê hûrûf* da destê wî dirêj e⁴.

Agahiyên sehîh û berdest ên li ser jiyana Bursî, mixabin ku kêman in. Lewma jî jiyana wî û telebeyê wî Mela Perîşan, dişibin hev. Tê zanîn ku Bursî, li dor sala h. 743 (m. 1342), li gundê Bursê hatiye dinyayê ku ev gund roja îro di navbera bajarên Hille û Kufeyê da dimîne. Di xortaniya xwe da, li bajarê Hilleyê⁵ binecih dibe ku navendeka giring a rewşenbîriya wê serdemê ye.

'Alimên sereke yê mezheba şî'a, li wê derê berhev dibin, li gor doktrîna şî'a şagirdên nû perwerde dikin û bi navê 'Mekteb-i Hille', ekolek derdikeve meydanê⁶. Bursî, demekê li wê derê dimîne, paşê berê xwe dide Xoresanê ku di wê serdemê da Hukûmeta Serbîdaran a şî'î (m. 1337-1381) li ser hukm e. Şêx Recebê Bursî, paşê diçe bajarê Meşhedê ku tirba îmamê heştêm ê şî'î li wê derê ye, dikeve inziwayê û wekî zahidekî dest bi nivîsandinê dike. Bursî, beşa duyem a berhema xwe *Meşariq Enwar el-Yeqîn fî Heqayiq Esrar Emîr el-Muminîn*, sala m. 1410-11ê, li bajarê Meşhedê nivîsiye. Ji

1 Amir-Moezzi, M.A., "La Perle Précieuse Attribué a Rajab al-Bursî, Les 500 Versets Coranique au Sujet de 'Alî", di *Ali, Le Secret Bien Gardé*, CNRS Editions, Paris, 2020, r. 251

2 'Amilî, S. M. E., *A'yan el-Şî'a*, c. 6, Dar-ul Te'aruf, Beyrut, 1983, r. 464

3 Subhanî, J., *Mosû'ê Tebeqat el-Fuqeha*, c. 9, Mu'essisey-i Îmam Sadiq, Qum, 1418, r. 106

4 Bursî, H. R., *Meşariq Enwar el-Yeqîn fî Heqayiq Esrar Emîr el-Muminîn*, wer. E. M. Yezdî, Întişaratê 'Ilmî Ferhengî Sahib el-Zeman, Tahran, 1969, rr. 25-29

5 Momen, Moojan, *An Introduction to Shi'î Islam*, Yale University Press, Connecticut, 1985, r. 87

6 Amir-Moezzi, Mohammad Ali, Jambet, Christian, *Qu'est-ce que Le Shi'ism*, Fayard, Paris, 2004, rr. 194-199.

ber wê jî em dikarin bêjin Hafîz Recebê Bursî, piştî tarîxa 1410ê koça dawî kiriye¹. Şêx Recebê Bursî, eger piştî sala 1410ê wefat kiribe, ne dûrî aqilan e ku ew û Mela Perîşan hevçaxê hev bin. Lewma jî li ser tarîxa jiyana û mirina Mela Perîşan, heta peydakirina belge û tarîxên teqez, em ê van agahiyên berdest qebûl bikin. Li gor vê pêşqebûlê Mela Perîşan di sala 1356-57ê hatiye dinyayê û di destpêka sedsala 15ê da piştî xizmeta pênceh salan a li ber dergêhê Şêx Recebê Bursî, berhema xwe *Perîşanname* nivîsiye û teqriben sala 1420-21ê wefat kiriye. Cihê tirba wî nayê zanîn.

Wekî me berê jî amaje pê kirî, tevî ku Receb el-Bursî 'alim û muheddisekî navdar ê şî'î ye jî, li ser jiyana û bawerîya wî, tenê çend agahî û anekdotên ji metnên klasîk û hinek lêkolînên rojhilatnasan hene ku di van salên dawî da hatine çapkirin.

Her çiqas fikr û ramanên Bursî di serdema xwe da ji aliyê 'alimên şî'î ve nehatine qebûlkirin û Bursî wek 'xalî' ('alimê ku derheqê îmamên şî'î da pirr mubalexe dike û zêde pesnê wan dide) bi kufariyê hatiye sûcdarkirin jî, pirraniya 'alimên serdemê, fikrên Bursî bi xweşbînî pêşwazî kirine û dane zanîn ku wî bi niyeteka pak, ji bo piştevaniya de'wa îmaman ev tişt nivîsîne². Lewma jî Bursî, di dawîya sedsala 14ê da di gel 'alimekî dî Seyid Heyder Amolî (ss. h. 8), ji wan 'alim û mutesewwufên³ sereke tê qebûlkirin ku şî'ayê danzdeh îmamî ji hêla batinî vejandine⁴, bingeha wê eşkere kirine û mijarên felsefî⁵ şirove kirine.

Ji ber ku li ser jiyana Bursî agahiyên pêbawer ne berdest in, der-

- 1 Amir-Moezzi, M.A., "La Perle Précieuse Attribué a Rajab al-Bursî", *h.b.*, r. 254
- 2 Lory, Pierre, "Souffrir Pour La Vérite Selon L'ésotérisme Chiite de Rajab Borsî", di *Le Shi'isme Imâmite Quarante Ans Après, Hommage à Etan Kohlberg*, sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi, Meir M. Bar-Asher, Simon Hopkins, Brepols, Belgium, 2009, r. 317
- 3 Corbin, H., *En Islam Iranien, Aspects Spirituels et Philosophiques*, vol. III, *Les Fidèles d'Amour, Shi'isme et Soufisme*, Gallimard, Paris, 1972, r. 150
- 4 Mir-Kasimov, Orkhan, "Esoteric Messianic Currents Of Islamic East Between Sufism and Shi'ism (7th/19th -6th /15th Centuries)" di *L'ésotérisme Shi'ite, Shi'i Esoterism*, Sous La Direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi, édité avec: Maria de Cillis, Daniel De Smet, Orkhan Mir-Kasimov, Brepols, Belgium, 2015, r. 652
- 5 Corbin, H., *En Islam Iranien, Aspects Spirituels et Philosophiques*, vol. IV, *L'école d'Ispahan, l'école Shaykhie, le Douzième Imam*, Gallimard, Paris, 1972, r. 140

heqê jiyana telebeyên wî de jî zanîna me kêm e. Li ser vê mijarê tenê H. Corbin behsa 'alimekî bi navê Xwace Muhemmed bin Mehmûd dike ku ew jî li ser rêya Şêx Recebê Bursî ye û di sedsala m. 17ê da li bajarê Şîrazê hatiye dinyayê¹. Lêbelê Xwace Muhemmed ne şagirdê wî ye, piştî Bursî hatiye dinyayê, di bin bandora berhemên wî da maye û peyrewê fikr û ramanên wî ye. Mela Perîşan, dema di berhema xwe da behsa Bursî dike û xwe wek şagirdê Şêx Recebê Bursî nîşan dide, kêmasiyeka mezin a lêkolînên tarîxa mezheba şî'a, bi vê agahiya giring temam dike.

Hêjayî behsê ye ku di destxeteka cuda ya Perîşannameyê da, Mela Perîşan wek şêx, Hafîz Recebê Bursî jî wek şagirdê wî hatiye qebûl kirin. Ji ber ku tarîxa jidayikbûn û wefata herdu 'aliman jî bi belgeyên musbet nayên zelalkirin, ihtimaleka ze'îf be jî divê em bi şîk û guman berê we bidin vê agahiyê. Herwiha, di heman destxetê da hatiye nivîsîn ku Mela Perîşanê Kurd, wê serdemê 'Şêx-ul Îslamê Dînewerê' ye, berhema xwe *Perîşanname* bi zimanê lurî nivîsiye û di nezera 'ulemayê' alem da xwedî qedr û qîmeteka mezin e. Hafîz Recebê Bursî, nivîskarê berhema '*Meşariq Enwar...*' yek ji telebeyên wî ye². Li gor daneyên berdest, ne pêkan e ev îddiya mustensîxê berhemê bi delîl û belgeyên pêbawer bihête piştrastkirin lê balkêş e ku ber'eksê çavkaniyên dî, di vê destxeta navborî da, Mela Perîşan wekî 'alimekî mezin ê gehîştî mertebeya şêx-ul îslamtiyê, Şêx Recebê Bursî jî wekî murîdekî wî hatiye qeydkirin.

Hafîz Recebê Bursî û Mela Perîşan li ku derê, kengî û çawa hev nas kirine, bi awayekî zelal nayê zanîn. Lêbelê, wekî me berê jî destnîşan kir, di çavkaniyên tarîxî da gundê Burs, di navbera Hille û Kufeyê da cih digire. Tê zanîn ku Dînewer nêzîkî bajarê Kufeyê ye û di serdema Îslamî da zêdetir wekî 'Mah-i Kufe' angû 'Heyva Kufeyê' hatiye binavkirin³. Naxwe, li ser hevnasîna van herdu 'aliman, em

1 Corbin, Henry, *Histoire de la Philosophie Islamique*, Gallimard, Paris, 1986, r. 461.

2 Xezâ'ul-Arifîn, "Mecmûa-i 'Ilmî ve 'Irfanî ve Felsefî", amd. Ali bin Muhammed Baqir el-Damegani'ul-Esl-i Kirmanşahî Mesken, Şeban 1334, Kitabxaneyê Meclîs-i Îran, wrq. 107

3 Bekran, Muhammed bin Necîb, *Cihannuma*, be kûşêşê M. A. Riyahî, Întişarê Kitabxaneyê Ibn Sîna, Tahran, 1342, r. 67

dikarin behsa sê ihtimalan bikin:

1. Şêx Recebê Bursî û Mela Perîşan li gundê Bursê hev nas kirine û bi hev re pêşî çûne Hilleyê paşê jî çûne Xoresanê. 2. Bursî û Mela, cara ewil li Hilleyê hev dîtine û paşê çûne Xoresanê û li wê derê binecih bûne. 3. Bursî û Mela Perîşan, li Xoresanê hev nas kirine.

Wekî me berê jî amaje pê kirî, Mela Perîşan dibêje wî penceh salan xizmeta Şêx Recebê Bursî kiriye. Lewma jî ihtimala sêyem, ihtimaleka ze'îf e. Li gor çavkaniyên berdest, Şêx Recebê Bursî, sala h. 743yê (m. 1342) hatiye dinyayê û 813ê (m. 1410) koça dawî kiriye. Heke wekî Mela Perîşan beyan kirî, ew penceh salan di xizmeta wî da mabe, divê beriya ku Bursî hatî Xoresanê, van herdu 'aliman hev nas kiribin û Mela bûbe murîdê Bursî. Di wê serdemê da, bajarê Hille ji bo mezheba şî'a, navendeka 'ilmî û zanistî ye; ihtimaleka beraqil e Mela Perîşan jî wek Recebê Bursî ji bo tehsîlê çûbe Hilleyê, van herdu şexsiyetan li wê derê hev nas kiribin û paşê bi hev ra çûbin berev Xoresanê.

Li ser fikr û baweriyên wan jî em dikarin bibêjin ku naveroka berhema Bursî ya navborî û naveroka *Perîşannameyê* zêde dişibin hev. Berhema Bursî, li ser 'esasên baweriya Şî'ayê Danzdeh Îmamî ye'. Di vê berheme da Bursî, bi giştî li ser îta'eta mutleq a îmaman, parastina heqê wan, naskirin û têgehiştina wan, kamiltiya wan a bêhevta û hikmetên wan ên nûranî, fikr û ramanên xwe pêşkêş dike. Xaseten, puxteya berhema Bursî li ser te'rîf û ravekirina meqamê bala ye 'Elî bin Ebû Talib e. Bursî, di vê berhema xwe da, meqamên me'newî yên axretê destnîşan dike, giringî û elzemiya muhebbet û îta'etê ji bo Îmam 'Elî û pejirandina 'meqamê welayetê' destnîşan dike. Li gor Bursî, 'meqamê îmametê', îlahî ye û ji meqamên 'nubuwet' û 'rîsaletê' balatir û pîroztir e².

Bursî, berhema xwe taybet li ser payeyên bilind ên Hz. 'Elî hû-

1 Lawson, Todd, "The Dawning Places of the Lights of Certainty in the Divine Secrets Connected with the Commander of the Faithful by Rajab Bursî (d.1411)", di *The Heritage of Sufism (vol. 3): The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn, Oneword Publications, Oxford, 1999, r. 262

2 Panahloo, Omran, Îhtîşaminia, Mohsen, "Îtîqadat-i Îmamiyye der Hewzê Îmamet ez Menzerê Hafîz Receb Bursî", *Feslnamê Ilmî-Pejûhişî Pejûhişhayê I'tiqadî-Kelamî*, sal 9, şomarê 34, Tabistan 1398, rr. 43-72

nandiye û hewl daye welayeta wî şirove bike. Herwisa, di 'alema zerreyan da, li herdu cîhanan meqamên bala û me'newî yên Hezretê 'Elî rave dike, bêsînoriya 'ilm û zanîna wî eşkere dike û diyar dike ka însanê welayeta wî înkâr bike û dijminahiyê li Îmam 'Elî bike, dê rastî çî encamên xirab bê'. Ev têgehên navborî, 'esasên se-reke yên baweriya mezheba şî'a pêk tînin. Di cîhanbîniya hizrî ya şî'îyan da, hebûna berî-hebûnê (pre-existence) ya Îmam 'Elî, mijara herî nazik û kûr a felsefeya hebûneweriyê ye. Bingeha vê baweriyê digehe hedîsên dewra ewil a baweriya şî'a².

Terma 'welayet'ê ji Qur'anê hatiye wergirtin û welayeta 'Elî jî qonaxa herî muhîm a baweriya mezheba şî'a ye³. 'Îlmê îmam, bi temamî ji aliyê Xwedê ve hatiye bexşandin, lewma jî rabirdû, roja îro û dahatû di nav çarçoveya vî 'ilmî da cih digrin⁴. Wekî rêberê xwe Şêx Recebê Bursî, di heman paşxane û kontekstê da muellifê *Perîşannameyê*, Mela Perîşanê Dînewerî jî van têgehên sereke bi kar tîne û bi zarê helbestê, van mijarên muhîm şirove dike.

Mela Perîşan û Îddiaya Hûrûfîbûna Wî

Berî ku naveroka *Perîşannameyê* bi şerh û şiroveyeka kamil çap bibe, Mela Perîşan di piraniya berhemên dîroka edebiyata kurdî da, wek şa'îrekî hûrûfî hatiye binavkirin. Ji ber ku tesîra rêbaza edebî ya Tevgera Hûrûfiyê di nav berhemê da bi awayekî eşkere xuya dike, navlêkirineka bi vî awayî serê pêşî maqûl xuya dike lê ji aliyê înter-tekstualîteyê ve, bi hêsanî mirov nikare bêje Mela Perîşan rasterast peyrew an jî endamekî vê tevgerê ye. Ji ber ku lêgerîna

- 1 Seyyidi, S. H., Înayetî Rad, M. J., Huseynî Şahrûdî, M., "Berresî Mefhûmê Guluw der Nezeriyatê Welayî Hafîz Receb Bursî", *Costarhayî der Felsefe ve Kelam*, sal 49, şomarê peyapey 98, 1396, r. 73-100
- 2 Amir-Moezzi, Mohammad Ali, "La Préexistence de l'Imam", di *La Religion Discrète, Croyances et Pratiques Spirituelles dans l'Islam Shi'ite*, Vrin, Paris, 2006, rr. 135-150
- 3 Amir-Moezzi, Mohammad Ali, "Notes a Propos de la Walâya Imamite", di *La Religion Discrète, Croyances et Pratiques Spirituelles dans l'Islam Shi'ite*, Vrin, Paris, 2006, rr. 177-207
- 4 Amir-Moezzi, Mohammad Ali, "Savoir C'est Pouvoir, Exégèses et Implications du Miracle dans L'Imamisme Ancien", *h.b.*, r. 155

me'neyên cuda ji şikl û hejmarên herfan, di nav gelek cema'et û tevgerên batinî da jixwe hatiye ceribandin. Lê divê bê gotin ku ev îddia ne taybet e bo berhemên tarîxa edebiyata kurdî ya klasîk.

Fatih Usluer, lêkolînerê ku bi zimanê tirkî li ser Tevgera Hûrûfiyye bi dehan gotar çap kirine, cih dide hûrûfîbûna Mela Perîşan. Ew jî xwe dispêre zanyariyên ji berhema *Zemîne-î Îranşinasî* ya Ali Muhammed Sakî û behs dike ku ji xeynî Ehmedê Lur, şa'irekî dî ji Luristanê heye bi navê Mela Perîşan û helbestên wî yên 'aydê 'eqîdeya hûrûfiyan, li mala Seyîd Abdal Tahirî, di civînan da hatine xwendin'. Li ser vê pêwendiya Seyîd Abdal Tahirî û Mela Perîşan çavkaniyên edebiyata kurdî ya klasîk, agahiyekê nadin me. Eger bi delîl û belgeyên musbet li me 'eyan bû ku di nav wan herdu şexsiyetan da pêwendiyeka bi vî rengî heye, wê demê şik û gumanên me yên li ser hûrûfîbûna Mela Perîşan, dê berteref bibin.

Hûrûfiyye, wekî tevger û ekoleka dînî û edebî di dawiya sedsala 14ê da, pêşî li Îran û Azerbaycanê berbelav bûye² paşê jî wek kevnepiyeka 'ilmê sirra herfan, ji van rê û rêbazên beriya xwe gelek sûd wergirtiye û tesîreka mezin li mezheb û terîqetên cuda kiriye. Lêkolînerên qadê yên Mela Perîşan wek nivîskarekî hûrûfî bi nav dikin, hûrguliyeka girîng paşguh dikin ku lîteratura hûrûfî bi giştî li ser berhemên Fezlullah Esterabadî (m. 1340-1401) hatine nivîsîn û pirraniya wan rasterast 'alim û edîbên sereke yên vê tevgerê wek referans di metnên xwe da nîşan didin. Ji bo zelalkirina vê mijarê em ê pêşî di vê beşê da bikevin pey berbelavbûna Tevgera Hûrûfiyye, paşê jî hewl bidin ku têkiliya Mela Perîşan û berhema wî di gel vê tevgerê li gor agahiyên berdest şirove bikin.

Pirraniya lêkolîneran, doktrîn û Tevgera Hûrûfiyan wekî şaxeka nû di nav Îslamê da qebûl dikin³. Hin zanyarên dî jî vê tevgerê wekî 'dînekî cuda' an jî 'baweriyeka pûç' bi nav dikin⁴. Sersebebê vê binavkirinê ew e ku di nav hinek berhemên hûrûfî da, danerê tevgerê

1 Usluer, Fatih, *Hurufîlik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul, 2014, r. 22

2 Usluer, h. b., r. 126

3 Usluer, h. b., r. 126

4 Gölpinarlı, Abdülbaki, *Hurufîlik Metinleri Katalogu*, TTK Basımevi, Ankara, 1973, r. 2

Fezlullah Esterabadî bi payeyên îlahî an jî bi taybetiyên pêxemberîyê hatiye te'rifkirin. Pirraniya xebatên wan lêkolînerên ku di pê-naseya vê tevgerê da hudûdê 'ilmê bezandine û di şiroveyên xwe da tehqîr û heqaret rêz kirine, bi zanatî di vê lêkolîna me da nehatine zikirkirin.

Di hizra hûrûfî da rûyê însanan kitabek e, divê xetên li ser rûyê însanan bi awayekî rast, xaseten li gor 28 herfên Qur'anê û 32 herfên nutqa Fezlullah bihête xwendin. Rû û devê însanan 'hê' (ه), guh 'fê' (ف), çav 'dat' (د), difîn 'tê' (ط) û birh jî 'nûn' (ن) e. 'Lam' (ل) bi çengalê xwe şeklê temamê birh û difina însanan nîşan dide'. Wê demê bi guh, çav, birh û difnê, li ser rûyê însanan kelîmeya 'fezl', ango navê pîroz yê Fezlullah Esterabadî dihête xwendin.

آدم آن لوح وجود عالمت
فضل حق مطور وجد آدمت

Resm-1: "Adem an lewhê wucûdê 'alem est / Fezlê heq mestûrê wechê adem est."²

Nivîskarê *Cavîdanne*, *Muhebbetname*, *Newmname*, *Wesîyet-*

1 Usluer, h. b., r. 193-194

2 Di literatura Tevgera Hûrûfiyye da, navê 'Fezl' û şexsiyeta Fezlullah Esterabadî wek hêmaneka sereke û pîroz tê qebûlkirin. bnr. Bashir, Sh., *Fazlallah Astarabadi and the Hurufis*, Oneworld Publications, Oxford, 2005, r. 120

name û *Erşnameyê*, Seyyîd Fezlullah Ne'îmî Esterabadî an jî Fezlullahê Hûrûfî, di qeydiyeên muxtelîf yê xelîfeyên xwe da, bi şecereya xwe ya dirêj hatiye nasandin û wek seyîd hatiye nasandin¹. Pêşengê Tevgera Hûrûfiyê, 'alimekî herfzaniyê û şirovekarê xewnan e. Riwayet e ku Esterabadî di xewna xwe da Hz. Îsa, Hz. Suleyman, Hz. Îbrahîm û Hz. Muhemmed dibîne, bi wan re dikeve nav guftûgoyê². Di nivê sedsala 14ê da li Tebrîzê ji xwe ra girseyeka murîdan peyda dike, paşê koçî Isfehanê dike û li wê derê dest bi teblîxa doktrîna Tevgera Hûrûfiyê dike. Her ku meclîsên wî yê suhbetê berfireh dibin, hejmara murîdên wî jî roj bi roj zêdetir dibin.

Li gor zanyariyên muxtelîf, Fezlullah ji bo şahê dewletê Tîmûrê Leng (m. 1336-1405), mektûbekê dinivîse û jê dixwaze ku zulmê neke, bihête ser rêya heq, û bi awayekî 'adilane hukumdariyê bike. Tîmûr, ji ber vê mektûbê aciz dibe, pêşî Fezlullah ji Azerbeycanê sirgun dike, paşê jî fermana kuştina wî dide. Mîranşahê kurê Tîmûr, wê demê waliyê Azerbeycanê ye û li gor riwayetan ew bi destê xwe Fezlullah Esterabadî dukuje, cendekê wî jî dişewitîne³. Li gor hindek çavkaniyan jî bi emrê Mîran Şah, hakimê Şîrvanê Şêx Îbrahîm, ji qaziyê xwe Beyazid dixwaze ku fetwayekê bide ji bo Esterabadî bihête îdamkirin. Bi wê fetwayê Fezlullah di 56 saliya xwe da tê kuştin, cesedê wî li nav sûk û kolanan tê gerandin û paşê jî Esterabadî li herêma Alincakê tê definkirin⁴. Ji xelîfeyên wî Seyyîd Nesîmî jî, sala m. 1417ê li bajarê Helebê hatiye îdamkirin û riwayet e ku beriya kuştinê, çermê wî hatiye gurandin, cesedê wî kirine heft parçe û ji bo hemî bajarên ku murîd û xelîfeyên wî lê hene, parçeyek hatiye rêkirin⁵.

Sersebebê dijminahiya Dewleta Tîmûriyan ji bo vê tevgerê û hewldana qelandina koka murîdên Fezlullah Esterabadî, li gor hin çavkaniyan ne mektûbek lê sûîqasteke siyasî ye. Murîdekî Fezlullah

1 Gölpınarlı, *h.b.*, r. 4

2 Usluer, *h.b.*, r. 36-37

3 Usluer, *h. b.* r. 20

4 Arıkoğlu, İ., "Ferîsteoğlu'nun Cavidân-nâme Tercümesi: 'İşk-nâme" (teza doktorayê ya çapnebûyî), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2006, r. 7

5 Browne, E. G., *A History of Persian Literature-Under Tartar Dominion*, Cambridge University Press, Cambridge, 1920, r. 449

bi navê Ehmedê Lur, piştî xutbeyê Mîrza Mîranşah (m. 1366-1408) kêr dike. Di hindek çavkaniyan da li şûna Mîranşahê kurê Tîmûr ev sûtqast li Şahrûx Mîrza (m. 1377-1447) hatiye kirin lê plana sûtqastê bi ser nakeve û Ehmedê Lur li wê derê tê kuştin¹. Xuya ye piştî vê bûyerê û xaseten jî piştî îdamkirina pêşengê tevgerê Fezlullah Esterabadî, di navbera hûrûfiyan û Dewleta Tîmûriyan da dijminahiyek çêdibe. Dûmahîka sedsala 14ê jî qiyama hûrûfiyan dest pê dike û heta nivê sedsala 15ê dewam dike.

Doktrîn û rêbaza hûrûfiyê, ji aliyê Fezlullah Esterabadî ve hatiye danîn û piştî demekê ji Isfehanê heta Helebê, ji Qefqas û Balqanan heta dergahên xewle yên Bektaşiyên Anatolyayê, ji aliyê murîd û xelîfeyên wî ve li seranserê cografyayeka mezin a Rojhilata Navrast hatiye belavkirin. Herî dawî ev dergahên veşartî yên Anatolyayê bûne stargeha doktrîna hûrûfiyan². Berhemên ehlê vê tevgerê, gehîştine girseyeka mezin ji ber ku Esterabadî bi duristiya xwe û bi leqeba 'helalxur' hatiye naskirin³. Lêkolîner qebûl dikin ku bi saya şirovekirina xewnan, şohreta Esterabadî zû belav bûye. Li gor riwayetên muxtelîf û zanyariyên berdest, vê tevgerê dewra Fatih Sultan Mehmed (m. 1432-1481) û Kanuni Sultan Süleyman (m. 1494-1566), di qesra Osmaniyan da rasterast derfeta tesîrkirina îqtîdarê jî bi dest xistiye lê wekî dewra Tîmûrê Leng, Şahrûx û Cîhanşah, ji aliyê hin wezîr û paşayên Osmaniyan ve peyrewên vê tevgerê ji seraya Osmaniyan hatine dûrxistin û hindek ji wan jî hatine kuştin û şewitandin. Her çend piştî kuştina Esterabadî, berhemên hûrûfî di nav tekya û serayan da ji xwe re cih dîtîbin jî, wekî tevgerêka mîstîk a sosyo-ayînî û edebî, pîr bi lez ji holê rabûye⁴.

Lê xaleka muhîm e ku ber'êksê pîrrianiya berhemên hûrûfî, di *Perîşannameyê* da agahiyek li ser Fezlullah an jî tevgera wî cih nagere. Naxwe Mela Perîşan, ne peyrewêkî Têvgera Hûrûfiyê ye û dema qiyama vê tevgerê dest pê kiriye, Fezlullah Esterabadî li Şîrvanê ha-

1 Usluer, h. b., r. 21

2 Corbin, H., *History of Islamic Philosophy*, wer. L. Sherrard, The Institute of Ismaili Studies, London, 1962, r. 309

3 Aqîlî, S. A., "Zuhûr-i Firqey Hûrûfiyê ve Tesîrat-i Fikrî ve Siyasyê An Der Isfehan", *Mecelle-yê Pejûheshayê Tarîxiyê Îran ve Îslam*, hej. 10, 2012, r. 2

4 Corbin, h. b., r. 310

tiye kuştin lê Mela Perîşan hay ji vê bûyera mezin nebûye. Navê Fezullullah, Nesîmî, an jî xelîfeyekî wî di *Perîşannameyê* da cih nagre. Lewma jî peyrewî an jî murîdiya Mela Perîşan ya vê tevgerê, ji bo niha ne agahiyeka sehîh e. Hêjayî dupatkirinê ye ku Fezullullah Esterabadî di sala m. 1401ê, li Şîrvanê, xelîfeyê wî Seyyîd Nesîmî jî sala m. 1417ê li Helebê hatine kuştin û li gor zanyariyên me wan salan Mela Perîşan li heyatê ye. Eger ji xeynî gotegot û agahiyên ferezî, pêwendiyeka rasterast a muellifê *Perîşannameyê* di gel hûrûfiyan hebûya; referansek, navek, agahiyek an jî telmîhek li ser kuştina Esterabadî û hin pêşengên di yê tevgerê, di *Perîşannameyê* da divê cih bigirta. Herwiha, ihtimal e ku *Perîşanname*, beriya qiyama hûrûfiyan û kuştina Esterabadî hatibe nivîsîn.

Naxwe ev berhem, ji xeynî tetbîqkirina hinek xalên hevbeş ên rêbaza edebî ya 'zanista herfan', bi awayekî bîsteh bi me nade zanîn ka muellifê wê bi xwe jî hûrûfî ye an na. Dîsa ihtimal e ku Mela Perîşan ev rêbaza 'ilm-i hûrûfê' ji şêxê xwe wergirtibe, ji ber ku 28 herfên ku dengên Qur'anê pêk tînin û koka wê di 'ilmê hûrûfê' da jixwe heye, ji aliyê Hafîz Recebê Bursî ve jî bi heman rêbazê hatine ravekirin. Dibe ku muellifê berhemê ne endamêkî tevgera hûrûfiyeyê be û beriya ku hûrûfiyeyê li Îran, Kurdistan û Anatolyayê başe baş belav bibe û kuştina Esterabadî deng bide, Mela Perîşanê Dînewerî ev berhema xwe nivîsîbe. Lewma jî li ser berhemên hûrûfî û qiyama vê tevgerê, tiştêk di nav metnê da peyda nabe.

Mela Perîşan û 'Ilm-i Hûrûf'

Şêx Recebê Bursî, her çiqas di berhema xwe da cih dabe gelek hêmanên 'ilm-i hûrûf' jî, wekî nivîskarekî hûrûfî nehatiye qebûlkirin. Di berhema wî *Meşariq Enwar el-Yeqîn fî Heqayiq Esrar Emîr el-Mumînîn* da, baweriya şî'ayê danzdeh îmamî, bi mîstîsîzmeka rojhilatî di gel raveya şiklî ya hejmar û şiroveyên herfan, pesnê ehlê beytê û taybet jî medhê 'Elî bin Ebû Talib cih digre.

Li gor van agahiyên berdest, Hafîz Recebê Bursî ne peyrewekî tevgera hûrûfiyeyê ye û beriya ku ev tevger û qiyama wê nav û deng bide, jixwe Bursî di berhemên xwe da rêbazên zanista herfan bi

kar aniyê. Herwiha temayên sereke yê berhemên wî, bi temami guncaw û yekgirtî ne di gel naveroka *Perîşannameya* Mela Perîşan. Ji ber ku pesnê pêxember, ehlê beytê û mersiyeya Hz. Huseyn, temayên hevbeş ên *Perîşannameyê* ne jî. Naxwe, Mela Perîşanê ku di berhema xwe da cih daye rêbaz, hêman û hejmarên herfan, ev zanyariya xwe û naveroka berhema xwe rasterast ji Şêx Recebê Bursî wergirtiye û li ser şopa wî ya edebî û ayînî *Perîşanname* nivîsiye.

Mela Perîşan bi xwe jî wekî Şêx Recebê Bursî bi terza xwe ya edebî, di bin bandora rêbazên herfzanîyê da ye lê ev taybetiya berhemên wan li ser xwendin an jî piştrastkirina metnên tevgera hûrûfiyê nehatine raçandin. Herwiha, wekî berê jî me cehd li ser kir, di *Perîşannameyê* da navek an jî berhemeka hûrûfî cih nagre. Hevçaxên hev in lê pêwendîya wî rasterast di gel pêşengên sereke yê hûrûfiyan Fezlûllah Ne'îmî Esterebadî (m. 1340-1401), zava û murîdê wî 'Elî-yul E'la (m. 1369-1407) an jî xelîfeyê wî Seyyîd Nesîmî (m. 1369-1417) çênebûye.

Divê bê diyar kirin ku tarîxa dariştina wateyên cuda ji herf û dangan, ku wekî 'ilm-i hûrûf tê naskirin, heta serdemên neo-platonî diçe. Di nav Mûseyiyên Kabalayê da sîstema herf û hejmaran rêkûpêktir hatiye dariştin¹ û di nav edîb û şa'irên misilman da jî hesaba ebcedê hatiye 'emilandin. Bingeha van ekol an jî rêbazên mîstîk ên herf û hejmaran, li ser herfnasiya Yewnana Antîk û çend şaxên baweriya Xirîstîyanîyê geş bûne.² Ereban jî wek yewnanan ji bo her herfa alfabeyê, nîrxekî hejmarî diyar kiribûn û bi tîpan, reqem nîşan didan û hesab dikirin. Ev pergala hesabkirinê wek "Hesaba Cummel" (حساب جمل) tê nasîn.

Bikaranîna 'Hesaba Cummel' di welatên îslamî da, bi piranî di nav stêrknas û muhasiban da berbelav bûye³. Piştî, wek ilmê "Cefr" di nav ehlê batin û mutesewwifan da, bi taybetî jî di nav alimên şî'a da wek pergala şirove û te'wîlkirina herfan hatiye bikaranîn. Li gor vê pergale, nîrxê 28 tîpên alfabeya erebî, bi sîsteme-

1 Corbin, *h.b.*, r. 310

2 Schimmel, Annemarie, *The Mystery of Numbers*, Oxford University Press, New York, 1993, r. 17

3 Musahib, G., *Dayiret'ul-Me'arifê Farsî*, c.1, Întişaratê Amir Kebir, ç. 3, Tahran, 1381, r. 5

ka taybet bi navê 'Hesaba Ebcedê' hatine dabeşkirin: Ebced (ابجد), Hewwez (هوز), Huttî (حطى), Kelimen (كلمن), Se'fes (سعفص), Qereşet (قرشت), Sexiz (ثخذ) Zezix (ضظغ).

Li gor hesaba ebcedê, nirxên hejmarî yên tîpên erebî bi vî awayî hatine danîn:

ا : A a : 1	ب : B b : 2	ج : C c : 3	د : D d : 4
ه : H h : 5	و : V v / W w : 6	ز : Z z : 7	ح : Ĥ ĥ : 8
ط : Ṭ ṭ : 9	ی : Y y : 10	ک : K k : 20	ل : L l : 30
م : M m : 40	ن : N n : 50	س : S s : 60	ع : ' : 70
ف : F f : 80	ص : Ş ş : 90	ق : Q q : 100	ر : R r : 200
ش : Ş ş : 300	ت : T t : 400	ث : S_ s_ : 500	خ : X x : 600
ذ : Z z : 700	ض : Ž ž : 800	ظ : Ž ž : 900	غ : Ğ ğ : 1000

Wekî me berê jî diyar kir, rêbaza edebî-ayînî ya hûrûfiyan, ji bo şirovekirina rûyê însanan û gelek hêmanên cuda yên dînî di gel reqem û sîrrên herfan ji aliyê gelek şa'irên navdar ve hatiye bikaranîn. Hemanên rêbaza şirovekirinê, ji aliyê Mela Perîşan ve ji bo termên bingehîn ên baweriya şî'ayê danzdeh îmamî hatine revîzekirin. Li vir divê bê gotin ku herf û hejmarên *Perîşannameyê* guncaw in di gel hejmar û şiroveyên Hafîz Recebê Bursî:

Lam qelbê elif elif qelbê lam
Eger deryaftî qabil î ilham (b. 45)

Beyyineyê elif namê 'Elî ye
Ji lam hem muşteq namê Nebî ye (b. 46)

Li gor hûrûfiyan me'neya peyvan rûpoşek e û divê mirov li pişt zahirê gotinê, me'neya heqîqî ya peyvê bizane; eger li gor mertebeya xwe bêne rêzkerin 'esiltirîn herf *elif* (ا) e, piştî wê jî *waw* (و) û *yê* (ی) tên¹. Mela Perîşan, wekî hûrûfiyan di navbera herfan da hiyerarşiyeka bi vî rengî danayne; li şûna wê, navê kesayetên sereke yên baweriya xwe li gor van herfan şirove dike, taybet jî nav û nasnavên

¹ Usluer, *h.b.*, r. 122

Îmam 'Elî.

Di hindek peyvan da herfek, car caran tenê bi herfên eczaya xwe carna jî bi ebceda xwe, dibe sembola navek, bûyerek, pêşbîniyek an jî sifetekê di cihanbîniya hûrûfiyan da. Mela Perîşan jî ev rêbaz li ser pesindayîna Hz. 'Elî û şirovekirina mertebeya wî di gelek beytan da 'emilandiye û zêdetir bi herfên *elif* (ا), *lam* (ل) û *waw* (و) paşxaneyaya baweriya xwe pênasê kiriye. Ji van herfan *elif* û *lam*, kinaye ne ji navê Pêxember û 'Elî, *waw* jî delîlê welayeta 'Elî ye. Herwiha Mela Perîşan cih daye gelek hedîs/gotinên Îmam 'Elî ku li gor baweriya şî'a di pirtûka wî *Nehc-ul Belaxeyê* da cih digrin.

Ji ber ku danerê Tevgera Hûrûfiyê, Fezlullah Esterabadî bi 'eslê xwe îranî ye, hûrûfî li 28 herfên Qur'anê çar herfên farsî jî zêde dîkin. Pirraniya edîb û mutefekkirên hûrûfî wek delîl, ayetên Qur'anê û hedîsên pêxember şirove kirine û xwestine ji me'neya zahirî ya peyv û dangan wêdetir, me'neya batinî peyda bikin. Ji ber van şiroveyên şexsî, her çi qas di nav musulmanan da jî bo kesayetiya Fezlullah, hurmet û hezkirinek hebe jî, gelek 'alimên Îslamê rê û rêbazên hûrûfiyan bi tundî rexne kirine'. Hûrûfiyên ku Fezlullah wek pêxember dibînin, di pesn û medhiyeyên wî da mubalexeyên mezin dîkin, bûne sersebebê van rexneyan.

Ferqeka 'esasî heye di navbera rê û rêbazên berhemên hûrûfî û *Perîşannameyê* da. Her çend jî aliyê gelek hûrûfiyan ve Hz. 'Elî û ehlê beytê xwedî mertebeyeka pirr bilind hatibin qebûlîkirin jî, wekî Mela Perîşan xîmê baweriya xwe li ser vê yekê ava nakin. Ji bo wan hebûn, herf û deng bi temamî sembolên yekîneyên batinî ne. Mezhebên sunnî û şî'î, ji bo hûrûfiyan ne nasnav û payeyên 'esasî ne. Bawerî û hurmeta bo 'Elî di gelek berhemên hûrûfî da ji bo Fezlullah jî têne rêzîkirin. Jixwe Fezlullah bi xwe jî sunnî ye. Di *Perîşannameyê* da çend caran peyva "fezl" cih girtibe jî pesndayînek li ser navê Fezlullah Esterabadîyê avakarê tevgera hûrûfiyê li ber çavê me nakeve.

Mela, di berhema xwe da hinek mijarên teorîk ên 'ilm-i hûrûf, li gor baweriya xwe rave dîke. Texmîna me ew e, terza wî ya nivîsê bûye argumana sereke ji bo lêkolînerên ku Mela Perîşan wekî şa'irekî

¹ Bashir, *Fazlallah Astarabadi and the Hurufis*, h. b., rr. 61-62

hûrûfî bi nav dikin. Lêbelê divê neyê jibîrkin, ev cure şiroveya li gor herfzaniyê di nav lîteratura şî'a da jixwe cihekî sereke digre û ev teknîk ne taybetî terîqeta hûrûfîyan e. Nexasim jî di sedsala h. gem da, 'arifên şî'a yên wekî Seyîd Heyder Amolî û Şah Nîmetullah Welî, tevî ku ne hûrûfî ne jî, di berhemên xwe da ji 'ilm-i hûrûf sûd wergirtine. Xeyn ji vê, muhîm e ku mamosteyê Mela Perîşan, 'alimê şî'î Hafîz Recebê Bursî jî di berhema xwe da cih daye zanista herfan û gelek hêmanên vî 'ilmî bi kar anîne.

Bursî, di berhema xwe *Meşariq Enwar el-Yeqîn...* da beyan kiriye ku herfzanî 'ilmekî temam e, ango cem' e. Lewma jî razên îlahî di nav xezîneya herfan da -di nav kitêba pîroz a Xwedê Te'ala da- veşartî ne. Hafîz Recebê Bursî, ji bo eşkerekirina hêmanên bawerîya şî'a, ma'neya her herfê yek bi yek destnîşan kiriye¹. Herwiha tê zanîn ku berhemeka dî ya Bursî heye bi navê *Esrar el-Hûrûf*. Naverok û temayên sereke yên helbestên dîwana² Bursî jî, heman mijar û temayên *Perîşannameyê* ne.

Yanî bikaranîna pergala hejmarî ya herfan, ji bo şirove û te'wîla wateya peyvvan, rêbazeka berbelav e di nav alimên şî'a da. Yek ji wan alimên ku ev pergala wek rêbazekê di berhemên xwe da bi kar aniye, Şêx Recebê Bursî ye. Di *Perîşannameyê* da tê dîtin ku Mela Perîşan jî, rêbaza mamosteyê xwe dişopîne û heman şêwaza herfzaniyê bi kar tîne. Di gel ku Mela Perîşan, berevajî Recebê Bursî li ser wateya herf/peyvên ku di berhema xwe da bi kar aniye, şiroveyekê nake. Lêbelê ji bo baştir fêmkirina naveroka *Perîşannameyê*, em dikarin ji nivîsên Bursî sûd werbigirin.

Şêx Recebê Bursî, di *Meşariq'ul-Envar'il-Yeqîn...* da bi awayekî sirrî, behsa wateya batînî ya hin herf/peyvvan dike. Li gor Bursî, "Sirra Xwedayî" emanetek e di xezîneya herfan da û zanîna vê jî ilmek e ku di "Kitab'ul-Llah" da veşartî ye³. Lêbelê ne caîz e ku mirov wateyê eşkere bike; ji ber ku wate, sirr e. Herwisa, sirra reqeman jî

1 Bursî, el-Hafîz Receb, *Meşariq Enwar el-Yeqîn fî Esrar Emir el-Muminîn, Menşûrat Muessise el-E'lemî li-l Metbû'at, Beyrût, b. t., r. 18*

2 Bursî el-Hillî, el-Hafîz Receb, *Dîwan el-Hafîz Receb el-Bursî el-Hillî, Tehqîq: S. M. el-Gayurî, el-Tab'a el-Husayniyya el-Muqaddasa, Bagdad, 1436*

3 Bursî, Hafîz Receb, *Meşariq'ul-Envar'il-Yeqîn Fî Heqayiq Esrar Emîr'el-Muminîn, wer. M. S. Yezdî, h. b., r. 68*

di nefsa beşer da, li ser sûretê hemû însanan heye û 'eslê hikmetê ye'. Li gor Bursî, zanista herf û reqeman, zanistek e ku Xweda şewa Mî'racê ew daye pêxemberê xwe û piştire ev ilm, di gel Elî bin Ebû Talib û nişê wî, heta hetayê gerandiye².

Li gor Bursî, xetê elif (الف / ا) îşaret dike bo roja secdeyê (يوم السجود). Elif, tişta yekem e ku hatiye îcaddkirin û mertebeyên din ên 'alemê jî elif in. Elif, xwedî zahirek û çendîn batin e. Zahira yekem sê herf e: 'A', 'L' û 'F' (ا, ل, ف) û teqabulî 'erş, lewh û qelemê dike. Zahira duyem, ji sê xal an jî nuqtayan (نقطه) pêk tê. Batina ewil a elifê, sê ye û di hejmarê da di gel 'eql, ruh û nefsê wekhev e. Batina duyem a elifê jî, di hejmarê da sed û deh e³. Li vir divê bê gotin ku li gor hesaba ebcedê, reqema sed û deh tê wateya 'Elî (على). Elif, qayim e bi sirra aqil û hemû herf di sirra Elifê da ne lê di nav wan da ji aliyê mertebeyê ve, cudahî heye⁴.

Bursî dibêje ku 'Elifa mebsût' angî dirêj, ji 'Bê'yê pêk tê û di Qur'anê da herfa ewil a wehyê ku nazil bûye, 'Bê'ya Bismillahê ye. Sirra 'Bê'yê ji berfirehî û feyza 'Elif'ê ye û sirra wî bi sirra 'Elif'ê qayim e. 'Bê', piştî 'Elif'ê sirra 'alema berçav û 'alema enwar e (ronahiyan) û heqîqeta sirrên wê bi xal/nuqtayê ve girêdayî ye. Gotina navdar ya Hz. Elî "Ez nuqtaya binê 'B'yê me", li ser vê yekê ye⁵.

Sirra Qur'anê di 'Fatihe'tul-Kitab'ê da û sirra 'Fatihe'yê di 'Bismillah'ê û sirra 'Bismillah'ê di 'Bê'yê da û sirra 'Bê'yê jî di nuqtaya binê wê da ye⁶. Nuqte, nazilbûna hebûna mutleqê zahir e ber bi batin ve û ji destpêkê ber bi dawiyê ve⁷. Dawiya herfan 'xal' e û ew dawiya her tiştê ye. Xal, delaleta 'Zatê Pîroz' e û ew xala Wî feyza ewil e ku ji 'Sahibê Celal' derketiye. Asoya Cemalê Wî, wek 'Aqilê Çalak' (عقل فعال) hatiye binavkirin; angî xuliqandina Hz. Muhemmed. 'Xal'a wî 'Nur'ul-Enwar' û 'Sirr'ul-Esrar' e⁸. Zahirê 'Xal'ê, 'Sifet'ul-Llah' e (صفت الله) û batina wî 'Xeyb'ul-Llah e (غيب الله). Ji ber vê yekê ew 'Xal' zahira

1 h. b., r. 85

2 h. b., r. 98

3 h. b., r. 71

4 h. b., r. 76

5 h. b., r. 72

6 h. b., r. 77.

7 h. b., r. 75.

8 h. b., r. 86.

'Navê E'zem', sûreta temamê 'alemê ye û medara kufr û Îslamê, li ser wî ye'. Feyza ewil a 'Xal'ê wahid û tekane ye û ji wî 'Elifa Xeybê' eşkere dibe. Gava xet dewam dike, 'Elif' eşkere dibe û ji sê xalan pêk tê. 'Xal'a yekem, ji bo wî 'Aqil' û 'Ruh'ul-Qudus' e. 'Xal'a duyem, 'Ruh'ul-Llah' e, herfa wî 'B' ye û ew, hicaba 'Rebb' e. Zahira 'Xal' wahid e û laşê wî ye. Ji bo 'B'yê, hukum zahir û eşkere ye, heqîqeta wî wekî 'Nubuwwet'ê ye. 'Xal'a sêyem jî ruhê 'Emîr' e û ji wî ye geryana 'Hebûn'ê di 'alema zahirî da². 'Xal' bingeha herfan e û ew heman 'Elif'a wenda ye ku destpêka 'Hebûn'ê ye û 28 herf ji nav wê derdikevin³.

Li gor Bursî, di pergala ebcedê da, 'D' (دال), îşaretek e bo roja afirandina mirov (Yewm Xelq'ul-adem) û 'C' (جيم) îşaret dike bi roja tunekirin/teswiyekirina mirov⁴. 'Q' (ق), batina qelemê û sirra emir/fermanê ye û mebest ji sirra emir/fermanê jî 'Qeder' e⁵. 'S' (س), herfeke e ji herfên zahira 'Navê E'zem' (اسم اعظم) û her kesê ku batina 'S'yê bizane, 'Navê E'zem' ê îlahî peyda kiriye⁶. 'T' (ط), herfeki teyyar e di temamê 'alemê da û sirra wî di bingehên ewwel û zewqa icadatê ye, di 'alemên jor (علويات) û jêr (سفليات) da pêçayî ye⁷. 'C' (ج) herfeke asimanî ye ku ji 'B'yê hatiye derxistin. 'C' di hemû 'alemên milyaketî da hevpar e û Xweda, wê di ewwelê 'Esmâe Celal'a xwe da eşkere kiriye û 'erş bi celala 'C'yê qayim e û di navên 'Cewad' û 'Cebâr' da tecellî kiriye⁸. 'K' (ك), herfeke eşkere û zahir e di navê 'Melik' da û izzet ji bo wî ye. Ew batina 'ilm û emir û 'erş û kursî û sûretên asimanî û 'erdî ye⁹. 'Eyn' (ع), ewwelê sirra 'erş û 'aqil e; ewwelê sirra 'alemê xweşî ye ku lewh, qelem, kursî, eflak û 'erdan hildigire.

'Aqil, hilgirê ruh e, ruh hilgirê nefis e, nefis hilgirê qelb e, qelb

1 h. b., t. 89.

2 h. b., r. 103.

3 h. b., r. 97.

4 h. b., r. 70.

5 h. b., r. 73.

6 h. b., r. 73.

7 h. b., r. 74.

8 h. b., r. 73-74.

9 h. b., r. 74.

hilgirê cism e û wisa hêza hilgir tamam dibe¹. 'S' (ث) herfek e ku di peyvên 'Waris' (وارث) û 'Ba'is'ê (باعث) zahir e. Zahirbûna wî di 'Waris'ê da fanîbûna hemû tiştên heyî îşaret dike. Di 'Ba'is'ê da jî bi 'Bi'set'ê (بعثت) yanî 'Rabûn'a wan a piştî mirinê û kombûna wan a piştî belavbûnê, îşaret dike². 'Z' (ز), herfeke şerîf e di lefza 'Ezîz' da zahir e. Ji ber vê yekê 'Izzet' bi tevahî taybet e bo Xweda û ji Wî ye gihandina 'Izzet'ê bo hemû aleman, li gor rêzekî³. 'V / W w' (و) herfek e ji herfên 'erşê ku seyyar e di zerreyên 'alemê da digere û girêdayî du aliyên 'Kun Feyekûn' e (كُن فَيَكُون)⁴. 'H' (ه), îşaret e bi 'Huwe Ellah' (هو الله)⁵, rabûna herfên din bi wê ye û çavkaniya hemû sirran e⁶. 'M' (م), herfeke agirîn û pîroz e. Ji bo herfa 'M'yê du 'alem hene. Ji ber ku di bingeha wê da du 'M' (mîm) (ميم) hene. 'M'ya yekem îşaret dike bi 'alema 'Mulk' û 'M'ya duyem jî îşaret dike bi alema 'Melekût'ê⁷. 'Ĥ' (ح), herfeke nûranî û asimanî ye, heqîqeta wê heşt e ku reqema 'erşê ye⁸. 'D' (د) herfeke tarî ye ku heqîqeta berdewam ji bo wê ye, navê 'Dayim' ji wê zahir bûye. Ew ji bo Hz. Muhemmed e û dewama mulk, melek û nûrê ye⁹.

Dema mirov dikeve nav detayên naveroka *Perîşannameyê*, eşkere dibe ku Mela Perîşan jî mijarên bingehîn ên Bursî behs dike, bi heman paşxaneyê di berhema xwe da şirove dike. Heke em xulaseya vê mijarê binivîsin, divê serê pêşî em destnîşan bikin ku di sedsala 9ê hicrî da, 'alim û 'arifên mezheba şî'a, di berhemên xwe da cih dane hêmanên sereke yên 'ilm-i hûrûf û ev rêbaz ne tenê 'aydê peyrewên Teverga Hûrûfîyan e. Lewma jî ev terza herfzaniyê di *Perîşannameyê* da ji bo ravekirina hinek hêmanên olî hatiye bikaranîn, nek delîleke musbet e mirov xwe bispêrê û Mela Perîşan wekî şa'irekî hûrûfî bi nav bike.

1 h. b., r. 74.

2 h. b., r. 74.

3 h. b., rr. 74-75.

4 h. b., r. 75.

5 h. b., r. 81.

6 h. b., r. 100.

7 h. b., r. 95.

8 h. b., 96.

9 h. b., r. 96.

Şopên Şî'îtiyê di Perîşannameyê Da

Bi analîza naverokî em dikarin bêjin ku Mela Perîşan wekî Şêx Recebê Bursî, bi baweriya xwe pabendê mezheba şî'a ye û ji aliyê îtiqadê ve Îsna'eşerî (danzdeh îmamî) ye. Di berhemê da li ser vê yekê gelek referansên ehlê beytê cih digrin lê ji bo terîqeta wî çavkaniyeka zelal nîne. Mela Perîşanê ku li gor berhemê pênceh salan xizmeta terîqetekê kiriye, li ser navê terîqeta xwe tiştêk negotiye. Xwe wekî peyrewekî welayeta Îmam 'Elî destnîşan kiriye û baweriya xwe bi vî rengî pênase kiriye:

Ya 'Elî min 'ebdê 'uqûbetbar im
Ji kiştey 'emelê wêm şermsar im (b. 424)

Ne Heq ne Nebî ne Welîm dîye
Desim ve damanê welayet bin bîye (b. 425)

Naveroka berhemê 'eyan dike ku ber'eksê îddiaya hindêk lêkolîneran, Mela Perîşan ne peyrewê baweriya Yarsan e. Ji ber ku di kevnepiya kurdên Yarsan da di gel rêzgirtinê, tu erka Qur'anê tune. Yarsan, ji bo hemû kitabên pîroz rêzê digrin lê metnên xwe yên pîroz li gorî baweriya xwe beyan dikin¹. Di berhemê da gelek ayetên Qur'anê cih digrin û muellif bi me dide zanîn ku xwînerêkî qenc yê Qur'anê ye, hetta mumkin e wekî şêxê xwe hafiz be. Li gor agahiyên berdest, em dikarin îddia bikin ku Mela Perîşan ji aliyê mezhebê ve şî'î ye û şaxa wî ya mezhebî, 'danzdeh îmamî' ye. Herwiha li gor hizra ayînî divê li dijî itiqada eş'erî be ji ber ku di berhemê da hinek dijûn û rexneyên tund hene ji bo baweriya eş'eriyye.

Muelifê berhemê, bi xwe nîqaşên li ser zîman û nasnameya xwe berteref dike û di munazarayekê da beyan dike ku ew kurd e. Mela Perîşan ev nîqaş di gel Melayek Eş'erî pêk aniye. Balkêş e ku di vê munazarayê da Melayê Eş'erî tirkî diaxive, dibêje: "kurd bê îman in". Nîqaşa ku di rêwingiyekê da pêk tê, pêşî li ser başî û xirabiyê

¹ Vali, Shahab, *Kurdên Yarsan-Dirok û Mîtoloji*, wer. S. Orak Reşitoğlu, Weşanên Avesta, Stembol, 2018, r. 31

dimeşe, Mela Perîşan pesnê 'Elî bin Ebû Talib dide, Melayê Eş'erî jî pesnê 'Umer bin Xettab. Piştire munaqêşeya wan gur dibe û di çend beytan da Mela Perîşan bi tirkî dijûn û heqaretên giran ji bo Melayê Eş'erî rêz dike:

Behsiman kîşa ji xêr û ji şer
Min balay 'Elî ew balay 'Umer (b. 490)

Min fezlê 'Elîm vat ew fezlê 'Umer
Tesdaqîş kirdim ve qesdê kafer (b. 491)

'Umer ve te'rîf 'Usman in muhtac
Zexmê serê seg, seg mekey 'ilac (b. 493)

Ew ve muzberek min ve seqlemî
Arwadîn qehbe kopekoxlî (b. 494)

Her çe mawerdîm delîl ji Qur'an
Mewat yalandir kurd yoxdir îman (b. 495)

Li vir divê bê gotin, digel ku Mela Perîşan di vê beşê da bi awayekî eşkere xwe wek kurd bide nasîn jî, bi qena'eta me *Perîşanname* ne ye kem metna kurdî ye ne jî mirov dikare bêje ev berhem dîwanek e. Li ser pîrraniya destxetan, ji aliyê mustensîxan ve tarîxa nivîsîna *Perîşannameyê* wekî sedsala 9ê hicrî qemerî (m. 14) hatibe danîn jî, tarîxa nivîsîna berhemê bi zelalî ne diyar e.

Li gor naverok û sernavên berhemê, navên şexsiyetan, termlolojiya dînî/mezhebî û şewaza edebî ya berhemê, em dikarin bêjin ku *Perîşanname* di dawîya sedsala 14ê an jî di destpêka sedsala 15ê da hatiye nivîsîn. Di gel van taybetiyên xwe ev berhem, ji bo niha kevintirîn mesnewiya kurdî ye. Ji bo tesbîtkirina tarîxa teqez ya nivîsîna berhemê, bi raya me, hewcedarî bi xebateka berawirdî û dûdirêj heye li ser nusxeyên cuda û çavkaniyên kevntir.

Mezheba Cafer

Li ser agahiyên jor û piştî behsa van bûyerên dîrokî, hizreka cuda li me peyda dibe ku Mela Perîşan, nek şa'irekî hûrûfî lêbelê 'alimekî ş'ayê danzdeh îmamî ye û wek şêxê xwe Recebê Bursî xwestiye bi delîlên dîrokî yên musbet, xelîfetî û welayeta 'Elî bin Ebû Talib û îmamên ş'a îsbat bike. Sersebebê vê hizr û qena'eta me jî ew e ku ji xeynî van agahiyên dîrokî û doktrînel ên dîne Îslamê, di beyta 522yê da Mela Perîşan mezheb û baweriya xwe wekî rasterast 'Mezheba Cafer' bi nav dîke.

Tê zanîn ku mezheba ş'ayê danzdeh îmamî, hêj di sedsala hicrî zyem da, ango di dewra îmamê şeşem Cafer el-Sadiq da (h. 148), wekî 'Caferî' dihat binavkirin¹. Sersebebê vê yekî jî ew e ku cara yekem Îmam Cafer el-Sadiq, ferman daye sehabeyên xwe ku gotinên îmamên beriya wî, bi rêkûpêk bêne nivîsin. Bi vî rengî, berhevokên pêşîn ên hedîsên mezheba ş'a derketine meydanê². Ji ber giringiya vê hereketa nivîsînê, ev navlêkirin heta roja îro jî dewam dîke.

Berteka neyînî ya Mela Perîşan li hember tesewwuf û mutesewwufan jî divê bi baldarî were nîrxandin. Di beytên 522-534ê û di berdewama wê beşê da jî Mela Perîşan, sofî û mutesewwufan bi awayekî tund şermezar dîke û wan wekî 'kafir', 'şerabxur', 'tiryak-kêş', 'înkarkerên Mezheba Caferî' û 'terkenimê' bi nav dîke. Hetta di berdewama beşê da ji bo ehlê tesewwufê dibêje "Ew ji ker, kûçik û heywanên dirrinde du tebeqe jêrtir" in. Ev dijberiya Mela Perîşan ya li hemberî mutesewwufan, di seyra dîrokî da gelek caran ji aliyê 'alimên ş'i' yên sereke ve jî wek rexne û şermezarkirinên tund hatine nivîsîn.

Ji 'ulemayê mezheba ş'a, Şêxê Sedûq (h. 381), Şêxê Mufîd (h. 413), Şêxê Tûsî (h. 460), Tebrîsî (h. ss. 6), Xace Nesîreddîn Tûsî (h. 672) û 'Ellame Hillî (h. 726), wekî Mela Perîşan dijberiya ehlê tesewwufê kirine û di nivîsên xwe da ne'let li wan barandine. Di

¹ Modarressi, Hossein, *Crisis and Consolidation In The Formative Periods Of Shi'ite Islam*, Abû Ja'far ibn Qîba el-Râzî and His Contribution to Imâmîte Shi'ite Thought, The Darwin Press Inc., Princeton, 1993, r. 54

² Vali, Shahab, "Negahî be Fermanê Mensûb be Îmam Sadiq", *Meskûye*, Danişgahê Azadê Îslamî Şehrê Rey, şomarê 5, 1385, r. 154

sedsala 9ê hicrî da, Seyîd Heyder Amolî ku me berê jî behsê kir, di berhema xwe *Cami' ul-Esrar we Menbe' ul-Enwar* da hewl daye îsbat bike ku baweriya şî'a û felsefeya tesewwufê di 'esasê xwe da wek hev in'. Amolî, xaseten di bin tesîra bîr û baweriyên Îbn 'Erebî da maye û kitêba wî ya navdar *Fusûs ul-Hikem* jî şerh kiriye¹. Lêbelê di mijara 'Xatem ul-Ewliya' da, li hember fikrên Îbn 'Erebî derketiye.

Her çend lêkolînên derheq pêwendiya şî'a û tesewwufê da, xalên hevbeş² ên van herdu êkolên hizrî/dînî nîşanî me bidin jî, cudahiyan wan ên bingehîn³ divê neyên paşguhkirin. Sersebebê van cudahiyan doktrînî, bêguman têgeha 'welayet'ê ye, ji ber ku ne zêlal e ka 'welî' kî ne û li gor çî hatine tayînkirin. Terma 'welayet'ê, wekî cewhereka bingehîn tê qebûlkirin ku mezheba şî'a jî ekola tesewwufê jî li dewrûberê wê ava bûne. Di baweriya mezheba şî'a da, welayet tenê meqamekî pîroz e; bêyî navgîn û amraz, rasterast ji aliyê Xwedê ve ji bo 'Elî bin Ebû Talib û yanzdeh îmaman hatiye bexşandin. Ji xeynî wan welî nînin û dê êdî neyên jî.

Xatem el-Ewliya, ango weliyê dawîn jî kurê îmamê yanzdehem Hesên el-Eskerî ye; sala h. 255 an jî 256ê li bajarê Samirraya Iraqê hatiye dinyayê û navê wî Muhemmed bin Hesên e. 'Mehdî', 'Qaim', 'Sahibê Zeman' û 'Weliyê 'Esr', çend nasnavên wî ne ku di navbera salên h. 260-329ê da, berev 'Xeybetê Suxra' (windabûna biçûk) û piştî sala h. 329ê jî berev 'Xeybetê Kubra' (windabûna mezin) ve kişiyaye. Dema dawiya dinyayê hat, dê wekî 'Hezretê Mehdî' ango 'Qaimê Al-i Muhemmed' li dinyayê zuhur bike. Ev doktrîn, yek ji 'esasên sereke ye ji bo Mezheba Caferî û şî'ayê danzdeh îmamî. Muhemmed bin Hesên, ji bo hemû însanan 'Huccet' e; delîl, rêber û burhanê tekane ye. Ji xeynî Mehdî, welî nînin û dê neyên jî. Ev

1 Amolî, Seyid Heyder, *Cami' ul-Esrar ve Menbe' ul-Enwar*, muqeddime: Henry Corbin, Osman Ismail Yahya, tecumê: S. j. Tabatabâî, Muessisê el-Tarîx el-Erebî, Beyrût, 1426

2 Amolî, Seyid Heyder, *Ness ul-Nusûs fî Şerhê Fusûs ul-Hikem*, teshîh: Henry Corbin, Osman Ismail Yahya, IFRI, Tahran, 1352

3 Şeybî, Kamil Mustafa, *Hembestegî Miyânê Teşeyyu' ve Tesewwuf*, tercumê A. A. Shahabî, Întişaratê Danişgahê Tahran, 1354

4 Şeybî, Kamil Mustafa, *Teşeyyu' ve Tesewwuf Ta Axazê Sedê Dewazdehumê Hicrî*, tercumê A. Zekavetî Qaragozloo, Întişaratê Amir Kabir, Tahran, çap 5, 1387, rr. 64-67

bawerî, di gel jiyana Mehdî, 'elametên zuhura wî û kitekitên li ser hejmar û nasnameya sehabeyên wî, di lîteratura şî'a da ji aliyê gelek 'aliman ve hatiye teorîzekirin û heta roja îro hatiye'.

Her çend 'welayet' û 'welî', du termên sereke yên ekolên tesewwufî bin jî, ne meqamekî taybet e bo ewladên 'Elî. Ji serdema berbelavbûna tesewwufê heta roja îro, mutesewwufan eşkere parastine ku ji bo 'terîqê -rêya hizr û baweriyê-, her sofîyekî hewce-darî bi pîrekî/îmamekî heye lêbelê ev pîr/îmam, ne şert e ji nesebê ewladên 'Elî be'.

Bi kurtî em dikarin bi vî rengî encamê li vê mijarê binin: Ji xeynî Neqşebendîyye, silsîleya hemû terîqetên tesewwufî digehe 'Elî bin Ebû Talib lêbelê ehlê tesewwufê, tu carî sê xelîfeyên pêşî yên dînê Îslamê wekî xayîn nabînin û ne'letê li wan nabarînin. Wan di berhemên xwe da cih nedane bûyerên tarîxî yên ku me li jor ravekirin û behsa bînpêkirina heqê welayeta Hz. 'Elî jî nekîrine. Mutesewwufan jî wek doktrînekê qebûl kirine ku heta roja qiyametê her dem li dinyayê dê welîyek hebe. Lêbelê ew 'welî' ne 'mehdî'yê mezheba şî'a ye. Mewlana Celaluddîn Muhammed Belxî el-Rûmî (m. 1207-1273), di deftera duyem a 'Mesnewiya Me'newî' da li ser vê mijarê puxteya fikra mutesewwufan wiha aniye ziman:

"Wiha her dewrekê, welîyek Qaim e
Azmûn heta qiyametê daim e
Wiha Îmamê Heyyê Qaim ew Welî ye
Yan ji nîfşê 'Umer e yan ji nîfşê 'Elî ye"³

Heke em hizr û baweriya Mela Perîşan bi van agahiyên berdest li gor naveroka *Perîşannameyê* binirxînin, zelal dibe ku 'alimekî şî'ayê danzdeh îmamî ye û ji ber vê yekê, hûrûfîyye jî tê da ne pêkan

1 Tebrîsî el-Nûrî, Huseyn, *el-Necm ul-Saqib fî Ehwal el-Îmam el-Hucce el-Galib*, tehqîq: S. Y. Musavî, Enwar Huda, Qum, 1415 / Şêxê Sedûq, Ebî Ce'fer ibn Babûye, *Kemal el-Dîn ve Temam el-Nî'me*, tehqîq: H. A'lamî, Muessise el-E'lemî li l-Metbûat, Beyrût, 1412

2 Valî, Shahab, "Mefhûmê Pîr der Fermanê Mensûb be Îmam Sadiq", *Cawîdan Xîred*, dowrê Cedîd, şomarê 6, 1389, rr. 63-82

3 Mewlana, Celaluddîn Muhammed Belxî el-Rûmî, *Mesnewî Me'newî*, teshîh: M. A. Movahhid, c. 1, ç. 2, Întîşaratê Hermes, Tahran, 1396

e ew peyrew, murîd, alîgir an jî mensûbê terîqeteka sûfiyan be.

Şahê Welayetê 'Elî, Çardeh Me'sûm û Hz. Mehdî

Heke em ji hêla sosyolojîk ve lê binêrin, di sedsalên hicrî 8. / m. 14 û h. 9 / m. 15ê da, piştî dewra Moxolan û êrişên Tîmûrê Leng (m. 1336-1405), li Îran, Iraq û Anatolyayê buhraneka siyasî dest pê dîke û atmosfereka mîna 'dawiya dinyayê' li pîrrianiya welatên Rojhilata Naverast berbelav dibe. Ji ber vê atmosferê, cema'etên bê sebr û aram li benda rizgarker 'Mehdî' mayî, gelek civak û terîqetên siyasî-dînî yên şî'î, di vê dewrê da derdikevin meydanê, dibin xwedî hêz û bi hezaran murîdên wan çêdibin.

Hinek şêx û pêşengên van terîqetan xwe wekî vejîn an jî reen-karnasyona îmaman, rizgarkerê axirzemanê Hz. Mehdî didin nas-kirin, hetta hin kes rasterast xwe wekî tecelliya Xwedê Te'ala nîşan didin. Lêbelê hemû pêşengên van terîqetan ji aliyê 'alimên Îslamê ve wekî zindîq, kafir û jidînderketî hatine sûcdarkirin¹. Di serî da jî bêguman pêşengê terîqeta hûrûfiyan, Fezullullah Esterebadî, bi vî rengî hatiye sûcdarkirin. Dîsa jî ev mijar û nîqaşên wê dewrê di navveroka Perîşannameyê da cih nagrin û li gor Mela Perîşan, meqamê 'welayet'ê ne 'aydê şêx û meşayîxên terîqetan e; 'welayet' her tenê mexsûsê nesebê îmam 'Elî ye û ji neviyên wî îmamê danzdehem Mehdî, xudanê dawî yê vî meqamê pîroz e.

Wekî me berê jî amaje pê kirî, ji bo têgehiştina hizr û baweriya Mela Perîşan, çavkaniya herî giring a li ber dest, berhema wî ya yekane *Perîşanname* ye. Me cehd li ser kiribû ku temaya sereke ya berhema Mela Perîşan, hewldana îsbatkirina welayeta Îmam 'Elî û yanzdeh îmamên piştî wî ne. Mela, ji bo îsbata vê mijara giring, şêwaza klasîk a 'alimên şî'a bi kar tîne.

Muellifê berhema me Mela Perîşan, di beyta 40ê da, wekî hemû 'alimên şî'a, behsa 'Çardeh Kes'an dîke. 'Çardeh Me'sûm'ên baweriya mezheba şî'a, cara ewil ji aliyê sahabeyê pênc îmamên pêşî Suleyman bin Qeys el-Hilalî ve (h. 76) hatiye nivîsîn². Ev berhem

¹ Amir-Moezzi, Mohammad Ali, *Jambet, Christian, h.b., r. 198*

² el-Hilalî, Suleym bin Qeys, *Kitab Suleym bin Qeys*, Tehqîq: M.B. Ensarî, Teb'

kevintirîn çavkaniya sahabeyekî şî'î ye, ji ber vê jî di tarîxa şî'a da xwedî cihêkî taybet e' û ji bo xebat û lêkolînên piştî xwe bûye çavkaniya sereke. Li gor berhema el-Hilalî û berhemen piştî wî hatî nivîsîn, çardeh kesên me'sûm ev in: Pêxember Muhemmed (1), keça wî Fatîma (2) û Danzdeh Îmamên mezheba şî'a: 'Elî (3), Hesen (4), Huseyn (5) û îmamên di yê ji nişê Elî; Zeynelabidîn el-Seccad (6), Muhemmed el-Baqîr (7), Cafer el-Sadiq (8), Musa el-Kazim (9), 'Elî el-Rîza (10), Muhemmed el-Teqî (11), 'Elî el-Neqî (12), Hesen el-Eskerî (13) û Muhemmed el-Mehdî (14)². Dema Mela Perîşan behsa van Çardeh Me'sûman dike, wiha dinivîse:

Seb'ê heft mesanî ve me'na duwan

Seb'ê mesanî hemdê Çardeh Ten zan (b. 40)

Têgeha du-heft an jî 'seb'ê mesanî', tê zanîn ku ji Qur'anê ye û di Sûreya Hicr, ayeta 87em da cih digre. Li gor Mela jî Çardeh Me'sûm, ango du-heft kesên di Sûreya Fatîheyê da hemd ji bo wan heye, her heman kes in û di *Perîşannameyê* da pesnê wan tê dayîn. 'Alim û mufessîrê navdar Eyyaşî (h. 320) vê mijarê ji gotinên îmamê şeşem Cafer el-Sadiq, bi vî awayî neql dike:

"Ji ber ku di nimêjê da Sûreya Fatîhe du caran tê xwendin, wek seb'ê mesanî/du-heft tê binavkirin. Qesda vê ayetê ehlê beytê ye ku wek diyarî bo pêxember hatiye dayîn."³

Mela Perîşan, bi uslûbeka edebî, vê hedîsê tîne bîra me û di temamê naveroka *Perîşannameyê* da, doktrîna 'esasî û giring a baweriya mezheba şî'a rave dike. Li gor vê doktrînê îmamê me'sûm ku pêxember bi xwe ye, 'kitêba bideng' e (kitab-i natiq) û Qur'an jî

Xamis, Delîl Ma, Qom, 1428

¹ Amir-Moezzi, "Note Bibliographique sur le Kitâb Sulaym b. Qays, le Plus Ancien Ouvrage Shi'ite Existant", *Le Shi'isme Imamite Quarante Ans Après, Hommage a Etan Kohlberg*, sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi, Meir M. Bar-Asher, Simon Hopkins, Brepols, Belgium, 2009, pp. 33-49

² Algar, Hamid, "Cahârdah Ma'sûm", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. 4, Fasc. 7, New York, 1990, pp. 627-629

³ el-Eyyaşî, Şeyx Ebî Nezr Muhammed bin Mesûd, *El-Tefsîr*, el-cuz' el-sanî, Muessise el-Bî'se, Qum, 1430, p. 437

'kitêba bêdeng' e (kitab-i samit)¹.

Xedîr-i Xumm

Di pêdeçûna berhema xwe da Mela Perîşan hewl daye bi ayetên Qur'anê, hedîsan û agahiyên tarîxî, li gor doktrîna mezheba şî'a, îddiaya welayeta imaman îsbat bike. Ev jî nîşanî me dide ku Mela Perîşan, Qur'anê baş dizane û di 'ilmê hedîsê da jî xweyî zanîn û agahdariyeka berfireh e. Ji xeynî vê jî Mela Perîşan, bo îsbata bawerîya mezheba xwe, wekî 'alimên dewrê, behsa sê bûyerên giring ên tarîxî dike. Ji van sê bûyeran ya herî giring bêguman meseleya 'Xedîr-i Xumm' e ku di beytên 250 û 251ê da behsê dike.

Li gor çavkaniyên îslamî, di sala 10ê hicretê da, piştî ku pêxember ji heca dawî ya wedayê (Heccet'ul-Weda) vedigere Medîneyê, ayeta 67ê ya Sûreya Maîde, jê re nazil dibe: "Ey pêxember! Ya ku ji teref Xwedê ve ji bo te hatiye nazilkirin, teblîx bike bo însanan. Heke tu vê nekî, tu dê peyama wî belav nekî. Dê Xwedê Te'ala te ji însanan biparêze. Bêguman, Xwedê kafiran nagehîne hidayetê." Wê demê, qefleya misilmanan, digehe nêzikî newala Cuhfeyê, li wê derê hewzeka avê heye bi navê Xedîr-i Xumm ku di navbera Mekke û Medîneyê da cih digre. 18ê heyva Zî'l-Hicce, roja pêncsemê danê nivro ye û li duryana Xedîr-i Xumm, rêyên gelek bajaran digehin hev.

Pêxember ji hêştir/deveyê xwe peya dibe, ji munadiyan re dibêje ku bang bikin heçî pêş da çûyî bila vegere û heçî paş da mayî jî bila bilezîne xwe bigehîne qefleyê. Dema her kes kom dibe, ji kurtanên hêştiran minbereka bi qasî sê derenceyan bilind, ji bo axaftina pêxember tê çêkirin. Ev heca dawî, wekî Heca Wedayê, Heca Kemalê, Heca Belaxê an jî Heca Îslamê hatiye binavkirin. Di belgeyên dîrokî da li ser hejmara însanan tevî wê hecê bûyî, reqemên ji hev cuda hatibin nivîsîn jî, wisa tê qebûlkirin ku ji eshabê pêxember herî kêm 40 hezar kes li wê derê hazir bûne.

Ji ber germahiya hewayê, sehabeyan qismekî cilên xwe avêtine

¹ Amir-Moezzi, Mohammad Ali, *Le Coran Silencieux et le Coran Parlant, Sources Scriptuaires de l'islam Entre Histoire et Ferveur*, CNRS Editions, Paris, 2011, r. 115

ser serê xwe û bi qismekî jî lingên xwe pêçane. Piştî nimêjê, pêxember derdikeve ser minberê. Hemd û senaya xwe bo Xwedê Te'ala dibêje, îşaret bi pêxembertiya xwe dike û paşê ji eshabê xwe dipirse: "Ey cema'eta bawermend! Xwedê Te'ala bi min 'eyan kiriye ku 'umrê min hatiye ber xilasîyê û di nêz da ez ê guh bidim gaziya Rebbê 'Ale-mê, koça xwe ji vê 'alema hebûnê bar bikim û biçim. Ez jî hûn jî, em berpîrsyar in ji bo teblîxkirina vê rastîyê. Hûn çi dibêjin?"

Hemû sehabe dibêjin "Em şahidiyê dikin, ji bo te çi nazil bûye te ew teblîx kir; te şer kir û şîret kir, Xwedê bila ji te razî be û bi xêr û xweşîyê te pêşwazî bike." Li ser vê, Muhemmed Pêxember dipirse: "Hûn şahidiyê dikin ku Xwedê yek e, Muhemmed 'evd û resûlê Wî ye, biheşt û dogeh heye, piştî mirinê jiyaneke dî heye, roja qiyametê heye û tu şik û guman di van de nîne?" Hemû sehabe bersivê didin û wiha dibêjin: "Belê, em şahidiyê dikin". Pêxember dibêje "Xwedayê min bibe şahid" û dewam dike: "Di koça axretê da, ji bo gehîştina ber rehma Xwedê Te'ala, ez ê li pêşîya we hemûyan bim, hûn ê jî li ber peravê hewza rehmetê bigehin min. Dirêjahiya wê hewzê bi qasî navbera Sen'a û Bûsrafê ye, bi qasî stêrkên asîmanan qedehên zîvîn li wê derê hene. Dema hûn gehîştin min, ez ê ji we bipîrsim: Du tiştên sereke yên xwedî qedr û qîmeteka bêhempa, çi ne û we di vê jîyanê da çawa mu'amele li wan kiriye?.."

Li gor riwayetekê, yek ji sehabeyan dipirse: "Ya Resûlê Xwedê, ew herdu tiştên di qedr û qîmetê da bêhempa ne, gelo çi ne?" Pêxember wiha bersivê dide: "Mirov nikare qedr û qîmetekê diyar bike ji bo du tiştan: Ya yekem, kitêba pîroz ya Xwedê Te'ala ye; seriyek di destê we de, yê dî jî di destê Xwedê Te'ala da ye. Xwe li wê kitêba muqeddes bigrin, wê bernedin û neguherînin. Ya dî jî ehlê beyta min e. Xwedayê ji her tiştî agahdar, ji min re beyan kir ku heta em li peravê wê hewzê hev bibînin, ev herdu tiştên bêhempa dê ji hev cuda nebin. Ez çawa ji bo we dibim xelef û xelîfe, hûn ê li van herdu tiştan binêrin û bizanin."

Paşê, Muhemmed Pêxember ji eshabê xwe dipirse: "Ma ez ne ji hilm û nefesa bawermendan nêziktir û qenctir im ji bo wan?" Her kes bi hev ra dibêje "Belê, rast e ya Resûlallah." Resûlê Xwedê dîsa dipirse: "Ji bo her jin û mêrê bawermend, ma ez ne ji hilm û nefesa

wan nêziktir û qenctir im?" Eshabê wî dîsa cewabê dide û dibêje, "Belê, rast e." Piştî wê pêxember gazî Hz. 'Elî dike, li ser minberê 'Elî li aliyê rastê disekine, pêxember destê wî yê rastê radike jor û dibêje: "Ez mewlayê kê bim, 'Elî jî mewlayê wî ye". Paşê destê xwe vedike û vê du'ayê dike: "Ya Rebbî, heçî dostê 'Elî ye, tu jî bibe dostê wî; heçî dijminê wî ye, tu jî bibe dijminê wî; heçî alîkariya wî bike, tu jî alîkariyê bideyê; heçî heqaretê lê bike, tu jî heqaretê lê bike; rastî û duristiyê bike rêhevalê 'Elî." Paşê fermanê dide eshabê xwe; kê li wê derê şahidiya vê bûyerê kiribe, bila ji bo yên nedîtî û nebihîstî, vê bûyerê rast û durist bibêje¹.

Piştî vê teblîxê, ayeta sêyem a Sûreya Maîde nazil dibe: "Îro min dîne we ji bo we kemiland, ni'meta xwe jî li ser we tamam kir, wekî dîn min ji bo we dîne Îslamê hîlbijart." Piştî nazilbûna vê ayetê, herdu xelîfeyên ewil, Ebû Bekir Siddîq û 'Umer bin Xettab, berî her kesî diçin û 'Elî pîroz dikin. 'Umer, ji bo 'Elî wiha dibêje: "Pîroz be, xwezî bi ruhê te ey kurê Eba-Talib! Îro tu bûyî mewlayê min û pêşengê hemû jin û mêrên bawermend"².

Muheddîsên ji ehlê sunnetê, yên kitêbên wan wekî şeş kitêbên sehîh yên hedîsan tên qebûlkin; Îbn Mace, Tîrmîzî û Neseî, herwiha îmamê mezheba Henbelî, Ehmed bin Henbel, Hakimê ku bawerî bi çavkaniyên kitêbên wî heye, Xetîbê Xarezmi û Mutteqî Hindî, li ser meseleya Xedîr-i Xumm nivîsîne. Ji sedsala hicrî îê, ji sihî zêdetir zanyarên olî, muheddis û mufessîrên serdemê yên wekî Se'lebi, Wahidî, Qurtubî, Qadî Beyzawî, Fexr-i Razî, dîrok-nasên wekî Belazûrî, Ibn Quteybe, Teberî, Ibn Kesîr, Ibn Xelîkan û Suyûtî, kelamzanên wekî Ebû Bekir Baqilanî, Seyyîd Şerîf Curcanî, Teftazanî û Alî Quşçî, di berhemên xwe da meseleya Xedîr-i Xumm nivîsîne. Ji 'eshabê rawiyên hedîsê sed û deh³, ji tab'iên wan heştê û çar⁴, ji 'alimên şî'î-sunnî jî, sê sed û şeşt⁵ kesan riwayeta Xe-

1 Amolî, Seyid Ebdilhuseyin Şerefeddîn, *Munazirat-i Şî'a ve Sunnî, tercüme-yi Farisî-yi El-Muracaat*, wer. Serdar Kabulî, Neşrê Sayê, Tahran, 1380, rr. 73-78

2 Ji bo zêdetir agahiyên li ser bûyera Xedîr-i Xumm jî çavkaniyên cuda yên şî'î/sunnî û rawiyên wan, bnr: Emînî Nəcəfî, Ebdilhuseyin, *El-Gedîr fî el-Kitab ve l-Sunne ve l-Edeb*, Muessise el-E'lemî li-l Metbûat, Beyrût, 1994

3 *El-Gedîr*, h. b., rr. 35-88

4 h. b., rr. 89-101

5 h. b., rr. 102-190

dîr-i Xumm neql kirine. Mela Perîşan jî wekî 'alimên şî'a, meselaya Xedîr-i Xumm wekî nîşaneyê welayeta 'Elî qebûl kiriye ku ji aliyê pêxember ve li Xedîr-i Xumm, bi awayekî zahîrî jî hatiye îlankirin.

Seqîfe-i Benî Sa'ide û Wesiyeta Pêxember

Agahiyeka dî jî meseleya 'Seqîfe' ye ku Mela Perîşan wekî bûyerê reka dîrokî ji bo îsbata welayeta 'Elî behs dike; neheqiyên lê hatî kirin bi vê bûyerê pênase dike. Li gor çavkaniyên dîrokî, beriya wewefa Muhemmed Pêxember, di nav sehabeyan da fikr û ramanên ciyawaz berbelav bûne û nîqaşan dest pê kiriye. Resûlê Xwedê xwesiyê wesiyeta xwe binivîse û wiha kerem kiriye: "Ji min ra heft cêr av bînin, pişkên wê li ser û çavên min bikin, paşê qelemekê jî bînin. Ez wesiyeta xwe bo we bidim nivîsandin, da ku piştî min hûn qet rêya xwe wînda nekin." Sehabeyan jî li ser nivîsîna wesiyeta pêxember dest bi nîqaş û gengeşeyan kirine. Hindekan ji wan gotine qey hişê pêxember ne li serê wî ye û ji ber tîna nexweşiyê wisa diaxive, lewma jî wesiyeta pêxember nehatiye nivîsîn'.

Piştî wewefa pêxember, di navbera sehabeyan da zêdetir nakokî û dubendî derketine. Hetta, di gusl û definkirina pêxember da, tenê çend kesan cih girtiye. Hezretê 'Elî, pêxember şuştîye, spartîye axê² û dî vî karî da milyaketê Xwedê, Cebraîl alikariya wî kiriye³. Mela Perîşan di beyta 948em a *Perîşannameyê* da vê bûyerê wiha neqil dike:

Pey jî şeqawet kirdey nameqbûl

Mehrûm ji techîz nemazê Resûl (b. 948)

Wê demê, pîrraniya misilmanan jî li cihêkî bi navê Seqîfe-i Benî Sa'ide kom bûne û piştî nîqaşên dirêj, Ebû Bekîr wek xelîfe hatiye

1 Gölpinarlı, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*, Dar Yayınları, 2003, rr. 49-52

2 Ye'qûbî, Ehmed bin İshaq, *Tarîxê Ye'qûbî*, cild 1, Tecumê M. Î. Ayetî, 'Intişaratê 'İlmî ve Ferhengî, Tahrân, 1382, r. 510.

3 h. b., r. 523

hibbijartin¹. Lêbelê hemû sehabe û misilmanan ji bo wî bî'et nekirine. Ji wan kesan yê sereke ev in: Zava û pismamê pêxember Hezretê 'Elî, mamê pêxember Ebbas û kurê wî Fazl bin Ebbas, Zubeyr bin Avam, Miqdad bin Eswed, Selmanê Farisî, Emmar bin Yasir û Ebûzerê Xeffarî². Ji wan sehabeyan Selman, Miqdad, Emmar û Ebûzer, eşkere gotine ku heqê 'Elî hatiye binpêkirin û wek xelîfe ji bo Ebû Bekir bî'et nekirine. Ev her çar sehabe, di baweriya mezheba şî'a da wek *Erkan-i Erbe'e* (çar rukn) hatine binavkirin³. Li gor baweriya şî'a, ev her çar kes, di dewra pêxember da jî hetta piştî wafata wî jî, şî'î bûne⁴.

Mela Perîşan, di beytên 81 û 83yem ên berhema xwe da neql dike ku Xwedê Te'ala sê cûre însan afirandine: Nas (însanê rastîn), şîbhê nas (şîbî însanan) û nesnas (aferîde). Ev her sê kategoriyên însanan ku Mela Perîşan behs dike, di lîteratura mezheba şî'a da cih digrin⁵: Li gor mezheba şî'a, însanê rastîn, ango însan-i kamil, tenê 'çardeh me'sûm' in ku berê jî me behsa wan kiribû. Piştî wan, ew însanên ku bawerî bi wan anîne û bî'et kirine, dibin 'şîbhê nas'. Yê mayî jî 'am in, ango aferîdeyên dera hanê yê ku nenas in. Mela Perîşan dema behsa 'şîbhê nas' dike, çar navên bîngêhîn ên baweriya şî'a rêz dike: Miqdad bin Eswed, Selmanê Farisî, Emmar bin Yasir û Ebûzerê Xeffarî. Bi qencî behskirina van çar kesan jî pêkan e wek argumaneka qewî ji bo şî'îbûna Mela Perîşan bê nixandin.

Divê bê gotin ku meseleya Seqîfe, ji aliyê dîroknasên misilman û lêkolînerên rojavayî⁶, başe baş hatiye analîzkirin. Ev bûyer, di dîroka

1 Teberî, Muhammed bin Cerîr, *Tarîx el-Rusul ve l-Mulûk*, cild 4, tercumê A. Payandeh, çap 3, Intişaratê Esatîr, Tahran, 1363, rr. 1342-1354/ Ibn Esîr, Izzeddîn, *El-Kamil*, cild 3, tercumê S. H. Rûhanî, Intişaratê Esatîr, çap 3, Tahran, 1383, rr. 1199-1208

2 Ye'qûbî, *h. b.*, r. 524

3 Şeyx Mufîd, Muhammed bin Muhammed bin Nu'man, *El-Ixtisâs*, be kuşêşê A. A. Gaffarî, Cemaet el-Muderrisin fî Hewze Ilmiyye, Qum, b.t., r. 6

4 Nubextî, Hesên bin Mûsa, Qomî, Sa'd bin Abdullah, *Fireq el-Şî'a*, teshîh: A. el-Hefenî, Dar el-Îrşad, 1412, rr. 28-29

5 Amir-Moezzi, Mohammad Ali, "Seul l'Homme de Dieu est Humain, Théologie et Anthropologie Mystique à Travers L'Exégèse Imamite Ancien", *Arabica*, Vol. 45, No. 2, 1998, rr. 193-214

6 bnr. Lammens, "Le Triumvirat Aboû Bakr, 'Omar et Aboû 'Obaida", *Mélange de la Faculté Orientale de l'Université St. Joseph de Beyrouth*, vol. iv, 1910, rr. 113-144 / Caetani, L., *Annali dell'Islam*, 1905-26, 10 vols.

mezheba şî'a da xwedî cihekî muhîm e. Misilman li Seqîfeyê kom dibin ji bo hilbijartina xelîfeyekî nû û li gor baweriya şî'a, ev yek rasterast înkara Xedîr-i Xumm û wesiyeta pêxember e'. Di navbera beytên 346 û 351ê da Mela Perîşan behsa Seqîfe dike û vê bûyerê wekî roja mehşerê pênase dike. Li gor muellifê berhemê, bûyera Seqîfe, fitne û fesadiya xelîfeyê duyem 'Umer bin Xettab e, lewra piştî Ebû Bekir jî ew wek xelîfe hatiye tayînkirin. Li gor Mela Perîşan, ji ber van fitne û fesadiyên 'Umer bin Xettab, piştî salan 'Elî, Hesen û Huseyn hatine şêhdkirin².

Gelek çavkaniyên navborî yên tarîxa Îslamê destnîşan dikin ku Ebû Bekir bi piştgirî û yarmetiya 'Umer bin Xettab wekî xelîfe hatiye tayînkirin. Madelung, li dijî vê fikrê dibêje Ebû Bekir wekî tacir, şêwirmendê pêxember û siyasetmedarekî, beriya wefata pêxember, jixwe pêşbîniya wan rojan kiriye û bi hûrgulî bûyer û qewamên serdemê analiz kiriye. Ebû Bekir di saxiya pêxember da, wekî xelîfe nehatiye îlankirin lê dîsa jî guman jê nîne, wî beriya wefata pêxember qerara xwe daye ku bibe xelîfeyê yekem ê Dewleta Îslamê. Ji bo vê armanca xwe pêk bîne jî, berî her tiştî divê îddiaya xelîfetiya ehlê beytê pûç bikira û li şûna yekî ji malbata pêxember, ew bi xwe bûbûya xelîfe³. Ji ber ku di Qur'anê da jî pesnê ehlê beyta pêxember heye û di nav misilmanan da payeya wan bilindtir e. Civîna li Seqîfeyê, ev derfet daye wî û tevî ku ne endamê ehlê beytê ye, Ebû Bekir wek xelîfeyê yekem hatiye hilbijartin.

Meseleya Baxçeyê Fedek

Bûyereka dîrokî jî li ser meseleya baxçeyê xurmeyan a bi navê 'Fedek' e ku Mela Perîşan di berhema xwe da nivîsiye. Mezheba şî'a, ev bûyera muhîm wek delîla neheqîya li ehlê beytê qebûl kiriye û di çavkaniyên dîrokî yên herdu mezheban da jî ev bûyer hatiye

- 1 Muzaffer, Muhammad Riza, *el-Seqîfe*, Muessisê Ensariyan Li I-Tiba'e ve I-Neşr, Qum, 1415, rr. 60-66
- 2 Dawûdî, Said, Rostam Nijhad, Mehdi, *Ashoora, Rişê ha, Engîzê ha, Rûyad ha, Peyamed ha*, Întîşaratê Îmam Ali, çap 5, Qum, 1387, rr. 115-126
- 3 Madelung, Wilferd, *The Succession to Muhammad, A Study of the early Caliphate*, Cambridge University Press, 2004, r. 39

nivîsîn.

Li gor çavkaniyên dîrokî, piştî xelîfetiya Ebû Bekir qewî dibe û hêz dikeve destê wî, pasevanên Fatima bi darê zorê ji baxçeyê Fedekê derdixe û 'eraziye li ser navê beyt-ul mala Dewleta Îslamê zebt dike. Ev baxçeyê xurmeyan piştî fetha Xeyberê (h. 7) ketiye para pêxember. Li ser emrê Sûreya Îsra' ayeta 26ê û Sûreya Rûm ayeta 38ê, pêxember ev baxçe ji bo keça xwe Fatimayê wek mîras hiştiye. Ebû Bekir jî li ser riwayeta hedîsa pêxember "Mîrasa pêxemberan nîne, tiştên me hiştî sedeqe ne", ev baxçe daye zebtkirin û ji ehle beytê standiye.

Fatima, heta wê demê, dahata vê baxçeyê xurmeyan her daye feqîran. Ji bo ku ev baxçe neyê zebtkirin 'Elî, Hesen û Huseyn diçin cem xelîfe Ebû Bekir û ricayê jê dikin, herwiha derheqê mîrasbûna baxçeyê da, şahidiya Ummu Eymen jî, ji aliyê xelîfe Ebû Bekir ve nayê qebûlkirin. Di çavkaniyên dîrokî û kitêbên hedîsan da hatiye nivîsîn ku piştî demekê, Xelîfeyê duyem 'Umer bin Xettab, baxçeyê Fedek daye 'Elî bin Ebû Talib; xelîfeyê sêyem Osman bin Affan jî (h. 35) beş kiriye ji bo pismamê xwe Merwan bin Hekem (h. 65)'.¹

Wekî gelek 'alimên mezheba şî'a, Mela Perîşan jî, behsa Baxçeyê Fedekê kiriye, di sê cihên cuda yên berhema xwe da. Di beyta 949ê da wiha nivîsiye: "Ji bo destdanîna ser baxçeyê Fedek, wan derew kir, heta roja qiyametê bila ne'leta Xwedê li ser wan be." Di beyta 964ê da jî, destdanîna ser baxçeyê Fedekê, dişibîne hilweşandina tirba pêxember. Di beytên 968 û 969ê da jî wiha dibêje: "Heke meq-seda wan fesadî nebûya, Fedek ji bo Zehra (Fatima bintî Muhem-med) ne tişteki zêde bû. Wan Fatima ji mîrasê bê par hişt, ne ji Xwedê tirsyan ne ji Pêxember." Mela Perîşan, yên ku bûne sebebê vê bûyerê bi awayekî tund rexne û şermezar dike.

Piştî ravekirina van her sê bûyerên dîrokî, di beşa duyem a xebata xwe da em ê hewl bidin naveroka *Perîşannameyê* li gor 'esasên bingehîn ên baweriya mezheba şî'a, bi awayekî berawirdî zelal bikin û bi giştî naveroka *Perîşannameyê* li gor temayên binbeşên berhemê rave bikin.

¹ Gölpınarlı, h. b., rr. 67-68

BEŞA DUYEM
Li Ser Perîşannameyê

Nusxeyên Berdest yê Perîşannameyê

Heta niha lêkolîneka berfireh li ser nehatibe kirin jî, zêdetirî bîst nusxeyên *Perîşannameyê* hatine tesbîtkirin. Ji van destxetên li kitêbxaneyên muxtelîf pênc nusxe bi awayekî dijîtal jî berdest in. Me birrek nusxeyên berhemê kom kirin, ji aliyê qebare û tesnîfa naverokî ve dane ber hev û ji bo lêkolîna xwe nusxeya dijîtal ya arşîva Martin Hartman hibijart.

Sersebebê vê hibijartinê ew e ku di nav nusxeyên hazir da kamiltirîn nusxe ew e û ji aliyê naverokê ve bi awayekî qenc, beş bi beş hatiye tesnîfkirin. Herwiha sebebek jî ew e ku ji bo xwendin û têgehiştinê, ev nusxeya Berlînê guncawtir e, ji ber ku gelek nusxeyên berhemê yê li Îranê hatine parastin, hem ji aliyê naverokê ve xwedî cudahiyan girîng in hem jî pîrriya nusxeyan ji aliyê qebareya xwe ve kêmtir in. Pîrriya wan tenê ji muqeddimeya berhemê pêk tînin û qebareya wan di navbera 550-600 beytan da ye. Destxeta ku me ji bo lêkolîna xwe hibijartîye ji xeynî beytên dubare yê saqîname û meqtelê, ji 1017 beytan pêk tî.

Li gor fihrista lêkolîner Hadî Bîdakî amade kirî, 19 destxetên cuda yên *Perîşannameyê* hene li kitêbxaneyên muxtelîf yên Îranê. Hindek ji wan, ji aliyê qebareya xwe ve pîrraniya berhemê muhafêze dikin lê nusxeyeka kamil û tesnîfkirî wekî ya Berlînê, di nav wan da nîne û ev yek jî karê muqayesekirina destxetan zehmettir dike. Bo nimûne nusxeya Kitêbxaneya Millî ya Îranê, teqrîbî ji 580 beytan pêk tê û li ser nusxeyê di wereqa pêşî da wek serenav *Dîwan-i Molla Perîşan* hatiye nivîsîn.

Di dawîya destxeta me da piştî xatimeyê beşek ji meqtelê hatiye dubarekirin. Ev beş bi ferqên piçûk tekrara meqtelê ye ku di xebata me da wek 'Bab-i evvel' cih girtiye. Herwiha piştî wê, dubareya saqînameyê dest pê dike ku di navbera wê û saqînameya yekem da çend ferq û cudahî xuya dibin lê gumana me jê nîne ku ev beş wekî 'deftera xeletan' nehatiye nivîsîn. Belkî mustensîxekî, cuda ji bo nîşandayîna keyfxweşiya xwe ji bo van herdu beşên berhemê, paşê li destxetê zêde kiribe.

Hêjayî gotinê ye ku destxeteka dirêjtir ji destxeta me, di arşîva Kitâbxaneya Şûray Îslamî ya Îranê da heye û bi hejmara 18086/209251 hatiye qeydkirin. Balkêş e ku di dawîya vê destxetê da du beşên di hene, di destxeta me da nînin. Beşa yekem celebeka cuda ya qewlê Bersîsê 'Abid e. Di beyta yekem da nivîskar diyar dike ku çîrok ji kitêbekê wergirtiye. Ya duyem jî medîheyek e ji bo Elî bin Ebû Talîb. Ihtimal e ev herdu beş ji berhemeka di bin lê bi 'eynî xetê ji aliyê mustensîx ve lê hatibine zêdekirin. Ji bo tesbîtîkirina 'aydiyeta van herdu beşan, edîsyon-krîtîka berfireh û muqayeseya destxeta me û destxeta navborî, elzem e. Herwiha, di heman arşîvê da destxeteka cuda heye, wek pexşan hatiye nivîsîn. Lêbelê tevî bîst û sê nusxeyên menzûm, tenê yek nimûneya pexşanê heye, lewma jî ne pêkan e mirov *Perîşannameyê* wek pexşan qebûl bike.

Nusxeya Berlînê

Berhem, di arşîva M. Hartman ya Berlînê da wek kitabçeyeka bi berga qehweyî hatiye parastin. Li ser tarîxa berhemê tiştêk nehatiye gotin lê ev nusxeya *Perîşannameyê* ji aliyê mustensîx Muhemmed

Qulî Hersînî ve hatiye îstînsaxkirin. Hersînî, di dawîya xatimeyê da roj û sala nivîsîna nusxeyê eşkere dike:

Temmet-ud dîbaçeyê zîbaçe be 'ewni Melîk-ul mennan fî xamîs Şehr-i Siyam yewm-ul erbe'a senet 1313 'ela yedd-ul heqîr-ul feqîr-ul 'asî-yul xatî-yul mezlûm wel cuhûl we-l muntezir bi şefa'etê Sibî-ur Resûl, Hezretê Ebî 'Ebdullah 'eleyhî selam, Muhemmed Qulî Hersînî cihetê yadîgarî tehrîr şod iltimasê du'a est. (wrq. 52b)

Çaremîn roja Remezanê sala h. q. 1313ê, wek diyarî ji bo kesekî hatiye tehrîrkirin. Sala li ser destxetê m. 1896 e. Kesê ku destxet di arşîvê da qeyd kiriye, bi hibra reş tarîxa 1904ê li ser daniye. Martin Hartman wan salan li gelek deverên Kurdistan û Îranê geriyaye û ihtimal e ev destxet yadîgarek be ji wan seferan.

Berhem di wereqa sêyem da bi nivîsa *Şe'neh-ul 'ezîz, huwella hû te'ala* dest pê dike. Serenavên berhemê bi hubra sor di wereqên sêyem û çarem da hatine rêzkirin. Berhem, bi hubra reş hatiye nivîsîn û cureya xeta wê nestelîq e. Destpêka berhemê 'Bismillahi-r rehmani-r rehîm' e. Rengê wereqan zer e û ebatên wê teqrîben 14.5 û 19.5 cm ne.

Ji xeynî xeta mustensîx, şopên sererastkirineka cuda tê da nînin. Bi temamî nebe jî pîrraniya hedîsan û ayetên Qur'anê bi hubra sor hatine îşaretkirin. Berhem bi yek xetê hatiye nivîsîn û di dawiyê da deftera xeletan cih nagre. Di wereqa dûmahîkê da tarîxa tesnîfa berhemê wek 28ê Gulana 1975ê hatiye nivîsîn¹. Roja îro ev arşîva Martin Hartman bi gelek formatên cuda yên dijîtal li ser malpera Bibliotheka Berlînê berdest e û ji bo her cure lêkolînê vekirî ye.

Ziman û Lehce

Ji aliyê termên ayînî ve, ferhenga zimanê 'erebî di hin beşan da zêde li ber çavan bikeve jî berhem ji serî heta binî taybetiyên gramatîk yên zimanê kurdî di nav xwe da dihewîne. Lehceya berhemê goranî ye, devoka wê Kirmanşahî ye. Mezmûn, têgîn, term û

1 Staatbibliothek zu Berlin, Digitalisierte Sammlungen, 2014, https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN781376718&PHYSID=PHYS_0001&DMDID=&view=picture-toolbox (10.05.2022)

qalibên zimanê 'erebî di berhemê da serdest in. Bi taybetî ayet û telmîhên ji Qur'anê gelek zêde ne û bi dehan hedîsên ji çavkaniyên mezheba şî'a di berhemê da cih digrin ku di beşa Transkrîpsiyona Perîşannameyê da yek bi yek wekî jêrenot hatine ravekirin.

Antolojiya Marif Xeznedar, hin agahiyên li ser zimanên Mela Perîşan dide me. Xeznedar îddia dike ku muellifê berhemê gelek baş 'erebî û farsî dizane. Bi dehan ayetên Qur'anê û çend beytên farsî ji Mewlana Celaluddîn Muhemmed Belxî el-Rûmî di berhemê da hene û bi ser da tirkî jî dizane¹. Ji van zimanan, tirkî di nav berhemê da tenê bi sê-çar gotinan cih digre ku ew jî dijûn û heqaret in bo Melayê Eş'erî. Li ser zanyariya Mela Perîşan ya derheq zimanê tirkî da, naveroka berhemê, agahiyên têra xwe qanehker nade me. Lêbelê guman jê nîne ku zimanê *Perîşannameyê* kurdî ye.

Mela Perîşan ji aliyê hindêk lêkolîneran ve wek şa'irekî lur hatiye nasandin û berhema wî jî wekî berhemeka bi zimanê lurî hatiye şirovekirin². Di hindêk danasînên destxetan da zimanê berhemê jî wek farsî hatiye nivîsîn lê ev ne rast e. Mela Perîşan bi xwe di berhemê da behsa ziman an jî lehceya xwe nake lê zêmara beşa meqtelê û saqîname bi temamî taybetiyên gramatîk û morfolojîk yê zimanê kurdî nîşan didin. Pirraniya lêkeran li gor qaîdeyên rêzimana kurdî hatine serfkirin û gelek lêkerên ku wekî mesder di metnê da cih digrin, li ser qertafên lêkerçêker ên kurdî hatine dariştin lê di berhemê da gelek lêkerên farsî û 'erebî jî cih digrin. Jixwe beytên farsî ji aliyê mustensîxê berhemê ve wekî zimanekî biyanî, bi xetekî ciyawaz ji gewdeyê metnê cuda hatine nivîsîn.

Ji aliyê serfa lêkeran, cînav, pêş û paşdaçekan ve berhem taybetiyên sereke yê goranî/hewramî nîşan dide. Lewma jî, pirraniya beşên berhemê rê li ber me vedikin ku em bi hêsanî ziman û lehceya berhemê diyar bikin. Ji xeynî çend beytên farsî, di berhemê da cînav, lêker û daçekên farsî kê m in. Herwiha, di metnê da munazarayek di gel Melayê Eş'erî cih digre û tê da Mela Perîşan, wî wek 'tirk', xwe jî wek 'kurd' bi nav dike. Ev jî bi me dide zanîn ku zimanê metnê kurdî ye û Mela Perîşan bi xwe jî beyan dike ku ew kurd e.

1 Xeznedar, *h. b.*, r. 23

2 Umerayî, *h. b.*, r. 6

Kêş û Serwa

Berhem bi terza helbesta Yarsan bi deh kîteyan hatiye nivîsîn. Ev celeba kêşa helbestê rengê hindek behrên 'erûzê dide lêbelê di encama lêkolîna xwe da, em gehîştine wê qena'etê ku berhem bi kêşa 'erûzê nehatiye nivîsîn. Kêşa berhemê pênc û pênc, deh kîte ye. Mela Perîşan jî li ser şopa gelek şa'ir û kelamnûsên Yarsan, ev terza xwemalî tercîh kiriye. Her çend diyalog û kelmên pîroz yên Yarsaniyan ji aliyê ruxsarî ve bi terza pehlewiyata helbesta Îranê hatibin nivîsîn jî piştî demekê ev qalib veguheriye.

Li ser peydabûna vê kêşa helbestê fikrên ciyawaz hebin jî, pirraniya lêkolînerên vê qadê wisa pê bawer in ku terza helbesta gelêrî ya kurdên Yarsan piştî demekê sirayetî edîbên dorhêla Kirmanşahê kiriye û şa'irên kurd yên Yarsan exleb ne bi 'erûzê lê bi vê kêşa xwemalî helbestên xwe nivîsîne. Taybetmendiyeka helbesta Yarsan jî ew e ku nîvmalika 'ewil, zêdetir bi xîtabekê an jî bi bismillahê dest pê dike û ji tekrarekê pêk tê. Dûmahîka nîvbeyta duyem 'eynî 5 kîteyên destpêkê tekrar dike. Mela Perîşan jî di destpêka berhema xwe da guh dide vê rêbazê:

Min ji bismillah

Ibtida mekim min ji bismillah (b. 1)

Tevî ku di nîvmalikên duyem da gelek ayet, hedîs du'a û gotinên 'erebî cih digrin, serwaya berhemê wek "aa, bb, cc, dd" hatiye darîştin. Ev celeba serwayê pirranî di mesnewiyan da tê bikaranîn û di nav qalibekî 'erûzê da cih digrin. Çend lêkolînerên qadê, ev dariştina serwayê wisa şirove kirine ku berhem wekî mesnewiyekê bi nav kirine. Herwiha di berhemê da saqînameyek, munacatek, mi'racnameyek û xatimeyek cih digre û ew jî beşên serbixwe yên mesnewiyê ne.

Teşe/Cureya Metnê

Heta niha li ser teşe û cureya metnê, di nav lêkolîneran da lihev-

kirinek derneketibe meydanê jî, bi giştî bi sê awayan *Perîşanname* hatiye binavkirin; 'dîwan', 'mesnewî' û 'menzûmeya dînî'. Zêdetir lêkolîner dupat dikin ku ev berhem dîwanek e lê sebebên qanehker pêşkêş nakin. Ji ber ku naveroka metnê bi awayekî eşkere nayê zanîn, di gel binavkirineke giştî, berhem zêdetir wekî 'dîwan' hatiye pênasekirin.

Lêkolîner Kemal Fuad, dema bi awayekî kurt û panoramîk agahiyan li ser arşîva Berlin Bibliotekê dide, ji bo berhema Mela Perîşan dibêje 'kevintirîn metna kurdî' ye û 'mesnewiyeka sofist' e¹. Fikrên xwe yê derheq taybetmendiyan mesnewiyê û sebebên ve navlêkirinê eşkere neke jî, xuya ye ji ber sîstema serwayê, dabeşkiri-na sernavên berhemê û naveroka wê, biryarê dide ku *Perîşanname* mesnewiyek e. Her çend di van çavkaniyan da sebebên dîwanbûna berhemê nehatibine eşkerekirin jî gumana me jê heye ku ev navlêkirin ji ber sernavên destxetan e. Ji ber ku di hindek destxetan da wek *Dîwan-i Mola Perîşan* cureya metnê li ser hatiye nivîsîn. Bal-kêş e ku destxetên berhemê pirranî cih didin muqeddimeyê tenê û beşên wek saqîname, meqtel, munacat û xatime di gelek destxetan da cih nagrin.

Eşkere ye ku qismê muqeddimeyê ne wek dîwaneka murettêb ne jî wek dîwançeyekê hatiye nivîsîn. Zêdetirî bîst temayên dînî-tesewwufî tê da cih digrin û bi teşeya xwe temamê ve berhemê nabe dîwanek. Lê ev cureyên edebî hemî bi hev ra muqeddimeyê pêk tînin û beşên di yê berhemê jî li gor pêdeçûna mesnewiyekê hatine nivîsîn.

Ji bo navlêkirineke ji derveyî naverokê em bala xwe bidin tesnîfa berhemê, wê demê jî *Perîşanname* bi vî halê xwe wek 'mesnewî' xuya dike. Bi serwaya mesnewiyekê hatiye nivîsîn û sernavên besan jî bi hişmendiya mesnewiyeka ayînî hatine dariştin lê ji ber ku pirraniya mesnewiyên dînî an jî aşiqane di nav qalibê 'erûzekê da têne nivîsîn, ev berhem mesnewiyeka bê 'erûz e. Herwiha em dizanin Mela Perîşan hayedar e ji cureya mesnewiyê ji ber ku wek referansa cureyeka edebî, *Mesnewiya Mewlana* di *Perîşannameyê* da cih digre.

¹ Fuad, *h.b.*, r. 25

Naxwe taybetiyên naverokî û şeklî em bi hev re binirxînin, em dikarin bêjin ku *Perîşanname* bi temamî menzûmeyeka dînî ye û bi kêşa kîteyê, di qalibê mesnewiyê da hatiye nivîsîn. Jixwe di navbera celeba metnên lehceyên kurdî da hem ferqa dînî/mezhebi heye hem jî têgehiştina edebî ne hevpar e. Lewma jî eger lêgerîna cureya metna me, illehî li ser navekî hevpar be di gel cureyên edebî yên zaravayên dî, naxwe ev berhem mesnewî ye û ji aliyê hindek mustensîxan ve ev yek li ser destxetên metnê jî hatiye nivîsîn. Wê demê nîqaşa meşhûr ya 'yekem mesnewiya kurdî' dibe ku dîsa bête bîra me.

Lêkolîner Ayhan Tek di xebata xwe *Hamisiz Şair Babasiz Metin* da beyan dike ku *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî yekem mesnewiya edebiyata kurdî ya klasîk e. Tek, gumana xwe eşkere dike û kêmasiya xebatên 'ilmî yên li ser vê qadê tîne ziman û dibêje nusxeyeka sehîh ya *Perîşannameyê* li ber dest nîne, tenê îddiyên hindek lêkolîneran hene lê ne 'ilmî ne. Ew van îddiyan wekî agahiyên pêbawer qebûl nake û dibêje ku jixwe zimanê wan berheman heta beriya dewra Xanî naçin¹. Ji ber ku heta niha nusxeyeka kamil nehatiye çapkirin û agahiyên li ser berhemê kêman, gumana rexneyî ya Tek, di cih da ye.

Ev metna ku bûye bingeha xebata me, diyar e ku nusxeyeka kamil a *Perîşannameyê* ye. Tarîxa vê berhemê eger sedsala 14 an jî 15ê be, naxwe em dikarin bêjin, demeka gelek dirêj beriya *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî, mesnewiyên aşiqane û menzûmeyên dînî yên di qalibê mesnewiyê da bi lehceya goranî hatine nivîsîn. Naveroka berhemê, termên dînî û zimanê edebî jî nîşan dide ku ev berhem sedsala 14 an jî 15ê hatiye nivîsîn.

Analîza Naverokî û Tesnîfa Berhemê

Ji aliyê termên ayînî ve, qismen ev berhem dirûvê metneka hûrûfî dide. Nûra yekane û du birqên wê yên hevta; nûra welayetê û nûra nubûwwetê bingehên baweriya muellif û çavkaniyên wê nîşan didin. Bi qasî 40 beytên vê beşa sereke, li ser çêbûna gerdûnê

¹ Tek, Ayhan, *Hamisiz Şair Babasiz Metin*, Nûbihar, İstanbul, 2018, r. 22

û afirandina însanan hatine nivîsîn. Em ê di bin vê serenavê da naveroke beşên berhemê bi rêzê rave bikin û li ser van têgînên sereke cih bidin çend şiroveyên derheq metnê.

Muqeddime: Pendnameyek Li Ser Afirandina Gerdûnê û Meqamê Însan

Gîrîzgaha Perîşannameyê û termên ayînî yên vê beşê, di pênasekirina hizra edebî û ayînî ya muellifê berhemê da cihêkî giring digirin. Hema hema nivê destxetê ji vê beşê pêk tê û ev beşa bingehîn a berhemê hêja ye li gel çavkaniyên ji gelek qad û dîsîplînên wekî teolojî, 'ilm-i hûrûf, kurdolojî, îmamolojî û tarîxa Îslamê bihête şerhkirin, da ku muqeddimeya metnê bi awayekî berfireh bihête şirovekirin.

Navê beşê yê orjînal di destxetê da bi vî awayî hatiye nivîsîn:

Muqeddime der beyanê nukatê m'newî ve rimuzatê muhtewiyê heqîqî ve îşarat ve kinayat der milelhayê muxtelîf ve halat ve ixbaratê burhaniyyê şer'îye ve terîqiyê' reziyyeyê rezewiyyeyê be lisan ve ilhanê natiqiyê haliyye. (wrq. 3b)

Beytên destpêk û dawiya muqeddimeyê bi vî rengî ne:

Min ji bismillah

Ibtida mekim min ji bismillah (b. 1)

Her ke ra esrarê Heq amûxtend

Mohr kerdend ve dehaniş duxtend (b. 574)

Li gor tesnîfa Cemal Ahmedî, beşa muqeddimeyê di nav xwe da zêdetirî bîst mijarên cuda dihewîne û temayên sereke yên beşê ev in: Me'rîfeta *Perîşannameyê*, nubûwwet û welayet, naskirina Xwedê, beyana meqamê însan, wesfê bendegî, Mi'rac, Zatê qedîm, Xummê Xedîr, wesiyeta Resûl ji bo 'Elî, Zulfeqar û 'Elî, pêxemberê dilan, şanê pêxemberê Îslamê, munazaraya 'eql û 'eşq'.

¹ Ahmedî, C., *h.b.*, r. 88

Beriya ku li ser afirandina gerdûnê û meqamê însan hizr û baweriya xwe binivîse, Mela Perîşan du hêmanên bingehîn ên baweriya şî'ayê danzdeh îmamî ji bo xwîneran eşkere dîke û ji bo pêwendîya di navbera Muhemmed Pêxember û 'Elî da, du mertebeyên 'esasî pênase dîke. Yek ji wan mertebeyan 'nubûwwet' e. Xeleka pêxemberiyê ya bi şexsê pêxemberê Îslamê, Muhemmed bin Abdullah temam bûye. Mertebeya duyem 'welayet', bi wefata pêxember dest pê kiriye û piştî wî bi şexsên 'Elî bin Ebû Talib û herdu ferzendên wî Hesên û Huseyn ev paye hatiye temsîlkirin û wekilên heq yê pêxember ew in. Piştî hatina Îmamê Danzdehem Mehdî, meqamê welayetê jî bi dawî dibe¹. Ev hiyerarşî û kategorîzekirina ayînî di baweriya danzdeh îmamî da li ser şexsiyetên pêxember û xelifeyê çarem hatiye sistematîzekirin.

Li gor Mela Perîşan, 'eqîdeyên mezheba şî'a; pêxembertî (nubûwwet), kamîlbûn û parastina dînê Îslamê (welayet) xelekek e. Li gor hukmê ayetan bi şexsê pêxember û xelifeyê dûmahîkê, ev xelek temam dibe. Ev herdu têgîn, di muqeddimeya berhemê da bi awayekî berfireh têne ravekirin û di çend beşên dî da jî têne dubarekirin.

Ve ew xud kinaye ji welayet in

Ne min ye vatim nessê ayet in (b. 17)

Li gor Mela Perîşan, di destpêka 'welayet'ê da herfa 'waw' heye û bi awayekî sergirtî ew herf kinaye ye ji bo şexsê Îmam 'Elî bin Ebû Talib. Ev rêbaz ji aliyê hûrûfîyan ve, ji bo gelek peyvan hatiye tetbîqkirin ku hem herfên eczayê hem jî ebceda herfan ji bo ravekirina reqemên wan hatine 'emilandin lê ber'eksê metnên hûrûfî, Mela Perîşan behsa 32 herfan nake. Ji bo wî tetbîqa 'ilm-el hûrûf ji 28 herfên Qur'anê pêk tê û 4 herfên dî yê farsî (p, ç g, j) daxilî vê hesabê nake. Li ser hejmara herfan fikrên wî û edîbên hûrûfî, li hev nayên.

Zemanê eyamê cahiliyet bî

¹ h. b., r. 86

Nebî hat ji b'ed nazil bî Nebî (b. 9)

Nebî vat velêm ji Yezdanê ferd
Nebî û welîyûllah wîş sabit kerd (b. 10)

Lîsanullah, zimanê Xwedê ye, mebesta şa'ir Muhemmed Pêxember e ji ber ku nutqa Qur'anê bi dengê wî hatiye qeydkirin. Mela Perîşan di destpêka berhema xwe da pêwendiya di navbera Muhemmed û 'Elî da bi hedîseka navdar tîne bîra me: "Ez bajarê 'ilmê me û 'Elî jî deriyê wî bajarî ye."

Lîsanûllah vat perî mudde'a
Min medîney 'ilm 'Elî babûha (b. 14)

Mela Perîşan di beşeka dî da dîsa cih dide hedîseka ji çavkaniyên şî'a û bi vî awayî nubûwwet û welayetê, ango payeya pêxember û xelîfe, wekî du şewqên cuda pênase dike ku ji yek nûrê hatine afirandin.

Kerrat Nebî vat raki' û sacid
Ene we 'Elî min nûrin wahid (b. 32)

Di beşeka dî da jî Mela Perîşan bi hedîsa nebewî ("Lehmîke leh-mî...") Goştê wî goştê min e, xwîna wî xwîna min e, ruhê wî ruhê min e, cismê wî cismê min e" nêzîkatiya xwe û 'Elî misoger dike. Zahirî, Muhemmed û 'Elî du kes in lê bi me'neya batinî yek in:

Tu ve Pêxember herdu bî şek î
Ne sûret duwan ve m'enî yek î (b. 926)

Hergiz jîy behse nemarûn kemî
Bi nessê hedîsê *lehmîke lehmî* (b. 927)

Di gel afirandina gerdûnê ku Mela Perîşan wê wekî çirûskeka Xwedayî qebûl dike û dîsa bi referansa hedîsa "*min nûrin wahid..*"

(ji yek nûrê) wan bi nav dike. Di hindek beytên dî da ji bo 'Elî, Fati-me, Hesen û Huseyn wekî sifetên taybet vê çavkaniya nûra Xwedayî rave dike.

Çun Heq ji îcadê masewa perdaxt
Ji nûrê Ehmed lewh û qelem saxt (b. 325)

'Erş û kursî hem ji nûrê Murteza
Asman û zemîn hem ji Mucteba (b. 326)

Ji nûrê Huseyn bihişt kird bîna
Cilwe kerbî nûrê Betûlê 'Uzra (b. 327)

Nûrê Betûl kird meşate her heft
Etlêsê eflak kirdîş ve zer beft (b. 328)

Mezmûna *enasir-i erbe'a* ku di şî'ra *tesewwufî* ya kurdî da jî ge-
lek caran hatiye 'emilandin, her çar heyberên bingehîn ên cîhanê
temsîl dikin: Av, ax, ba û agir. Mela Perîşan vê mezmûnê, ango he-
bûna zahîrî ya her çar unsûran, ji bo sehkirin û têgehiştina zahîrî ya
pêxemberê Îslamê şirove dike:

Xak û bad ab û ateş zahir in
'Unsur pey îmkan me'naş mahir in (b. 38)

Tu xud me'cûnî le çar 'enasir
Pey şinasay yek le çarîn qasir (b. 398)

Balkêştirîn temaya 'irfanî ya berhemê, munazaraya 'eşq û 'eql,
di vê beşê da cih digre. Piştî du beytên ku behsa Şêx Recebê Bursî
dike, Mela Perîşan bi me dide zanîn ku ew û Şêx Receb rûniştine,
li ser 'eql suhbetek kirine û 'eşq di cih da ketiye nav civata wan. Ev
gîrîzgaha munazarayê întibayeka wisa dide ku mumkin e muellifê
berhemê ev munazaraya şêx û murîd, wekî 'eşq û 'eql alegorîze ki-
ribe.

Ême ve 'eql û huş behsman kêşa
Er wehm ve xwar hat 'eşq bê perwa (b. 393)

'Eql vat Perîşan pur bî perwa yî
'Eşq vat ferqha mabeynê kûr û bîna yî (b. 394)

'Eql vat kemahî çîşit in menzûr
'Eşq vat muhebbet hesûd mekey kûr (b.395)
Kesên zêde mubalexe dikin, carna hudûdên hizr û birewariyê dibezînin û di pesindayînê da payeyeka xwedayî didin 'Elî bin Ebû Talib, di lîteratura îslamî da wek 'xullat' ango 'mubalexeker' tên qebûlkin. Bezandina sînoren xullûvê/pesindayînê, gelek caran bi ayet, hedîs û fetwayên 'ulema, hatiye şermezarkirin û gotinên wan wek kufre hatine binavkirin.¹ Mela Perîşan bi xwe di çend beytan da rexneyan li wan kesan dike lêbelê dibêje ku ew bi xwe ne xullat e, di pesindayîna 'Elî da mubalexe nekiriye. Di vê beşê da eşkere ye ku Mela Perîşan jî xwe wekî Şêx Recebê Bursî 'xullat' qebûl nekiriye û li gor wî di berhemê da mubalexe nîne.

Li wesfê Zatit mekirdim 'ulluvv
Xarê rahim bî meqamê xulluvv (b. 217)

Ne min ve memduh bel mexlûq ve min
Xulluvv mekeran ji neqsê batin (b. 218)

Ji xeynî van temayan, mi'racê pêxember, serencama Zulfeqar, afirandina çardeh me'sûman û gelek babetên dî yên derheq tarîxa Îslamê, di muqeddimeya berhemê da cih digrin û her yek ji wan bi mezmûn, şibandin û telmîhên xwe yên balkêş hêjayî şerh û şiroveyên dûvedirêj in.

¹ Yavuz, Yusuf Şevki, "Gulûv", dnd. İslam Ansiklopedisi, c. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, rr.192-195

Bab-i Evvel: Meqtel-i Huseyn û Zêmarek Ji Bo Kerbelayê

Meqtel cureyeka helbesta klasîk e ku taybet ji bo temayekê û li ser kuştina şexsiyeteke muhîm têne nivîsîn. Koka peyvê wek îsm-i mekana 'cîhê qetlê' ye. Ev nav zêdetir bûye serenavê wan berhemên ku ji bo qetlî'ama Kerbelayê hatine nivîsîn. Menzûmeyên bi vî rengî yên ku li ser Kerbelayê û qetla ehlê beytê hatine nivîsîn, bi giştî wek 'meqtel-i Huseyn' hatine binavkirin¹. Di edebiyata farsî, kurdî û tirkî da gelek nimûneyên vê cureya edebî hene û pirraniya wan jî di teşeya mesnewiyê da hatine nivîsîn. Meqtel, bi awayekî kronolojîk û bi berfirehî, bi detayên dilsoj behsa pêkhatina komkujiya Kerbelayê dike.

Her çend Kerbelaya ku sembola mezlûmîyetê ye wekî motîfeka edebî di edebiyata ş'îa da zêdetir cih girtibe jî, hindêk şa'îrên kurd ên sunnî jî, serbixwe ji bo vê bûyerê berhem nivîsîne. Şêx Ebdurrahmanê Aqtepi (m. 1854 - 1910) yek ji wan şa'îran e ku bi mexlesa Rûhî, di *Rewdin Ne'îmê* da mersiyeyeka taybet bi navê *Der Mersiyeyê Şehzadegan Hesên û Huseyn* ji bo neviyên pêxember û ehlê beytê nezim kiriye².

Mele Perîşan, di *Perîşannameyê* da beşek serbixwe wek meqtel nivîsiye. Bêgunehiya zar û zêçên ehlê beytê, neheqî û zilma Yezîd, pesn û şabaş ji bo Huseyn bin 'Elî, çend taybetiyên vê beşê ne. Bi temamî 96 beytên berhemê ji bo vê beşa meqtelê hatine terxankirin. Di *tesnîfê* da ji aliyê muellîfê berhemê ve beşa meqtelê bi vî rengî hatiye binavkirin:

Bab-i evvel: Der mu'ezî ve pend be zebanê hal ve der yaftenê ehlê 'îrfan ve m'erîfet der heqqê îşan ve gurîz be sehrayê purmelalê Neynewa ve şuhedayê Kerbela (wrq. 31b)

Beytên destpêk û dawîya beşa meqtelê bi vî awayî ne:

1 Gûngör, Ş., "Maktel-i Hüseyin". dnd. *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, rr. 456-457

2 Aqtepi, Şêx Ebdurrahmanê, *Rewdin Ne'îm*, Weşanxaneyê Spîrêz, Duhok, 2011, r. 159

Muderris watiş ferzendê xelef
'Ezîzê danat kirdin mukellef (b. 575)

Nezer ker ve kînê çerxê çenberî
Quwwetê kuffar ze'fê Heyderî (b. 671)

Kerbela, ji bo hizr û bîreweriya dînê Îslamê û xaseten ji bo mezheba şî'a sembola huzn û qehrê ye. Heftê û du qurbanîyên vê qetlî'amê bi gelek awayên ciyawaz, bûne mijara edebiyat û folklorê îslamî. Wekî şikestineka bîreweriyê Kerbela, di bîra kolektîf a misilmanan da, şî'nê dike semboleka mayinde û pê ra hestên tolhildanê jî mezin dike. Lewma jî di tarîxa Îslamê da tu bûyerê bi qasî Kerbelayê deng nedaye û nebûye sebebê perçebûna hişê hevpar yê bawermendan¹.

Mefhûma Kerbelayê, di lîteratura hûrûfî da jî cihêkî giring digre. Bo nimûne di wesiyetnameya xwe da Fezlullah Esterabadî kuştina xwe wekî 'Aşûra' û bajarê qetla xwe Şîrvanê jî wekî 'Kerbela'ya xwe bi nav dike². Komkujiya Kerbelayê wekî sembola mezlûmiyet û şî'nê hem di lîteratura hûrûfî da hem jî di nav berhemên 'elewî-bektaşîyan da wek motifeka dînî-tesewwufî cihê xwe girtiye û hejmareka zêde ya berhemên menzûm li ser vê temayê hatine nivîsîn³.

Di *Perîşannamê* da beşa meqtelê wekî kakilê metnê hatiye hûnandin û di çend beşên di da jî referans hene ji bo Huseyn bin 'Elî û Kerbelayê. Bo nimûne di beşa muqeddimeyê da Mela Perîşan, piştî neqilkirina hedîseka ji çavkaniyên şî'a; "Huseyn ji min e, ez ji Huseyn im...", sersebebê kuştina neviyê pêxember, wek kiryareka mechûl û serdayînek ji bo nebî bi nav dike:

Eger huşyar î m'enî ker û 'eyn
Huseyn minnî ene min Huseyn (b. 332)

¹ Tek, Ayhan, "Kolektif Bellekte Kırılma ve Yeniden İnşa Olarak Kerbela Yası", *Monograf*, hej. 11, 2019, İstanbul, r. 14

² Bashir, Sh., *Fazlallah Astarabadî and the Hurufis*, h.b., r. 39; Browne, E. G., h.b., r. 449

³ Türkoğlu, S., "Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler ve Bekâî'nin Kitâbı Kerbelâ Mesnevisi", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, hej. 58, Ankara, 2017, r. 107

Qurbanîy Huseyn herfek meçhûl in
Serdadey Huseyn ihyay Restûl in (b. 341)

Heft beytên meçtelê bi redîfa 'Huseyn', hevdeh beyt jî bi redîfa 'ro!' di nav atmosfera zêmarekê da hatine nivîsîn. Nîdaya 'ro!' yan jî 'hey ro!', li herêma Hewramanê ji bo heyflêanîn û mixabiniyê dihête gotin. (b. 651-667) Di kurmançî da beramberî vê, 'wey li min!' tê gotin û di formên folklorîk yê stran û kelmên goranî da ev yek hatiye parastin. Ev beşa lîrik bi saya dubareya van nîdayan di nav berhemê da cihekî taybet digre:

Perwerdey axûşê Xeyr-ul Beşer ro
Şuca' şehîdê sanî yê Heyder ro (b. 651)

Bazûy pehlewî ji kar keftit ro
Gerd alûy sûretê mahê du heftit ro (b. 652)

Zînetê damanê Zehray Betûl ro
Pey mergê yaran zar û melûl ro (b. 653)

Lû'lû'yê mercanê behrê Qur'an ro
Warisê 'ulumê pêxemberan ro (b. 654)

Bab-i Dovvom: Saqîname

Helbestên ku bi awayekî mecazî û 'arifane an jî rasterast behsa atmosfera meyxaneyê dîkin û hêmanên meyxuriyê di nav xwe da dihewînin, bi 'erebî wek 'xemriyat', bi farsî wek 'saqîname' an jî 'alemnuma' tên binavkirin. Saqîname, teşeyeka helbesta klasîk e ku tê me'neya 'rîsaleya meygêrê'. Di edebiyata kurmançî da jî saqîname, ji aliyê Ehmedê Xanî, Rûhî û Şêx Eskerî ve di dibaceyên mesnewiyan da hatine nivîsîn¹.

Nimûneya sereke li gor vê muhtewayê, bi zimanê farsî ji aliyê

¹ Adak, Abdurrahman, *Teşeyên Nezmê-Di edebiyata kurdî ya klasîk da*, Nûbihar, Îstanbul, 2019, r. 300

Nîzamiyê Gencewî ve hatiye nivîsîn û terza wî bi qalibê 'erûzê wek kevnêşopiyekê di edebiyata klasîk a rojhilatî da cih girtiye'. Piştî sedsala 16ê bûye cureyeka xweser û saqînameyên musteqîl derketine meydana edebî. Pirraniya van berheman bi behra 'mûteqariba nesalim' hatine nivîsîn:

Feûlun / feûlun / feûlun / feûl
+ - - / + - - / + - - / + -

Beytên destpêk û dawiya beşa saqînameya Mela Perîşan ev in:

Saqî bawere camî pey mestî
Sûdim mestîyen ziyar ji hestî (b. 572)

Bê zexmê xedeng mujey mehrûwan
Neng in ve sehray qiyamet liwan (b. 588)

Saqînameya Mela Perîşan, ji 17 beytan pêk tê lê dubareya metnê bi guhertina çend kelîmeyan û bi zêdekirina çend beytan di dawiya destxetê da car dî cih digre. Di vê beşê da taybetmendiyên serreke yê zimanê kurdî derdikevin pêş û ferhenga berhemê -ku di muqeddimeyê da zêdetir bi zimanê 'erebî ye- ber bi kurdiya goranî ve dadigere.

Muellifê berhemê, di vê beşê da meya mecazî bi armanca gehîştina mertebeya 'fenafillah'ê ji saqiyê ezêlî Xwedê Te'ala dixwaze, ji bo ku hebûna xwe di nav hebûna Xwedê da bihelîne û seyrî sulûka xwe temam bike. Mela Perîşan, bi vexwarina meyê dixwaze dinya û mafîha, zahir û batin, her tiştî bi temamî ji bîr bike û bigehe merhaleya fenafillahê:

Camî ke mexzim bawerû ne cûş
Dinya û mafîha bikem feramûş (b. 673)

1 Karaismailoğlu, Adnan, "Sâkinâme", dnd. *İslam Ansiklopedisi*, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, rr. 14-15

Şîbî gelek edîbên rojhilatî Mela Perîşan jî di berhema xwe da cih daye vê armancê û ev paye wekî merteyeba herî berz bûye mirazê dilê wî. Li gor Mela Perîşan, însan jî meyxaneyeka kevnare, ku mebest jê hebûn e, bi vexwarina meya baqî di mertebeya fenafillahê da êdî ji xeta û gunehên xwe rizgar dibe:

Jû badey' bîxeş xûmxaney dîrîn
Meşrê merd-efken telxê leb şîrîn (b. 676)

Bider ta yek ca pak ji gunah bûm
Mestî bawerû fena'fillah bûm (b. 677)

Di gel Marîf Xeznedar, lêkolînerê ji Rojhilatê Kurdistanê Cemal Ahmedî jî bisteh dibêje kevintirîn saqînameya kurdî, ji aliyê Mela Perîşan ve di destpêka sedsala 15ê da hatiye nivîsîn¹.

Bab-i Sevvom: Şerî'et, Terîqet, Heqîqet û Me'rîfet

Li gor hizra tesewwufî, murîd li ser çar qonaxên sereke xwe digehîne payeya 'însanê kamil' û derbasî mertebeya fenafillahê dibe. 'Şerî'et', temamê hukm û qaîdeyên zahîrî yên dînê Îslamê, an jî rê û rêbazên exlaqî û hûqûqî yên baweriyê ne². 'Terîqet', rê û rêbazên hizrî ne ku murîd ji bo xwe ya guncaw hildibijêre, da xwe bigehîne Xwedê Te'ala. Ji bo ku murîd bi hizra terîqeta xwe tefekkür bike û xwe bigehîne merheleya fenafillahê, rêberiya şêxekî/pîrekî jê re lazim e. 'Heqîqet', rastiya essehî ye û di heyna lêgerîna rastiye da derbasbûna ji sînorên zahîrî û têgehiştina sir û efsûnên gerdûna batinî ye. Armanca bingeîn ya hizra tesewwufî, lêgerîna heqîqetê ye. 'Me'rîfet', zanîn e û bi rêya zanîne naskirin û pesendkirina nav û sîfetên Xwedê ye. Eger şerî'et nebe, terîqet, heqîqet û me'rîfet jî nabe³. 'Arîf û mutesewwufên hema bêje hemî terîqetan, di şîro-

1 Xeznedar, *h.b.*, r. 31; Ahmedî, *h.b.*, r. 90

2 Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi, İstanbul, 1997, r. 253

3 *h. b.*, r. 173

veyên xwe yên ayîni û felsefî da cih dane van her çar merheleyên bingehîn.

Serenavê beşa sêyem a *Perîşannameyê* li ser vê hizrê hatiye danîn û di gel fikra 'wacib-il wucûd' çar qonaxên sereke yên pirraniya doktrînên tesewwufî rave dike. Navê beşê di destxetê da bi vî awayî hatiye nivîsîn:

Bab-i-sevom der beyanê tewhîdê hezretê wacib-il wucûd berevîyê ve qanûnê edîlleyê şerî'et ve terîqet ve heqîqet ve m'erîfet (wrq. 4a)

Beytên destpêk û dawîya vê beşê ev in:
Bi namê Xuday Rehman û Rehîm
Bexşendey heyat Tuwanay Qedîm (b. 689)

Je lay 'uqela kî mebû mesmu'
Yekî bê wucûd sani' û mesnu' (b. 730)

Di gel pend û şîretên destpêkê, sûfî û ehlê mutekebbîr (xudan-kîbr) dibin armanca tîrên Mela Perîşan. Dijberiya wî ne tenê li ser zahîdbûn an jî sûfîtiyê ye, rasterast peyrewên du rêyên sereke yên terîqetê, wekî însanên kafîr, kêmaqîl û nezan bi nav dike:

Ve mezhebê Ce'fer du hûz kafîr in
Yekî sûfîyye yekî mutekebbîr in (b. 522)

Xeznedar vê sûcdarkirinê û fikrên Mela Perîşan yên li ser tesewwufê, wekî 'dijberiya derwêşîzmê' şirove dike'. Di nav peywendan muqeddimeyê da rast e ku Mela Perîşan, sûfîyan wekî 'kafîr' destnîşan dike lê di beşên dûmahîkê da sersebebê vê eşkere dike ku sofî dixwazin bi çav û guh û dev hebûna Xwedê, yanê 'wacib-il wucûd' muşahede bikin lê nikarin ji ber ku aqîlê wan kêm e û hûdûdê wan nîne.

B'ezî nehudûd tecawîz kirdin

¹ Xeznedar, h.b., r. 28

Pey ve biyaban-i zelalet birdin (b. 727)

Delîlê bê pa ve bê ca awerdin
Ve 'eqlê naqis wî tewr fehm kirdin (b. 728)

Hulûlê wacib ve kullê mewcûd
Qedîmê 'alem wehdetê wucûd (b. 729)

Li gor Mela Perîşan, sofî û derwêş, hizra 'wehdet-i wucûd'ê qebûl dikin lê rastî ew e ku hizra rastîn ya terîqetê divê 'wacib-il wucûd' be. Li gor Mela Perîşan fêhm û ferasata wan têrê nake ku hebûna Xwedê bi 'eql û qelbê xwe bibînin. Lewma jî dibêje sûfîyên kêmaqil ev mesele xelet fêhm kirine. Herwiha di beytekê da ehlê sûfîyê dişibîne heywanên wekî se û ker, çend cure heqaretan jî ji bo wan rêz dike.

Lakin m'enay sûfîyyeyê peşm-pûş
Gulab û seb'a dewab û wuhuş (b. 530)

Tarîkê selat malê merdimxwer
Bi m'ena sûfîyê wêney' seg û xer (b. 531)

Bab-i Çeharom: Nav û Sifetên Xwedê Te'ala

'Du'a' û 'munacat' du beşên giring in ku di gelek cureyên edebî yên rojhilatî da cih digrin. Di nav pîrîraniya mesnewîyan da beşên musteqîl hene ji bo pesnê Xwedê Te'ala. Mela Perîşan di berhema xwe da hem cih daye du'a û munacatekê, hem jî beşeka serbixwe ji bo sifetên Xwedê Te'ala nivîsiye. Ev beşa ku di wereqa 39a-yê da cih digre, ji aliyê muellifê berhemê ve bi serenavê 'Der Sifetê Barî Te'ala' hatiye nivîsîn.

Di destpêkê û dawîya vê beşê da ev herdu beyt cih digrin:

Ya Reb tu raziqê rûzî xwaran î
Menşe'-i sehab qetreyê baran î (b. 731)

Bes in pey tenbîhê her sahib-şu'ûr
Ela îlellah tesîr-ul umûr (b.757)

Gelek navên Xwedê yên ku di nav 'esma-ul husna'yê da cih digirin, di gel serwayeka tam û tekmîl di vê beşê da hene. Eşkere ye ku Mela Perîşan ji bo navên Xwedê, ji çavkaniyên cuda yên şî'a îstîfade kiriye.

Qadirê Qehhar hem burdbar î
Ji dirextê sebz agir berarî (b. 735)

Xaliq û Barî hem Musewwer î
'Ezîz û Ce'bar Mutekebbir î (b. 736)

Sani' î Cabirê 'ezmê kesîr î
Kerîm î Xafûr Zenbê kebîr î (b. 737)

Li gor 'cewşena mezin' ku zêdetir di nav çavkaniyên şî'a da tê dîtîn, hezar û yek navên Xwedê hene. Cewşena piçûk û cewşena mezin du du'ayên bingehîn in û li gor riwayetan herdu jî 'aydê pêxember in'. Beşa 'Der Sifetê Barî Te'ala' bi dehan ayetên ji sûreyên Rehman, Şûra, Beqere û hwd. hatiye hûnandin. Ji bîst û heft beytan pêk tê û medhiyeyek e ji bo sifetên zatî yên Xwedê Te'ala:

Ber neçyan ji text hikmet-i ins û Can
La tenfuzûne illa bî sultan (b. 754)

Her kes bezanû 'esa tekrehû
Rizza û qeza ve qudret mebû (b. 755)

Cuyayê xeyr tu xiyaliş xam in
Metleb her tu yî xeyr ji tu kam in (b. 756)

¹ Toprak, Mehmet, "Cevşen". dnd. *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, r. 462.

Bab-i Pencom: Itirafnameyek Ji Bo Gunehên Giran

Di nav edîbên Rojhilata Naverast da, tradîsyona lixwemikurhatinê û behskirina gunehên xwe, di cureyên edebî da wekî metnên musteqîl an jî beşên mesnewiyan cih digrin. Di van metnan da muellif xeta û gunehên xwe rêz dike û ji ber wan gunehan, şefa'et û 'efûyê dixwaze ji Xwedê Te'ala. Mela Perîşan beşa pêncem a berhema xwe bi navê 'Der 'itiraf be gunahan ve nadimşoden ez 'emalê qebîhe ve amalê şeniye', terxan kiriye ji bo vê celebê. Beş bi du'a û xîtaba Xwedê dest pê dike, piştî çend beytên pesn û medhkirinê, muellif xeta û gunehên xwe rêz dike. Di Perîşannameyê da destpêk û dawîya vê beşê bi vî awayî hatiye dariştin:

Ya kerîm-ul 'ef 'ezîm-ul birr î
Keyr-el mes'ûlîn 'Alimê sirr î (b. 758)

Mucrim ferawan bi wîş kird sitem
Feteb 'eleyh-i Rebb exferû erhem (b. 865)

Giraniya gunehan Mela Perîşan dide zorê ku bi terzeka 'arifane hem şikayetê ji 'dîvê recîm' (şeytan) bike hem jî bi tekrara peyva 'zunûb' (guneh) xeta û poşmaniyan xwe temamî rêz bike.

Zunûbî katib ji ew aciz bû
Zunûbî şafi' lîş muhteriz bû (b. 775)

Zunûbî 'alem ji ew peşîv bû
Zunûbî mayey' surûrê dêw bû (b. 777)

Giranîy gunah piştîm şikestin
Leşkerê hewa ray rast lêm bestin (b. 779)

Çenî bêbakan bêbakim kirdin
Gerdenem gunay fire ve kirdin (b. 780)

Tab'iê hewanefsê le'im bîm
Esîrê kemendê dêwê recîm bîm (b. 782)

Li gor Mela Perîşan însanê gunehkar her dem ahê dikêşe û şermende ye. Ji ber ku heyat rêyeka dirêj e û însan hêsîr e di destê nefsa xwe da. Her çend xeta û gunehan bike jî, mehkûmê nefsa xwe ya bê sebr e û divê 'efûyê bixwaze ji Xwedê.

Bayed bikîşûm her demî sed ah
Ji kemîyê tûşe ji dirazîyê rah (b. 814)

Çun min şermende hîç bende nîyen
Xêyr ji tu zîba-dehende nîyen (b. 815)

Min bendey' 'asî ji xeyr bê nesîb
Giriftar bi destê nefsê naşekîb (b. 816)

Di berdewama itirafnameyê da Mela Perîşan, bi metafora keştîyê, li hember pelên behrê, gunehên xwe te'rîf dike. Li gor wî, însanê gunehkar keştîyeka bargîran e û di nav behra 'usyanê da bi tena serê xwe ye. Dijberî 'aliman ku li perava ewle sekinîne, gunehkarên wekî wî di nav pelên deryaya gunehan da li ber xwe didin.

Ya Xafur uz-zenb tewbe-pezîr î
Ne behrê 'usyan tu destgîr î (b. 826)

Keştîm ha ne mewc xired naxudaş
Xired naxuda heyran in ji laş (b. 827)

'Aliman melah kem se'yê kahil
Min ve keç mewc ewan ve sahil (b. 828)

Serencamên pêxemberan ji Qur'anê werdigire û bi bîr tîne ku di her cure tengasî û zehmetiyê da Xwedê alîkariya wan kiriye. Bi vê daxwaza şefa'et û 'efûyê, Mela Perîşan nişan dide ku di "qisesê

enbiya" û hunera "telmîh"ê da hoste ye.

Ya faliq-ul behr pey Mûsa ji Nîl
Ya rizvan-numay agir pey Xelîl (b. 853)

Yûnis xelas ker ji betnê mahî
Yûsuf ji çah berû textê şahî (b. 854)

Ya red-konendê Yûsuf û Ye'qûb
Ve islah awer zerer ve Eyyûb (b. 855)

Hazim-ul ehzab pey Xeyr-ul Beşer
Ya qalî'-ul bab Xeyber pey Heyder (b. 857)

Ya pezîrendey tewbe ji Dawud
Ya mursel-ur reyh pey 'Ad û Semûd (b. 858)

Bab-i Şeşom: Şefa'etxwazî Ji Xwedê, Pêxember û Şahê Welayetê

Munacat, beşeka sereke ya menzûmeyên dînî ye ku pirranî bi me'neya şefa'etxwestin, lavayî û du'ayê tê gotin û termeke 'aydê helbesta îslamî ye.¹ Ji xeynî çend beşên kurt yên xwestina 'efûyê ji bo gunehan, Mela Perîşan di berhema xwe da beşeka xweser wek munacatê jî nivîsiye. Di naveroka berhemê da beşa munacatê bi vî rengî hatiye pênasekirin:

Bab-i şeşom der munacat be dergahê qazî-yul hacat ve hezretê xetmê risalet ve cenabê şahê velayet-meab ra, şefî'e nimûden bi ci-hetê isticabetê du'a ve 'ef şodenê cerayim ve şerhê b'ezî ez mutalibat. (wrq. 45a)

Beyta destpêkê bi gaziya Xwedê dest pê dîke û beyta dawî bi mexlesa *Mucrim*, diqede:

¹ Macit, Muhsin, "Münâcât", dnd. *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, r. 563

Xudaya ve zatê pakê Xuda yît
Ve yeganegî ve tuwana yît (b. 866)

Mucrim çem werdin ji siqlê gunah
Ya 'Elî işfe' lena 'inde Ellah (b. 938)

Di vê beşê da medhiyeyeka bi temaya mewlîdnameyê jî heye ku behsa şeva jidayikbûna pêxember dike. Dema pêxember tê dinyayê, agirê ateşgedeya mezin a Îranê vedimire, Deryaya Zawe hişk dibe û Taqê Kesra hildiweşe, hukmê kitabên pîroz yên berî Qur'anê, betal dibe. Mela Perîşan bi hunera telmîhê û bi zikirkirina kitabên pîroz, jidayikbûna pêxember wekî berbelavbûna bêhneka xweş te'rif dike.

Ya Şay ulûl-'ezm rehumay rehber
Tewrat û Incîl sûhûf mensûx ker (b. 882)

Ji mewludê tu cehan bî bû-muşk
Taqê Kesray kesr Deryay Sawe xuşk (b. 883)

Seylê celalit cehan girt newer
Ateşkedey Fars xamûş kird yekser (b. 884)

Bab-i Heftom: Rexneyeka Tund Li Ebû Bekir Siddîq û 'Umer bin Xettab

Hesasiyetên mezhebî bi gelek awayan di berhemê da xwe nişan didin. Lewma jî, ji xeynî Elî bin Ebû Talib, her sê xelifeyên dî Ebû Bekir Siddîq, 'Umer bin Xettab û Osman bin Affan, bi kiryarên xwe yên nebaş tînin bilêvkerin. Di serenavê beşê da jî her sê xelîfe bi sîfetên înkarker, bêîman, xasib û diz tîne sûcdarkirin; ji ber ku li gor baweriya muellifê berhemê sê xelifeyên 'ewil yên dîne Îslamê, payeya welayetê ji 'Elî bin Ebû Talib bi zorê standine û heqê wî xesb kirine. Navê vê beşê di destxetê da bi vî rengî hatiye danîn:

Bab-i heftom der mezemmetê xulefayê selase ve munkirîn ve munafiqîn ve xasibîne heqqê hezretê emîr ve m'esûmîn 'eleyhûme

selam (wrq. 48b)

Herdu beytên destpêk û dawiya beşê bi vî rengî ne:

Ya 'Elî bi heqq-i 'Elîyyê 'ezîm
Ve ismê e'zem Dawerê Kerîm (b. 941)

Le'nişan biker ey Xuday ehed
Le'nin la yuxtir malê Ehmed (b. 974)

Di cîhana edebî ya mezheba şî'a da wek temayeka binecih, bi vî terzî şermezarkirina her sê xelifeyan cih digre û dijberî pesnê 'çar-yarê guzîn' e. Mela Perîşan bi mubalexe û peyvên tund bi nebaşî behsa xelifeyan dike.

Xulefayê naheq ji bedan bedter
Hergiz nekirdin xêyr ji karê şerr (b. 953)

Hem di muqeddimeya berhemê da hem jî di beşa heftem da, her sê xelîfe bi xesbkirina xelîfetiya 'Elî bin Ebû Talib, bi fitne û neheqiyê hatine tawanbarkirin. Xaseten, xelîfeyê duyem 'Umer bin Xettab bi terzeka tund hatiye rexnekirin, hetta car caran ev rexne bi peyvên heqaretamîz hatiye nivîsîn. Mela Perîşan, bi navlêkirina 'şeytan' xîtabî 'Umer bin Xettab dike û wî dişibîne Ebû Sufyanê ku di tarîxa Îslamê da wekî dijminê sereke yê Pêxember hatiye naskirin. Herwiha, xelîfeyê duyem bi sifeta 'şeytanê jirêderketî' pênase dike, şecereya wî dişibîne dara ku fêkiya wê fitne ye û wî bi fitneba-ziyê tawanbar dike:

Bugzer jîy guftey exway şeytanî
Le 'esebbîyetê Ebû Sufyanî (b. 505)

Dirextê bê mêwe' sahib hurmet e
Şecerey' 'Umer mêweş fitnet e (b. 349)

Di berhemê da zêdetir li ser xelîfeyê duyem 'Umer rexne hebin

ji, bi heman awayî xelîfeyê yekem Ebû Bekir û xelîfeyê dawî 'Usman
ji bûne armanca van tîrên rexneyan. Kesên ku dilsoziya xwe nîşanî
xelîfeyê yekem dane û b'et kirine, li gor fikra Mela Perîşan girseye-
ka bê dîn û îman e:

Bey'etişan kird gurûhê bêdîn
Ve Bûbekrê şûm bedbextê le'în (b. 945)

Sûcdariya sereke bo xelîfeyan ew e ku piştî wefata pêxember pey-
mana di navbera wan da ji aliyê her sê xelîfeyan ve hatiye şikandin.
Di berhemê da du caran behsa vê peymanê hatiye kirin û herêma
Xedîr-i Xumm wek cihê peymanê hatiye dupatkirin. Herwiha li gor
Mela Perîşan, beriya wefata xwe, Muhemmed Pêxember qelem û
qirtas (kaxiz) xwestiye ku wesiyeta xwe binivîse lê 'Umer rê li ber
girtiye ku wesiyeta Hz. Muhemmed bi awayekî nivîskî bihête qey-
dkirin:

Ji muxalîfetê ceşê Usame
Ji mumani'etê wesîyyetname (b. 954)

Her sê xelîfe di gelek beytan da bi peyvên 'fitnebaz' û 'mela'în'
têne binavkirin. Ji ber xirakirina peymanê, Mela Perîşan wan bi
tundî rexne dike û le'netê li wan dibarîne. Herwiha Mela Perîşan di-
yar dike ku Muhemmed Pêxember berî wefata xwe şîreteka muhîm
li misilmanan kiriye, ji wan ra gotiye piştî min ji hev re şûrê xwe
nekêşin û ebeden şerê navxweyî nekin.

New weqtê rehlet xemxwarê ummet
Ve Aqay Qenber kirdîş wesîyyet (b. 252)

Be'd li min şemşîr mekîş ji xilaf
Meger heşt mu'în daştî ve mesaf (b. 253)

Xatime: Bexşwazî Ji Bo Roja Mehşerê

Mesnewiyên dînî û aşiqane exleb bi beşa xatimeyê têne temamkirin. Bi me'neya xwe ya ferhengî xatime, 'temamkirin' an jî 'dawî' ye. Di dîmahîka *Perîşannameyê* da bi serenavê 'Xatime der haletê musennif ve sifate rûzê mehşer ve 'edlê Xaliqê Ekber', beşa şefa'etxwaziya roja mehşerê cih digre û berhem bi vê beşê tamam dibe.

Di destpêk û dawiya beşê da ev herdu beyt cih digrin:

Ya Malik-ul mulk bedî'ul eflak
Aferîdet kird Bû-l Beşer ji xak (b. 973)

Rûy rehmetit kirdî muştê xak
We el-'efû 'innî heyn el-qak (b. 1017)

Beşa xatimeyê bi raveya afirandina însan, melek, şeytan û bi tel-mîha secdenekirina iblîs dest pê dike. Li gor Mela Perîşan benî ademên ku dikevin xefka gunehan ji rêya rast dîr dikevin û iblîs, gelek însanan ji dîn bêzar dike.

Melayîk memûrê sucûdiş kirdî
Iblîs iba kird merdûdiş kirdî (b. 974)

Muhlet teleb kird na fermanê şûm
Metleb rewan bî ta Yewm ul-me'lûm (b. 975)

Dêwê xudpesend sicde inkar kir
Dîndaran çend ji dîn bêzar kir (b. 977)

Di çil û pênc beytên xatimeyê da temaya sereke, wekî beşên pêncem û şeşem, pesnê Xwedê û du'a ye. Muellif di xilasiya berhemê da ji Xwedê, Muhemmed Pêxember, şahê welayetê Elî û Huseyn bin 'Elî şefa'et û bexşandinê dixwaze. Mela Perîşan, bi du'a û lavayî ji Xwedê niyaz dike ku roja mehşerê bi dengê Sûrê, wî hişyar bike û

di nav cema'eta salih-'emelan da cihekî bide wî.

Çun ji nefxê Sûr bîdarim bikey
Bi sehay mehşer ihzarim bikey (b. 1006)

Daxil bi Eshabê Yemînim bikey
Sahib ixlasê yeqînim bikey (b. 1007)

Tevî ku di beşeka berhemê da ji bo gunehên xwe 'efû xwestiye,
Mela Perîşan di vê beşê da jî bi heman temayê du'ayan dike ji bo şe-
fa'et û 'efûkirinê. Wekî beşa pêncem ya lixwemikurhatina gunehan,
di vê beşê da jî muellif hemî gunehan yek bi yekrêz dike.

Ji buxl û sem'e ji cewr û zina
Ji kibr û hesed ji 'ucb û rîya (b. 983)

Şerab û xumar pes exniya
Kizb û xudbîni xiybet û rîya (b. 984)

Ji ber ku Xwedê mohlet dayê heta roja qiyametê, Şeytan dibe
nêçîrvan, benî adem jî dibe nêçîr. Çavnebarî, dizî, fesadî, kibr, zîna,
şerab, qumar, xemmazî û buhtan, çend gunehên sereke ne ku 'dêwê
xudpesend' (şeytanê jixwerazî), bi saya wan rûniştiye li ber dehfiqa
xwe û nêçîrvaniya însanan dike.

Daniş ve rûy dam paşa ve bî qeyd
Ew bî ve seyyad Benî Adem seyîd (b. 981)

Ji xulf û enam yemîn û yesar
New' new' gunahan tamam da qerar (b. 982)

BEŞA SÊYEM

Transkrîpsiyona Berhemê

Rêbaza Transkrîpsiyonê

Veguhestina metneka klasîk ji elifbêya aramî bo latîni, me'lûm e di gel xwe kêşeyên teknîkî derdixe meydanê. Ji ber ku bi tîpguhêziya metnê, hûrguliyên zimanî û taybetmendiyên elifbêya metna orjînal jî divê bêne guhastin bo elifbêyeka nû. Di vê beşa dawiyê da em ê serê pêşî rê û rêbazên qulibandina elifbêya metnê eşkere bikin û paşê jî cih bidin temamê metna orjînal a destxetê.

Qertafa ravekên navdêrî, xaseten jî yên ku peyvên 'erebî û farsî tê da hene li gor konteksta metnê car caran wek '-i' hatine transkrîbekirin lê di gelek ravekan da ji bo rihetiya xwendinê me awayê berbelav yê nivîsîna qertafên kurdî tercîh kir. Bo nimûne: 'mergê yaweran'. Dawiya raveberan, li gor kêş û serwaya beytê car caran wekî '-y' car caran jî '-yê' hatine veguhastin. Bo nimûne; 'sehray Kerbela' û hwd. Herwiha, di xwendina nivbeytekê da kîteyek zêde be, me dîsa li gor telaffûza lehceya goranî dawiya raveberan wekî '-y' an jî wek '-i' nivîsî da ku erka zîhafekê pêk bîne û kîteya zêde di xwendinê da ahengê xira neke. Bo nimûne; 'Nuqtey teht-i Ba zewcê

Betûl in'. Yanzdeh kîteyên vê nîvbeytê bi vî awayî dibin deh kîte û kêşa beytê tamam dibe.

Qertaf, gihanek û daçekên goranî yên mîna 've', 'pey', 'û', 'ne' wekî rênivîsa mustensixê berhemê ji gewdeyê peyvan cuda hatin latînî-zekirin. Herwiha di metnê da lêkerên kurdî, 'erebî û farsî li gor qaîdeyên telaffûza van zimanan hatine danîn. Ji aliyê serfa lêkeran ve Mela Perîşan pirrî caran guh nade qaîdeyên hevoksaziyê û her sê zimanên metnê; kurdî, 'erebî û farsî car caran pêk ve bi kar tîne. Ji ber vê, mumkin e ku di transkrîpsiyona hin peyvan da, du-sê şiklên cuda derkevin meydanê.

Daçeka 'ji' eger beriya hevalnava nîşaniyê be, ji bo ahenga xwendinê hatiye kurtkirin: 'Ji+îy' wekî 'jîy', 'ji+û' wekî 'jû' hatiye nivîsîn. Ji ber ku di metnê da gelek ayet û hedîs bi zimanê 'erebî hatine nivîsîn, li gor cih û erka wê, pêşqertafa 'el'a 'erebî ku 'herf-i te'rîf' e, me bi çend awayên cuda veguhast. Ev qertafa berbelav ku transkrîpsiyona wê bi yek şiklî zehmet e, li gor ravekên navdêrî û hetmen li gor peywenda beytê, me car caran wekî '-ul', car caran wekî 'l-', car caran jî wekî 'el-' danî.

Transkrîpsiyona Perîşannameyê

Şe'nuh-ul 'ezîz

Huwe Ellahû Te'ala

Bismillahi-r rehmani-r rehîm

Ez fermayîşatê teb'ê serşarê guherbarê xewwasê behrê m'erîfet ve nuktesencê me'aniyê laliyê lecceyê şerî'et ve remzdanê beyanê terîqet ve şinasayê cevahirê zevahirê heqîqetê 'ena qutb-ul 'arifîn ve-l 'alimîn ve-l 'amilîn ve-l kamilîn el-vasilîn merhûmê mexfûrê mebrûr Mela Perîşan tabillahû sûrah ve 'erfehû derecatûhû min el-cinan...

Muştemel ber yek muqeddime ve heft bab ve xatime. Emma muqeddime der beyanê nukatê me'newî ve rimuzatê muhtewiyê heqîqî ve îşarat ve kinayat der milelhayê muxtelifê ve at ve ixbaratê burhaniyê şer'îyyê ve terîqîyyê rezîyyeyê rezewîyyeyê be lisan ve ilhanê natiqiyê iyye fermayed

Bab-i evvel der mu'ize ve pend be zebanê hal ve der yaftenê ehlê 'irfan ve me'rîfet der heqqê îşan ve gurîz be sehrayê purmelalê Neynewa ve şuhedayê Kerbela gûyed: *Muderrris watiş ferzendê xelef*

Bab-i dovvom der mededxwasten ez saqiyê heqîqî be cihetê tewhîdê Rebb-ul Erbab: *Saqî bawere camî pey mestî*

Bab-i sevvom der beyanê tewhîdê hezretê Wacib-il Wucûd be reviyîyê ve qanûnê edilleyyê şer'et ve terîqet ve heqîqet ve m'erîfet: *Bi namê Xudayê Rehman û Rehîm*

Bab-i çeharom der sifâtê Barî Te'ala: *Ya Reb tu raziqê rûzî xwaran î*

Bab-i pencom der i'tiraf be gunahan ve nadimşoden ez e'malê qebîhe ve amalê şeni'e: *Ya kerîm-ul 'eff' ezîm-ul bîrr- î*

Bab-i şeşom der munacat be dergahê Qazî-ul Hacat ve hezretê xetmê risalet ve cenabê Şahê welayet-meab ra şefî'e nimûden bi cihetê icabetê du'a ve 'ef şodenê cerayim ve şerhê be'zî ez mutalibat gûyed: *Xudaya ve zatê pakê Xuda yît*

Bab-i heftom der mezemmetê xulefayê selase ve munkirîn ve munafiqîn ve xasibînê heqqê hezretê Emîr ve m'esûmîn 'eleyhû-messelam: *Ya 'Elî bi heqq-i 'Elîyyê 'ezîm*

Xatime der haletê musennif ve sifâtê rûzê mehşer ve 'edlê Xalîqê Ekber: *Ya Malik ul-mulk bed'ul eflak*

Ve temmim bil xeyr bi heqqê e'immet-ul huda selewatullah ve selamû 'eleyhim ecme'in ve bihî neste'in

Ve be'd-el hemdûllah Rebb-il 'Alemîn ve selewatûllah 'ela Resûlihî Muhammed ve weliyyihî 'Elî ve wesîyy-un nebî ve 'ela ewladihî ve zurriyetihî ve sehabet-ul ecme'in

Muqeddime ed-dîbaçeyê zîbaçe der beyanê nukatê me'newî ve rimuzatê muhtewiyê heqîqet ve îşarat ve kinayat der milelhayê muxtelif ve halat ve ixbaratê burhaniyyê şer'iyîyê ve terîqiyîyê' rezîyyeyê rezewiyyeyê be lisan ve ilhanê natiqiyê haliyye fermayed.

Hû 110¹

Bismillahi-r rehmani-r rehîm

1. Min ji bismillah
Ibtida mekim min ji bismillah
2. Perîşannamey zîkr mekim billah
Ne eray her kes pey fena fi-llah
3. *La retbin la yabisin illa fî Kitab²*
Kitab derc û hemd û fesl ul-xitab
4. Hemd û bismillah munderic biyen
Ew nîz ji bayê bax hezar gul çiyen
5. Ba du yek Xuda yekî Resûl in
"Nuqtetey teht-i Ba" zewcê Betûl³ in
6. Qale Mewlana 'Elîyyê umran
Ene nuqtetû min teht-i ba⁴ zan

¹ Navê 'Elî li gor hesabê ebcedê 110 e. (ع=70), (ج=30) (س=10)

² Qur'an, En'am 6/59: "Çi tiştê ter û çî yê hişk her di kitêbeke (Lewhul Mahfûzê) de ne." Temamê ayetê bi vî şekli ye: "Kiltên cihana nependî her li cem Xwedê ne, ji Wî pê ve kes bi wan nizane û li bejahiyê û deryayê çî hebin, Ew bi tevan dizane. Çi pelege ku ji darê bikeve ew her pê dizane û çî liba di taritiyên zemîne de û çî tiştê şil û çî ya ziwa her di kitêbeke diyar (Lewhul Mahfûzê) de ne." bnr. Qur'an, wer. Mela Huseyn Êsî, Mela Se'îd Girdarî, Mela Muhemmed Bêrkevanî, ç. 4, Şûra Yayınları, İstanbul, 2014. Ji bo hevterîbiya xebata me, hemî ayetên Qur'anê, ji vî me'alê hatine wergirtin û piştî vî jêrenotê di gel hejmara sûre û ayetan, bi kurtasî wekî Qur'an dê bête zikirkin.

³ Pak, paqij. Leqeba Fatima bintî Muhammed. Keça bakîre ku ji bo Xwedê, dev ji dinyayê û her tiştê dinyewî berdaye.

⁴ "Ez nuqteteya binê herfa bê'yê me." Ev hedîs mensûb bi 'Elî bin Ebû Talib tê qebûlkin. Temamê gotinê bi vî şekli ye: "Bizane ku hemî sirrên Xwedê di kitabên semawî da ne, sirrên kitabên semawî di Qur'anê da ne, sirrên Qur'anê di sûreya Fatîheyê da ne, sirrên Fatîheyê di kelîmeya "Bismillah"ê da ne, sirrên "Bismillah"ê di herfa "bê"yê (ب) da ne û ez nuqteteya binê herfa "bê"yê me." bnr. El-Qundûzî el-Henefî, Suleyman bin İbrahim, *Yenabî' el-Mevdedde*, el-teb'e el-Sabî'e, Menşûrat el-Heyderiyye ve Mektebetuha fi el-Necef el-Eşref,

7. Ba şinasa bî ve nuqtey tehtiş
Aşikara bî deryay rehmetiş
8. Qur'an jî bezmekey medê xeber
Kitabun mubîn me'nî beyan ker
9. Zemanê eyyamê cahiliyet bî
Nebî hat ji be'd nazil bî nebî
10. Nebî wat ve lêm ji Yezdanê ferd
Nebî û Welî Ellah wêş sabit kird
11. Ve yek herf kirdiş sê metleb temam
Kelam-ul mulûk mulûk-ul kalam'
12. Huş dared ve hedîs çeniş mewcûd in
Maçan ye me'nay qews-i si'ûd in
13. We qewsê si'ûd û qewsê nizûl
Eray şinaxten zahir bî Resûl
14. Lîsanûllah² wat perî muddê'a
Min medîney 'ilm 'Elî babuha³
15. Xeyr-ul umûr ewseteha teleb
Ta ke biçîman ve ser metleb

1384/1965, r. 79

1 "Kelamên padişahan, padişahên kelaman in."

2 Zimanê Xuda. Mebest jê Muhemmed Pêxember e.

3 Hedîsa nebewî: "Ez bajarê ilmê me, 'Elî deriyê wî bajarî ye." Ev hedîs, di nav çavkaniyên şî'î û sunnî da bi hin şiklên cuda jî hatiye neqilkirin. Bo nimûne: "Ez bajarê hikmetê me û 'Elî jî deriyê wî bajarî ye. Ji bo tu têkevî nava bajêr, divê tu ji derî derbas bibî." bnr. Hakim Nişabûrî, Ebî Ebdillah Muhammed bin Ebdillah, *Mustedrek, el-cuz' salis, Kitab el-Hicre, Kitab el-Mexazî ve l-Suraya, Kitab Me'rîfet ul-Sehabe*, dirase ve tehqîq Mustefa Ebdilqadir Eta, Li Neşr Kutub el-Sunne ve l-Cema'e, Dar ul-Kutub el-Ilmiyye, Beyrut, Lubnan, 1422/2002, rr. 137-138

16. Evvelîn herfê nubûwwet nûn in
Melfûziş sê herf waw têş kemûn in
17. Ve ew xud kinaye ji welayet in
Ne min ye watim nessê ayet in
18. Ewwelîn herfê welayet waw in
Ew nîz melfûziş ve sê herf dav in
19. Ewset elif in ji ulûhîyyet
Munkir înkâr kird ji billûhiyyet
20. Munkir ve 'edû mezanî kî in
Xasibê duwom' cayê Nebî in
21. Bugzer ji idrakê mutessefil
We ifrat kirdin pey teserrufil
22. Ve kîşê 'ewam î qewm 'arif in
Xuda mezanût mute'arif in
23. Be'zî dûn be'zî erbabê 'emayim
Pey tefrît kirdin pa meken qayim
24. Çun nîren quwwêy derkê xurresî
Muteqqedis in ji muqeddesî
25. Li'ezayê dîn bayed girt matem
Lew fesedet ul-'alim fesedet ul-'alem²
26. Pey ifrat tefrît ism û fi'l û herf
Her yek di cay xud bi nehew kir serf

¹ Dagirkerê duyem. Ango duyem kesê ku cihê Muhemmed Pêxember xesb kiriye, mebest ji vê gotinê xelifeyê duyem 'Umer bin Xettab e.

² "Eger 'alim xira bin, 'alem jî xira dibe."

27. Destê yedê qudret qelem Pêxember
Sevaûllah mutleq xututê defter
28. Qelem yekser daşt xetiş nehat rast
Ve qa'idey e'dad yek dest bê sidast
29. Çun destê qudret faq ve qelem da
Ne pehlûy'Ehmed 'Elî bî peyda'
30. Ne 'işqê 'Ehmed husn kird Yektay dana
Lîk meşiyetê husn û 'işq bî peyda
31. Menişîş şerî'et meşiyîş terîqet
Me'naş er yaftî yaftî heqîqet
32. Kerrat Nebî wat raki' û sacid
Ene we 'Elî min nûrin wahid'
33. Fermûdey Nebîm wirdê zuwan in
Kufr in her ke wat Xuda duwan in
34. Ve hudus qîdem mihr firûzenî

1 Hebûna Muhammed û 'Elî ya beriya-hebûnê (pre-existence) yek ji mijarên herî muhîm e di hedîsên 'irfanî yên baweriya şî'a da. Ango, herdu jî beriya 'afirandina gerdûnê' jî aliyê Xwedê ve hatine afirandin. Li gor hedîsên şî'a yên xweyî naverokên batinî, bi hezaran sal beriya afirandina gerdûnê, li dewrû-berekî bi navê 'La-Mekan', Xwedê Te'ala jî nûra xwe tîrêjeke bi navê 'Umm el-Kitab' (ev gotin jî ayetên Qur'anê hatiye wergirtin: Al-i İmran 7, Ra'd 39 û Zuhruf 4) Muhammed Pêxember afirandiye. Paşê jî wê tîrêjê, yekê di afirandiye. Ya yekem tîrêja/nûra nubuwwetê, anga 'nûr-i zahîr' e û ya Muhammed e. Nûra duyem jî hemcinsê nûra ewil e, anga 'nûr-i batin'a 'Elî ya îmamet û welayetê ye; herdu nûr jî 'eynî kokê ne. Lewma jî navên Muhammed û 'Elî, ji navên Xwedê hatine wergirtin. Navê Muhammed 'el-Mehmûd' e û navê 'Elî jî 'el-'Eliyyu el-'Ela' ye. bnr. Amir-Moezzi, M. A., "La Préexistence de L'Imam", h. g., rr. 110-111

2 Hedîsa nebewî: "Ez û 'Elî ji yek nûrê ne." Ev hedîs bi gelek şiklên cuda di nav çavkaniyên şî'a da cih digre. bnr. El-Hillî, Hesên bin Yusif bin Mutahhar, *Keşf ul-Yeqîn fî Fezayil Emîr el-Muminîn*, tehqîq: H. Dergahî, el-Teb' el-Ûla, Tahran, 1411/1991, rr. 9-14

Wêney subh berzex şeb û rûzen î

35. Berzexî in li beyn hudûs û qidem
Xeyr ul-umûr ewset' keyf û kem
36. Ji ûlûhiyyet nekerîn ikrah
En-nar fî-ş şîta xeyrûn min Ellah'
37. Mewcûdê her şey' li ketmê 'edem
Xudast deryab herfê hudûs ji qidem
38. Xak û bad ab û ateş zahir in
'Unsur pey imkan me'naş mahir in
39. Ve qewsê si'ud û qewsê nizûl
Eray şinaxtenê zahirê Resûl
40. Seb'ê heft mesanî ve me'na duwan
Seb'ê mesanî hemdê Çardeh Ten³ zan
41. Hemd du mertebe hat ji asman
Yektayî muxtesê Zatê Heq bizan
42. Bîst heşt hûrûf⁴ her duwan ve yek
Çardeh Me'sûm⁵ in perît bê şik

1 Hedîsek mensûb bi pêxember û hinek îmaman: "Ya qenc ew e mirov li gor radde û rêjeyeka maqûl her tiştî bike." bnr. Erbilî, Ali bin Isa, *Keşf ul-Xeme fî Me'rîfet ul-E'imme*, muheqqiq-musehhih: H. Rasuli Mahallati, c. 2, Neşr-i Benî Haşimî, Tebriz, ç. 1, 1381/2002, r. 229

2 "Agir di werza zivistanê da qencyek e ji Xwedê."

3 'Çardeh endamên bêguneh ên ehlê beytê: Muhemmed Pêxember, Fatima û danzdeh îmamên baweriya şî'a.

4 Nutqa Pêxember, ayetên Xwedê ango elifbêya Qur'anê ji 28 herfên elifbêya erebî pêk tê. Di gel çar herfên farsî "p", "ç", "j", "g" (پ, چ, ج, گ) di metnên hûrûfî da dibin 32 herf. Edîb û peyrewên tevgera hûrûfiyye behsa van 28 û 32 herfan dikin û li gor hejmara ebced û eczaya herfan, wateyên nû ji peyvan derdixin. Lêbelê di berhema Mela Perîşan da lêgerîneka bi vî awayî xuya nake.

5 bnr. Çardeh Ten.

43. Masewellah vî herf munderic biyen
Kam metleb ji bîst û heşt herf niyen
44. Mufredat viyerd murekkeb ve ca
Terkîb pey çî kird ve lam elif la
45. Lam qelbê elif elif qelbê lam
Eger deryaftî qabilî ilham
46. Beyyineyê elif namê 'Elî ye
Ji lam hem muşteq namê Nebî ye
47. Durret-ul beyzayê¹ ewwelîn qelem
Mîsdaq me'nayê hudûs ji qîdem
48. Çun Heq ji ezel meylê birûz kerd
Xast aşîkara key Zatê tenya ferd
49. Wat kuntu kenzen mexfîyyen ehed²
Nutqey teht-i ba kirdîş ve 'Ehmed
50. Ellah ismike mustecme'i sîfat
Sîfat rah nêyrît elbette ve Zat
51. Ji fertê zihûr mexfî sîfat e
Ya men delle 'ela Zatê bi-z Zat e³

1 Durrê spî. Yek ji leqebên Hz. Fatima.

2 Hedîsa qudsî: "Ez xezîneyeka veşartî bûm, min xwest ez bêm zanîn". Hedîsên ku pêxember rasterast ji teref Xwedê ve neqil dike, wek hedîsên qudsî tên binavkirin. Di van hedîsan da ma'ne û mezmûn ji Xwedê ye, lefz ji Pêxember Muhemmed e. Mezmûnên hedîsên qudsî, ji aliyê milyaketan ve an jî wek feyzekê ji bo pêxember tên neqilkirin. Lêbelê hedîsên qudsî ji ayetên Qur'anê cudatir in. Ji ber ku Qur'an hem bi lefz hem jî bi mezmûn, kelama Xwedê ye. Lê tenê mezmûnên hedîsên qudsî ji kelama Xwedê ne.

3 Ji du'aya Sebahê ya 'Elf bin Ebû Talib: "Ey yê ku zatê wî delil e bi zatê te.", Meclîsî, Şêx Muhammed Baqîr, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Ethar, Kitab tasi' eşere, El-Qur'an ve l-Du'a*, Îhya el-Kutub el-İslamiyye, Qum, 1388, rr. 491-492

52. Kî wat çend sîfat ji 'eynê Zat in
Zat her xud Zat sîfat sîfat in
53. Ism û fi'l û herf me'nay sîfat in
Ellah teswîrê hicabê Zat in¹
54. Zat er sîfat daşt 'eqlê kul nemewat
Ma 'erefnake Heq² me'rîfet e bi Zat
55. Çun me'bû 'eded daxil ve wahid
Kullema meyyîz yetluhû şahid³
56. La ism û la resm la sîfat zan
Bê xeber çi yaft xud ji bê nîşan
57. Kemalê tewhîd nefyê sîfat in
La tuhîtu bi şey'e⁴ Nebî watin
58. Çenî wehdetîş ray duyî niye
Tewhîdiş sezay me'newî niye
59. 'İlmê sîfat waq'i ve teht-i Zat in
Key şînasay Zat heddê sîfat in
60. 'Aciz in 'ilm hem ji idrakê Zat
Çun Zat muhît in muhat lêş sîfat

¹ Nivîsa herfên navê Ellah (الله) perdeyek e wek hicabê, Zatê Xweda di nav xwe da vedişêre.

² Hedîsek mensûb bi Pêxember: "Min tu bi têra xwe nas nekirî û ji bo te îbadet nekir." Meclîsî, Şêx Muhammed Baqîr, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Ethar, Kitab xamis 'eşere, El-Îman ve l-Kufr ve Mekarim ul-Exlaq*, el-qism sanî, Ihyâ el-Kutub el-Îslamiyye, Qum, 1388, r. 105

³ Qur'an, Hûd 11/17: "Erê, ma ew ê ku ji cem Xwedayê xwe li ser delîleke aşkera be û digel vê jî ji teref Xwedê ve şahidek (jê re) hebe û beriya wê ji, kitêba Mûsa ya ku rêber û rehmet bû, jê re şahid be, (ma mîna yê ku bêdelîl be?) ev ên ha bi wê baweriyê tînin (ji wan re bihişt heye)."

⁴ Qur'an, Taha 20/110: "Li pêş û pişt wan (li dinya û axreta wan) çi hebe, Xwedê hemûyan dizane. Lê zanîna wan têra vê yekê nake."

61. Şinasayê Heq ta heddik caîz
Semendê fikrit nemanû acîz
62. Ve ahengê fikr bugzer jî perde
Mesnu' bi sani' le ku pey birde
63. Bugzer jî qeyd bavit hane bend
Korî kar nedaşt mujey wîş mekend
64. Sî new' pilewer rahî biyen bî xud
Pey dînê Sîmurx delîlişan Hudhud
65. Ta ca lêşan mend fire û endekî
Ta ke baqî mend ji her new'e yekî
66. Ayînekan dî sî murxê newî
Nezerbazî kirdin sî murxişan dî
67. Bi rayê dînê min huşder ve dilxwah
Hudhud Cebreîl emrax xelqullah
68. Nefsê wêt binas perî mertebe
Men 'erefe nefse feqed 'erefe Rebbe'
69. Dest der ve daman ve lay Al-i Yasîn²
Ta ji bereketşan nefsit binasîn
70. Seme'tu fi-l leyl li Şahê Merdan³
Ve lefzê fesîh qale ya filan

1 Hedîsek mensûb bi Pexember û Elî: "Kî xwe nas bike, Rebbê xwe nas dike." Ibn Ebî el-Hedîd, *Şerhê Nehc ul-Belaxe*, el-Mucellid 'Aşir, tehqîq: M. İbrahîmî, Dar ul-Kitab el-Xerbî, Bagdad, 1428, r. 415

2 Malbata Pêxember e. bnr. Tebrîsî, Ebî 'Ali el-Fezl bin el-Hesen, *Mecme' ul-Be-yan fi Tefsîr el-Qur'an*, el-cuz' el-samin, Dar ul-Murteza, Beyrût, 1427, r. 251

3 "Min bi şev ji 'Elî bin Ebû Talib bihîst."

71. Ji qewlê Resûlê Xuda rux metab
Wat mali-t Turab bi Rebb-ul erbab¹
72. Dil ve behr jêrfê fikr firû reftin
Ta yek ruba'î metbû'em keftin
73. Subhanallah Qadirê bê çun bûden
Ba her kem û efzûn kem û efzûn bûden²
74. Ba cumle yekî vez heme bîrûn bûden
Ba in heme çun û çend bî çun bûden³
75. Ji Zat çun 'acîz menî bûs-i leb
Ji sîfat derk kir tetemmey metleb
76. Mahê çardehê bedrê firûx in
Salê çardehê sinnê bilûx in
77. Vehab Cewadyed Taha Wechullah
Key mutessif in ve sîfatê Ellah
78. Ve sûret Çardeh yekî ve me'na
Burhanim 'edad Taha Heq dana

¹ Riwayetek mensûb bi Pêxember: "Çi peywendî heye di nav xak (însan) û Xwedê da". Meybûdî, ji bo tefsîra Sûreya 'Erafê, ayeta 143yê, wiha nivîsiye: "Dema Hz. Mûsa dibêje 'Ez dixwazim Xwedê bibînim', milyaket vê cewabê didin Mûsa." bnr. Meybudî, Ebulfezl Reşîdeddî, Keşf ul-Esrar ve'det ul-Ebrar, Me'rûf be Tefsîrê Xwace Ebdullah Ensarî, c. 3, amd. A. A. Hikmet, Intişarat Emîr Kebîr, Tahran, 1376, r. 73²

² "Subhanallah Qadirê bêhevtabûn / Bi her kêr û zêdebûnê kêr û zêde bûn."

³ "Di nav her kesî da derveyî her kesî bûn / Bi hemû çun û çendan bê çune ye bêhevtabûn."

79. Yedullah¹ guwah Wechullah² şahid
Çardeh ve 'eded muxatebê wahid
80. Wechullah 'Elî 'uşrê 'ela hû
Kullû şeyîn halik illa wechûhû
81. Ewwel û axir ewset gişt Ehmed
Dubîn ehwel in ve ferdê Ehed
82. Sê new' beşer xelq kird Xuday 'Alem
Nas û şibhinas nesnasî efhem
83. Nas Çardeh Me'sûm şibhinas bizan
Bûzer û Miqdad 'Emar û Selman³
84. Mabeqî mexlûq mutleq nesnas in
Ji semeddîyet Xuda neşnas in
85. Her kes ke tehsîlê me'rîfet kirdin
Du qedr li cenbey nesnasî ferd in
86. *Ma xeleqte cinn we-l ins⁴ wat Bêçûn
Îlla li ye'budûn we eyye li y'erîfûn⁵*
87. Xerzad û xerzîst xermirdin aman
Dîde bugşa qedrê me'rîfet bidan

1 Destê Xweda. **Qur'an**, Feth 48/10: "Bêguman ew ên ku peymanê didine te, bi rastî ew peymanê didin Xwedê; destê Xweda li ser destên wan e. Vêca kî peyman xwe bişkîne webalê peymanşikandina wî ji wî re ye. Kî wê peyman a ku daye Xwedê bîne cih, vêca Xweda dê xelateke mezin bide wî."

2 Rûyê Xweda. **Qur'an**, Beqere, 2/115: "Rojhilat û Rojava (tevekê 'erdê) milkê Xwedê ye. Vêca (di nimêjê de) çi cihê hûn berê xwe bidinê ew qible ye (ew a ku Xwedê emrê we pê kiriye). Bêguman Xwedê qencîfireh e, zana ye."

3 Çar dostên 'Elî bin Ebû Talib ku piştewaniya wî kirine û hevalbendên wî yên pêşî ne: Ebû Zer el-Xeffarî, Selmanê Farisî, Miqdad bin Eswed û 'Emmar bin Yasîr. Ev her çar kes, wekî 'erkanê şî'a' tên qebûlkirin.

4 **Qur'an**, Zariyat 51/56: "Min cin û insan afirandine..."

5 **Qur'an**, Zariyat 51/56: "...bes ji bo ku îbadetê min bikin."

88. Wesfê bendegî li min biker gûş
Eger huşyar î mekey feramûş
89. Wesfê bendegî bizan sê herf in¹
Herfê sê kelam bi neh w û serf in
90. Ji waw wird wedd wefa biker zebt
Ji sad sebr û sidq sefa meker xebr
91. Fê feqr û faqe fena û mehel
Xeyr-ul kelam wat *ma qull we dell*²
92. *Fe exle'e ne'leyk* hat ve Mûsa neda
Ji Heq *bilwad-ul muqeddesê tuwa*³
93. Ye'nî biyel ve hacetê xeyrê Heq
Muqeyyed dûr in ve bezmê mutleq
94. Ji seray Umm-i Hanî⁴ Durret-ul Beyza
Ûrûc kird ve 'erş *leylet-ul esra*⁵
95. Mehrem ta mucrim yek nuqte xetast
Sû'ûd-i nuqtey ba 'ebdê 'inde Mewlast
96. Çî we la-mekan Seyyîdê 'Ereb
Irade kird xel'ê ne'leyîn ji edeb
97. Şineft ya Ehmed mekin ne'leynit
Ye'nî Fatime'Elî û Sebteynit

1 Sê herfên peyva 'wef': Waw (و), sad (ص) û fê (ف).

2 "Baştirîn gotin, gotina kurt û bi delîl e."

3 **Qur'an**, Ta-Ha 20/12: "Ez im, Ez Xwedayê te me! Vêca sola xwe ji lingê xwe bike. Lewra tu li newala pîroz, li Tuwayê yî!"

4 Qesra ku Pêxember jê radibe diçe Mi'racê.

5 Şeva Leylet-ul Qedrê.

98. Girt ne'leynit zîynet in ve 'erş
Bar ta xalî bût ji ruh cismê ferş
99. Payey bendegî ve cayî nişan
Lem yetmishûnne ins we la Can'
100. Her qedr xud selb kird ji her mekan
Temşîyyet ferma ve Kerrûbiyan²
101. Bal ve hem şemîn î rahê tefte
Xuda mezanût ew kes ke refte
102. Dîdey waz waz min dîdey hem ve hem
Terdîdê nefş mesdûd bî muhkem
103. Çerx le gerdişê men ab le ceryan keft
Ta ruhê 'alem ve lamekan reft
104. Germ germ û serd serd cuft hereket guzaşt
Ruh û masewa teweccuh nedaşt
105. Cenbey bil-wicûbiş mûhîyê lahûtî
Cenbey bil-xeyriş mûcîdê nasûtî
106. Ve î beden da lamekan xel'et
Nasût bî ruhê min ta murace'et
107. Ji Eshabê Kehf³ bider ve min dil
Ve awazê seg bires ve menzil

1 **Qur'an**, Rehman 55/56: "Di wan (cennetan) de dîlberên wisa hene ku çavê wan tenê li mêrên wan e û beriya wan, ne însêkî ne jî cinêkî dest nedaye wan."

2 Çar firîşteyên muqerreb: Cebraîl, Mikail, Israfil û Azraîl.

3 Sûreyek ji Qur'anê ku naveroka wê qisseyaya Eshab el-Kehf e. Sed û deh ayet e, li Mekkeyê nazil bûye. Kehf, bi erebî 'şikêft' e. bnr. **Qur'an**, Kehf, 18/1-110

108. Derkê deryûze ferzîke mehal
Eger yek dem in er sed hezar sal
109. Ve Qab-i Qewseyñ wîyerd Ew Edna'
Ne zeman me'lûm ne mekan peyda
110. 'Unsur ve ca hişt eger xelq maçan
Ïy i'tiqade kufr in ve nisyan
111. Ye xud mehal in meger ke Ehmed
Cuzê' eşya bûwe Qa'idê Resed²
112. 'Enasir ve cenbê Nebî muhat e
Çûn ve masewa darû ihate
113. Ihate daştin ve kullê masewa
Ne quwwey wêş bî bel quwwey Xuda
114. Sevellah ve cenbê Nebî muhat e
Ve masewellah Heq daşt ihate
115. Ve heşt çar sifât naşî bî
Heq mucessem kird sifâtê Nebî
116. Yek sifât xezeb yek heyat derî
Yekî rezzaqî ve yek pêxemberî
117. Sifâtê xezeb bî ve 'Izraîl
Muhî û mumîtiş da ve Israfil
118. Ve Mîkaîl da cenbey rizq derîş
Cebreîl mucessem ve Pêxemberîş

¹ Qur'an, Necm 53/9: "Bi qasî du kevanan an jî hê jê kêmtir nêzikî wî bû."
² İmamê Danzdehem, Hz. Mehdî.

119. Ve gamê evvel mat men Cebreîl
Çun cenbey pest bî va mend ji delîl
120. Le 'Izraîl vîyerd her çar ve ca hişt
Zatiş vî beden ve lamekan nişt
121. Ew ke mumeyyîzê serf û sifr niyen
Mumeyyîzê sifâtê 'unsur Nebî yen
122. Er hey gûsaley' le temyîz qasir
Ferqha ne mabeynê sifât û 'enasir
123. Zatî ke muhat ve wehmê tu bû
Muce² meşîyyet î Ehmed mebû
124. Ve mişareket du hoz ji e'rab
Du şeyx du keman henin 'Elî qab
125. Yek tîr ve du çiley du keman henen
Herdu ve yek bar tîr reha meken
126. Ve nef' û zerer şerîk in ve hem
Le Qab û Qewseyn yes e keyf û kem
127. Min bab-il mesel metleb carî ye
Ve zill û zî-zill mişariket niye
128. Ew Edna ye'nî duwît nîye
Qudret ji Heqq e dest ji Nebî ye
129. Tuxmê ita'et ve cayî kaştin
Çun zill pey zî-zill hereket nedaştin

¹ Golik.

² Bi şan û e'zeme.

130. Çünke sabit biyen ve zîllullahî
Zill zî-zill nemû eger agah î
131. Ve zill û zî zill durc in macera
Zill mer'î meyû zî-zill la yura
132. Key şuhûd meyû esrarê kemûn
İnnî e'lemu ma la te'lemû
133. Lena me'e Ellah atî maçan
Ew min min ew ew min min zan
134. Gişt sayey Heq in sayey me'newî
Ne sayey beden xelet neşnewî
135. Qudretîş ji qudret qedrî yaft bî hed
Gişt meh w bû ji me'nay imkan ji Ehmed
136. Le şanê Nebî wat Yezdanê pak
Lewlake lemma xeleqt-ul eflak¹
137. Leykin we-s sema-i Zat-il hubbuke²
Lewla 'Elîyyûn lema xeleqteke³
138. Xatem ve muhît Şah-i fermandeh
Belê el-xatem ma yuxtim⁴ beh
139. Çun darê şihûd ittihad meyû

¹ Hedîsa qudsî: "Heke tu neba, min ev felekên hanê nediafirandin." Temamê vê hedîsê bi vî awayî hatiye neqlkirin: "Ya Ehmed! Heke tu neba min ev felekên hanê nediafirandin, heke 'Elî neba min tu jî nediafirandî û heke Fatîma neba, min hûn herdu jî nediafirandin." El-Behrani el-Isfehânî, Ebdullah, 'Ewalim ul-'Ulûm ve l-Me'arif ve l-Ehwal min el-Ayat ve l-Exbar ve l-Eqwal, c. 11/1, Muessise el-Îmam el-Mehdî, Qum, 1415, f. 44

² Qur'an, Zariyat 51/7: "Sond bi asîmanê xwedan rêk..."

³ Hedîsa qudsî: "Heke 'Elî neba min tu jî nediafirandî."

⁴ Kesê ku her tişt bi wî dawî dibe. Mebest jê Muhemmed Pêxember e.

Eslê xud mutabiq ba sewad meyû

140. Qebz û best'akis ve 'eks kird nighah
Xatem pey ihate da Welîyullah

141. Xuda ve Ehmed xeleqteke lî wat
Xeleqt-ul eşya' leke' hem nedahat

142. Çun halatê me'e Ellahî yaft
Fenafillah bî şahidê xeyb şiftaft

143. Heqîqetê wêş dî ye'nî Wechullah
Misdaqê *men 'erefe* Rebbehu guwah

144. Ji dil û dîde tuxmê feraq kaşt
*Merec-ul behreyn yelteqîyan*² daşt

145. Mehwê cemal bî ji Heq hat xitab
Wat beyn-ul ehbab tesqet-ul adab³

146. Weqtê tekellum 'eqlê kullû deq⁴
Awazê Heyder sema' kird ji Heq

147. Wat sewtê Heyder meşnewim celî
Heq wat min maçam ve sewtê 'Elî

148. Ew ke Wechullah ji rûş rûşen in
La şubhe sewtiş her sewtê men in

1 Hedîsa qudsî: "Min her tişt ji bo te afirand, tu jî ji bo xwe." Muheqqiq Kerekî, Elî bin Huseyn, *Resayilê Kerekî*, c. 3, amd. M. el-Hesûn, Muessise el-Neşr el-Îslamî el-Tabî'a li Cemaet el-Muderrisîn bi Qum, b. t., r. 162

2 *Qur'an*, Rehman 55/19: "Xwedê, herdu derya (ya şîrîn û ya şor) herikandin ku ew digihên hev."

3 "Di nav dostan da qaîde radibin."

4 Dîqet, baldarî.

149. Ve 'erşê Xudast ew kursînişin
Er-Rehman 'il-el 'erş istewa' stîn
150. Neşnûftî kerrat Welî yê mutleq
Wat men erenî feqed erene el-Heq²
151. 'Erz kird mezanûm ye sewtê kî ye
Leyk qurbet meqamê xudbînî niye
152. Serapa gûş im ta çi fermayî
Pa ta ser dîde ta rux binmayî
153. Ji xud bê xeber ji Heq agah î
Her yes e me'nay fenafillahî
154. Duiyet key hat min nûr-i wahid
Xeyben lem yudrik perîş bî şahid
155. Mepirs ji nuktey dîdariş dîden
Er bînîş 'erz kîr çeşmê tu rûşen
156. Hem ve dîdey hiss hem ve dîdey batin
'Emîtu 'eynen la turak³ watin
157. Çun 'arî ji Zat 'eynê sîfat î
Lem 'ebdû Rebben lem ere⁴ watî

1 *Qur'an*, Ta-Ha 20/5: "Xwedayê ku Rehman e, li ser 'Erşê raser bû (raserbûne-ke babetê xwe)." r. 311

2 "Yê ez dîtî, wekî ku Xwedê dîtîye." Di riwayetên devkî yên şî'a da gotineka mensûb bi 'Elî bin Ebû Talib.

3 "Bila kor be ew çavê ku tu wek çavdêrê xwe nizanî." Ji du'aya Huseyn bin 'Elî ya roja 'Erefeyê. Qumî, Şeyx 'Ebas (berhevkar), *Mefatih el-Cinan*, (bê tarîx, bê cih), r. 594

4 Hedîsek ji 'Elî bin Ebû Talib. bnr. Kuleynî, Muhammed bin Yaqub, *Ûsûl el-Kafî*, c. 1, (wer. M. B. Kemereyî), Intişarat-i Uswe, Tahran, 2008, r. 398

158. Kema Rebbanî sexîr ummû eb'
 'Elî û Muhammed 'eded in ve Rebb
159. Hemd muşteq bîyen ji maddey' Ehmed
 Ehmed muşteq bî ji maddey' ehed
160. Çun hemdê Ehmed in ji nûrê mubîn
El-hemdû lillah Rebb-ul 'Alemîn²
161. Men zare exen lem yezuq şey'en
 Feke innema zare meyyiten³
162. Ji demiş bamê ezel bî rûşen
Luqmet-us sebah mismar-ul beden⁴
163. Bi renc in dîdar mehbûbê wahid
 Xud Sûreyê' Tewhîd we me'naş şahid
164. Birinc daneyê' *qul hûwe Ellah⁵ nedaşt*
 Tuxmê tewhîdiş le meZR'ê dil kaşt
165. Şîr te'bir ve 'ilm qûtê rûh yes e
 Me'nîyê şîr birinc şînûftî bes e
166. Feqerey tufah eger mechûl in
 Nîmî Zulfiqar nîmî Betûl in
167. Ismê e'zemî Esmâ-ul Husna
 Şefe'e we ter bi cenbê Zatit bî peyda

1 Dê û bab.

2 **Qur'an**, Fatihe 1/2: "Hemd (pesn û spasî) ji Xwedê re be ku ew perwerdegarê 'alemê ye."

3 "Her kesê ku birayê xwe ziyaret bike, keyfê ji vê ziyaretê nagre, weku çûbe serdana miriyekî."

4 "Taştê, bizmara laş e."

5 **Qur'an**, Ixlas 112/1: "Bibêje: Xwedê her yek e."

168. Er dirîn we 'erş mumkin yektayî
Le şeqq-ul qemer' enguşt nimayî
169. Pey îcadê xelq ji Heq menzûr bî
Mustecme'ê mecmû'e we ter-ul mutur bî
170. Çun yek qebzêy mûm masewaş bi dest
Coz Heq bi her şey' teserrufiş hest
171. Xasse Ehmed in masewa tamam
Pes na merbût in xerq û iltiyam²
172. Ger şahî zahir ji mulkî wîyerd
Eser lêş niyen coz du sa'et kerd
173. Xur ker we batin Mi'rac her yes e
Xane ger kes e î yek herf bes e
174. Dil mekanê Heq Heq ne dil mestûr
Xeyr-ul ziyare fuqdan-ul mizûr
175. Besker Perîşan perîşan herfi
Î bade pir zor tu tungê zerf î
176. Metleb keft ve dest firqey name'qûl
Xase î 'ewamê ze'îf-ul 'uqûl
177. La yetenahî herfi bî î'nşa'
Çi derk mekey coz' we la yucza'
178. Min zehmet kêşam tu yad gîr we muft
Hiley esb bendha balay gayê cuft

¹ Qur'an, Qemer 54/1: "Qiyamet nêz bû û heyv bû du şeq."
² Berbelavbûn û yekbûn, ku di felsefeya îslamî da ne mumkin e.

179. Mesel meşhûr in bişnû keyf û kem
Kar kirdin ye'fûr xurdenê ew şem
180. Şukrê min biker kirdimit agah
Men lem yeşkur-un nas lem yeşkur Ellah¹
181. Kunhê fehme 'aciz ji me'nî der yab
Islah we hek nekêy ji sefheyê Kitab
182. Qewlê Resûl wat Ibn Babûye²
Et-teqa min şerr ehsent-ul ileyh³
183. 'Ibaret teng in bidar mu'afim
Werne metalib 'umde meşkaf im
184. Watey min û tu key meyû zahir
Belî el-me'na fî betinê şa'ir
185. Watim çun tûtî mezan teqlîdî
Min 'inde Ellah zan 'ela teyîdî
186. Li mexzê şî'rim xelq û tezerru'
Coz 'arif bi Heq ehlê teşerru'
187. Watim mucmelen gişt ve kinaye
Min el-bidaye il el-nihaye
188. Jew be'd qişrî lêş mustehzer mebû
Cins ke erzan bî mulla xwer mebû

1 Hedîsek mensûb bi çend îmamên şî'a: "Yê ku şukrê xelkê neke, şukrê Xweda jî nake". Sedûq, Muhammed bin 'Eli bin Huseyn bin Babûye, *Uyûn Exbar el-Riza*, coz'ê sanî, Intişaratê el-Şerîf el-Rezî, Qum, 1378, r. 27

2 Muhammed bin 'Elî bin Huseyn bin Babûye (m. 940?), 'alim û muheddisê navdar ê şî'i.

3 Hedîseka bêsened, mensûb bi Pêxember: "Yên ku we qencî li wan kiriye, ji xirabiya wan bitirsin."

189. Ji elwarê kûh Heq peyda mebû
Ya min fi-l cibal xeza' inehû
190. Summî Vedûd 'Eliyen 'ezîm
Menn yuhîy-ul 'izame wehîyê remîm'
191. Teserruf dîrîn tu ve mewcûdat
Kullî şeye'n qedîr² Zatit xeyrê Zat
192. Basut-ul yedeyn bi-l rehmet³ darî
Xinsir çeb kem ji yek meşmarî
193. Li behrê cûdit derya yek nem e
Destê kerîm key ji radî kem e
194. Kî xecil niyen ji ihsanê tu
Len tenalû-ul birre hetta tunfîqû⁴
195. Taxyîr mederîn ve sirke şerab
Hubbit mekrûn gunah û sewab
196. Xudawend murîd tu iradey Heq
Fi'l bî irade nemebû mutleq
197. Zatê Heq bê 'ilm û irade niye
Kî Zat ve bê 'ilm û irade diye

¹ Qur'an, Yasîn 36/78: "Ma kî yê vî hestiyê riziyayî sax bike?!"

² Qur'an, Mulk 67/1: "Ew li ser her tiştî qadir e."

³ "Ji bo rehmetê du destên te yên vekirî hene". Hevokê ji du'aya "Ya men Ezher el-Cemîl" ku wek diyarî ji bo Muhammed Pêxember, ji aliyê Xwedê ve bi rêya Cebrail hatiye şandin. bnr. Sedûq, Muhammed bin Eli bin Huseyn bin Babûye, *el-Tewhîd*, tehqîq: H. Huseynî Tahranî, Muessise el-Neşr el-Îslamî, Qum, 1430, r. 216

⁴ Qur'an, Ali İmran 3/92: "(Gelî bawermendan!) Heta ku hûn ji ya ku jê hez dikin (di rêka Xwedê de) xerc nekin hûn ê negihên (xelata) xêr a herî qenc. Hûn çî xerc bikin ji Xwedê her pê dizane."

198. Zat û irade herdu qedîm zan
Leyk Zatê bi Zat ew bi yek zeman
199. Çûn zill û zî zill çûn şems û zîya
Infikakişan mehal ve me'na
200. Qedîm bi Zat ne qedîm bi zeman
Vî meqamate şirk dîrî îman
201. Zatit çun nasim munşe'ê felah
Wesfit çun maçûm xellaqit meddah
202. Çun xellaqê meddah Zatê 'Elî yin
Meddahîyê 'Elî şirkê celî yin
203. Haşa key kesî qedrê tu zana
Beyanê hal in ve ferdê dana
204. Perwerdey Ehmed Mekkey mekînî
'Urwet-ul wusqa hebl-ul metînî'
205. Merd ve mesafit Rustem yek Zal in
Hatem ji ewsaf sexay tu lal in
206. Ya ba'es îcad masewellah gişt
Ya mayêy randinê Adem ji bihişt
207. Ve kesrê esnam Seyyîd el-Wera²
Ket kitf memhûr key ew ji kefê pa
208. Ne ew tabê barê nubuwwet nedaşt
Nebî welayetê xasse ecrî daşt

1 Benikê qewî. Mebest jê Îslamiyet e.

2 Muhemmed Pêxember.

209. Leyk ve textêy derê Xeyber guşayî
Pa niyan ve ban destê Xudayî
210. Qai'lê ene behr-ul hedîd' î
Ji qewlê Xuda bi'sê şedîdî
211. Sebbeh Ellah wirdê zebanit
Sûreyê Hedîd² wala ve şanit
212. Mezherê Heqq î bê şubhe û xilel
Leyk mumessil rah nîrît ve mesel
213. 'İlmê 'am xas xas el-xasê 'emîm
Ve fewqê kull zemî 'ilmê 'elîm
214. Islahê metleb nemenin ve dehr
Zaher-ul fesad fî-l berrû-l behr³
215. Ve zû cenbeteyn wahidiyyet niye
Şahid nezelûna 'en-ul rububîyye⁴
216. Jew be'd wesfîşan kirdît bikey kem
Misdaq in qalû fina ma şî'tem⁵
217. Li wesfê Zatit mekirdim 'ulluvv
Xarê rahim bî meqamê xulluvv

1 Gotinek mensûb bi İmam 'Elî: "Ez deryaya hesinî me."

2 Sûreya 57emîn a Qur'anê ye. Ji 29 ayetan pêk tê û li Medîneyê nazil bûye. Me'neya zhedîd' di 'Erebî da 'hesin' e. Naveroka sûreyê tekoşîna di rêya Xwedê da û fanîbûna jiyana dinyayê ye.

3 Qur'an, Rûm 30/41: "Ji ber gunehên ku mirovan bi destê xwe kirin, xerabî li bej û behrê xuya bûye."

4 Di rivayetên şî'a da gotinek mensûb bi çend îmaman: "Me ji xwedatiyê daxin. Hûn herçend behsa mezinahiya me bikin jî, hûn nikarin mezinahiya me têbigehin." bnr. el-Sened, Muhemmed, *el-İmamet el-İlahiyye*, telif: M. R. Sa'îdî, el-coz' el-sanî, el-Emîret, Beyrût, 1433, r. 41

5 Berdewama riwayeta jor.

218. Ne min ve memduh bel mexlûq ve min
Kulluvv mekeran ji neqşê batin
219. Ne xullû bi qaf ne xullû bi 'eyn
La cebr la tefwiz emr beyn-ul emreyn'
220. Penîr da coz da cemi'shan dewa
'Ilac muhsid û ifsad kirya
221. Nedîd û neşinaxt maçan Xudayî
Ne'uzûbillah er rux binmayî
222. Kî daşt serpencey Xeyber gûşayî
Kî ji bendegî mekird Xudayî
223. Adem sîneçakê gendumê xalit
Nûh xerqê tofanê behrê kemalit
224. Dawud bilbilê ne şaxey gulit
Xeylê Suleyman tarê sunbilit
225. Ye'qûb ji hesret e'may fuqdanit
Yûsif zindanî çay zenexdanit
226. Xelîl perwaney şem'ê cemalit
Zebîh qurbanî kûyê wisalit
227. Mûsa erenî-gûyê *len teranît'* in

1 Hedîsek mensûb bi çend îmamên şî'a: "Ne emrîwakî ye ne jî bi zorê. Tiştêkî di nav herduyan da ye". bnr. Kuleynî, Muhemmd bin Ye'qûb, *Usul el-Kafî*, el-coz' el-ewwel, Menşûrat el-Fecr, Beyrût, 1428, r. 92

2 **Qur'an**, E'raf 7/143: "Tu yê min nebînî." Temamê ayetê wiha ye: "Çi dema Mûsa ji bo civanê me hat û Xwedayê wî pê re peyivî. (Mûsa) Got: Xwedayê min! Xwe nişanî min bide da ez te bibînim. (Xwedê) Got: Bêguman tu yê min nebînî. Lêbelê, berê xwe bide çiyê, êdî eger li cihê xwe rawestiya hingî tu yê min bibînî! Wêca çî dema Xwedayê wî ji çiyê re diyar bû (diyariyeke layiqî xwe), êdî çiya bû parçe parçe û bi erdê re misêwa bû."

Muştaqê yek herf hem zuwanît in

228. Îsa ve felek birdiş pelamar
Pey 'etbe bûsît her subh her êvar
229. Ve şerikî xor ta rojê memat
Ew kesbê nûr key î kesbê heyat
230. Lewhê munqelib helû kelamit
Qelem pa ber cay ewwelîn namit
231. 'Erş nîmey batin efkandin ve pa
Bî dil ji 'işqit nemin pa ber ca
232. Kursî sergerdan ji daxê sewdat
Neh eflak sellim pesttrîn mawat
233. 'Eşerîy 'uqul de'wîm tuwzîh in
El-kinaye eblex min-el tesrîh in
234. Ve Zatê Xuday 'arî ji xerez
Wacib-ul wucûd î leykin bê 'erez
235. Husnê metle'î û ferdê ehed
Siwwum wacib in misre'ê Ehmed
236. Mezherê Heqq î hem Zillûllah î
Fi'lê Heq zahir lêyt bî gûwah î
237. Eger bi qezast muhewwelê hal
Çun 'eksê rizast mecarî ehwal
238. Wesfit mekirim bi riza û tû'
Ew qedr mezanûm tu yî Rebb-un nû'

239. Wesf li Zatit mekim deryûze
Kuzeger hergiz neşinasut kûze
240. Pirsam li xired xurd biyen xurdegîr
Pêxember batin ji heyyê kebîr
241. Ve î tewr meddahî ve şanê Heyder
Merzî in ve lay Xuda û Pêxember
242. Wat Nebî rizast beyyin û şahid
Ene we 'Elî min nur-i wahid'
243. Nebî Zillullah 'eqlê kul û neql
Xuda bişnasîn ve delîl û 'eql
244. Ger metleb mechûl bo çiş me'dûm in
Isterzayê zî zill ji zill me'lûm in
245. Min Perîşan im perîşanhal im
Ji wesfê senay ewsafit lal im
246. Layê tixit isbat we Ellah kirdin
Me'nî La Feta La Seyf² hem kirdin
247. Du misr'eş beytê muntexeb şimar
Pey hifzê mezheb bî ve Zulfeqar
248. Weqtî cidalit ve mexzûbîn in
Senanit meddê ve le l-zalîn³ in

1 Hedîsa nebewî: "Ez û 'Elî ji yek nûrê ne". Ibn Bitrîq, *'Umde, 'Uyûn Sihah el-Exbar*, tehqîq: M. el-Mehmûdî, Î. el-Behadurî, el-coz' el-ewwel, Muessise el-Îmam el-Sadiq, Qum, 1412, r. 262

2 Kurteya gotina "La feta îlla Alî la seyfe îlla Zulfeqar": "Ji 'Elî wêrektor mêr nîne, ji Zulfeqar baştir şûr nîne."

3 **Qur'an**, Fatiha 1/7: "(Xwedayê min! Me rasterê bike) Li ser rêya wan kesên ku te qencî û dilşadî daye wan, ne li ser rêya wan kesên ku xezeb li wan bûye û rêya heq winda kirine."

249. Herkes ji fezlit mekerû inkar
Fehîtan dar ebîhu qisar¹
250. Ji Xummê Xedîr² ehzen-ul beşer³
Cehazê şutir kirdîş ve minber
251. Destê 'Elî girt watiş bermela
Her kesê meniş mewlam 'Elîş in mewla⁴
252. New weqtê rehlet xemxwarê ummet
Ve Aqay Qenber⁵ kirdîş wesîyyet
253. Be'd li min şemşîr mekêş ji xilaf
Meger heşt mu'în daştî ve mesaf
254. Destûr-ul 'emel yes e fer' û esl
Ta sahib-ul emr⁶ neslen b'edê nesl
255. Şemşîrê 'Elî Şay Duldulsiwar⁷
Pey çi muleqqeb bî ve Zulfeqar
256. Piştîş heftad û du feqere daşt
Her feqere zebanîy ve e'da gumaşt

1 Nîvbeyta dawiyê helbestek e ji es-Sahib bin 'Ibad (m. 995) li ser medha 'Elî bin Ebû Talib û li hemberî dijminên wî. Sahib bin 'Ibad, *Dîwan el-Sahib bin 'Ibad*, tehqîq: Î. Şemseddîn, Menşûrat Muessise el-E'lemî li l-Metbû'at, Bey-rût, 1422, rr. 61-62

2 Piştî Heccet-ul Weda'ê di 18ê Zî'l-Heccê sala 10ê koçî, Pêxember li cihekî bi navê Xummê Xedîr, 'Elî wek 'Welî' îlan dike. Ew roj, ji bo baweriya şî'a rojeka muhîm e.

3 Qenctîrîn beşer. Mebest jê Hz. Muhemmed e.

4 Hesîda mensûb bi pêxember ku li Xummê Xedîr gotiye û 'Elî wek xelefê xwe destnîşan kiriye: 'Men kuntu mewla fe haza 'Elî mewlah.' 'Her kesê ku ez rêberê wî me, 'Elî jî rêberê wî ye.'

5 Qenber, navê xulamê Hz. 'Elî ye. Axayê Qenber, yanî 'Elî.

6 Îmamê Danzdehem Hz. Mehdi.

7 Siwarê Hespê Duldul, 'Elî ye. Huart, Cl., "Duldul", *Elz*, Vol. II, 1965, r. 639

257. Zebaney zerbî hezar kes mekuşt
 Quwwey îmamet Yedullah ve mişt
258. Ji yewmê Xendeq agah her kes e
 Zerebe Zeyd-un 'Emr' in her yes e
259. Ihate binger heftad pişt her yek
 Mulaheze kir bê reyb û bê şek
260. Ye gişt li qudret Kirdigar meyû
 Sahib feqeratê Zulfeqar meyû
261. Ji bes çabûk bî ji bes celdî daşt
 Tîxiş ve 'eda ve du ser ingaşt
262. Ta'enen remheyn bî zarbê Siffin²
 Key du ser daşt tîx Şay Bedr³ û Huneyn⁴
263. Dest ve dest resîd ta îmam el-gişt
 Ji e'da pir ken dûzex çun engişt
264. Pey xanezadiş di cayê ewlad in
 Hemze xud di cayê elif irşad in
265. Hemze şiklê 'eyn seriş pey çî in
 Kinaye ji namê pakê 'Elî in
266. Mehtûm in ji qewlê Xudayê Mecîd
 Hemze ra ve cay elif bişnasîd
267. Rûzey Remezan Şe'ban û Receb

1 'Emr bin 'Ebduwed, şervanê navdar ku di şerê Xendeqê da bi destê 'Elî hat kuştin.

2 Şerê Siffinê, sala 37ê koçî.

3 Şerê Bedrê, sala 2yê koçî.

4 Şerê Huneynê, sala 8ê koçî.

Medde wacib in meddê musteheb

268. Ve fikrê deqîq xweş munasib in
Hemze ta elif meddiş wacib in

269. Cezmet û ta'et ve şiddet 'ezm in
Pey bendegîyê xas 'ezmit cezm in

270. Wucûd û Wacib-ul Wucûd wahid in
Wehdet-ul Wucûd cenbey ba'id in

271. Hedîs şayi' in ji Resûlallah
El-qeyd kufr in lew kanê billah'

272. Muqeyyed ve qeydullah cismanî
'Arîyen ji rah resmê musulmanî

273. Ism û fi'l û herf me'nay sîfat in
Ellah teswîrê hicabê Zat in

274. Faliq-ul esbah ve iznê Xuda
Her tu yî faliq-ul hub we-l newa

275. Muhebbet xas in 'işqê amîn exess
Sûrey Yûsuf kird 'Ehsen-ul-Qises²

276. Yeselûneke 'en er-ruh ji Nebî
Heq wat *qul er-ruh min emrî Rebbî*³

277. Ummî çi ra bî ehsen-ul beşer
Sirrê yetîmiş ji mader peder

¹ Ev gotina ku Mela Perîşan dibêje hedîs e, di çavkaniyan da peyda nebû.

² Xweştirîn çiroka Qur'anê, qiseya Hz. Yûsuf.

³ Qur'an, Isra 17/85: "Di heqê (heqîqeta) ruh de ji te dipirsin (ka ruh çi ye). Bi-bêje: Ruh, ji karê Xwedayê min e. (Geli mirovan!) Ji bo we ji zanîneke hindik pê ve tu zanîn nehatiye dayîn."

278. Ta heyat daşt kes selamiş nekerd
Bi coz Xudawend kes le jin û merd
279. Kes ulûhîyyet lêş nedaşt her bab
Ta te'lîmiş key coz Rebb-ul Erbab¹
280. Ta Heqê te'lîm Heqê walidîn
Xud Heq selam çeniş nebû dîn
281. Muhtac bî ve Heq muhtac nevî ve kes
El-feqru fexrî² ye me'naş in bes
282. Pey tenbîhê xelq ve kerrat mewat
Hubb-ud dunya re's kullu xetîyat³
283. Çe xas ferman da Seyyîdê Kuneyn
Tekeddî es-sewad el-wech fî-d dareyn⁴
284. Leyk ve be'zî teb'ê mekrûh xatir in
Geda rûş siyah damaniş pir in
285. Bişnû ji goftey Mela Muhemmed Belxî⁵
Bisyar şîrîn wat ew ne ve telxî
286. *Mehremê î hûşe coz bê hûş niyen*
Muşterîyê zeban bi coz gûş niyen⁶

1 Rebbê rebban, Xudayê xudayan.

2 Hedîsa nebewî: "Feqîrî, fexra (serbilindiya) min e." Ehsaî, Ibn Ebî Cumhûr, 'Evalî el-le'âlî fî l-Ehadîs el-Dînîyye, coz' ewwel, tehqîq: M. el-'Iraqî, Metbe'e Seyid el-Şuheda, Qum, 1403, r. 39

3 Hedîsa nebewî: "Hejêkirina dinyayê sersebebê hemû xetayan e."

4 Hedîsa nebewî: "Parsekî, rûreşiya herdu cîhanan e." 'Eslê hedîsê wek "El-feqr sewad el-wech fî l-ddareyn" tomar bûye. Ehsaî, Ibn Ebî Cumhûr, *h. b.*, r. 40

5 Mewlana Celaluddîn Muhemmed Belxî el-Rûmî (m. 1207-1273).

6 Mela Perîşan ev beyt ji farsiya wê wergerandiye kurdî. bnr. Mewlana Celaled-dîn M. B., *Mesnewî*, amd. Tevfîq Subhanî, Intişaratê Rozeneh, Tahran, r. 5

287. Istib'ad mekey ji ehlê bihişt
Pey xast her nîstî mewcûd kirdî gişt
288. Ger 'ebd teleb kird dinya ji Mewla
Mewcûd mew perîş terîqê ewla
289. Wat *yebnê Adem etî'ûnî* Heq
Ec'elekum mislî fî-l e'âlê mutleq
290. Resûl ve tekmîlê be'zî meqamat
*Rebbê zednî fîke li teheyere*² wat
291. Leyk gûş ker in ji ahengê esrar
Dehanî meyû lebrêzê inkar
292. Çun geday Yehûd ne dinya û dîn
*Zalike huwel xusran-ul mubîn*³
293. Ed-dinya we-l axiret uxtan in
Her xurdbînî durişt ziyân in
294. Segê nefis mirdarê dinya mencilab
Ed-dinya cîfe talibuha kelab⁴
295. Pey rizq le Rezzaq fire dûr keftî

1 Hedîsa qudsî: "Ey ewladên Adem, çiqas hewcedariya we heye ji bo ku hûn ibadeta min bikin."

2 Du'aya Muhemmed Pêxember: "Ya Xweda, heyreta min zêde bike". Ehsaî, Ehmed bin Zeynedîn, *Cewami' ul- Kilem*, el-mucellid el-samin, Metbe'et el-Gedîr, Besre, 1430, r. 159

3 Qur'an, Hecc 22/11: "Xeserata aşkera ha ev bi xwe ye." Temamê ayetê: "Hin ji mirovan hene ku ibadetê Xwedê ne ji dil dikin, wêca eger qenciyeq li wî bibe pê kêfxweş dibe û eger belayek bi ser de were rûyê xwe diguherîne (ji dîn derdikeve). Bi vê rewşê li dinya û axretê ziyân kiriye. Xeserata aşkera ha ev bi xwe ye."

4 Hedîsa nebewî: "Dinya leş e, yên ku wê dixwazin ji kûçik in". el-Eclûnî el-Cer-rahî, Îsmail bin Muhemmed, *Keşful-Xefa ve Muzîl ul-Elbas 'Emma Eşteher min el-Ehadîs 'ela el-Sinnet el-Nas*, Mekteb ul-Qudsî, Qahire, 1351, r. 409

Rizqek yetlebûk meger neşineftî

296. Peyaz kef welayê xelq fira birdin
Ve pîlêk saxtin ji ebrû wîyerdin

297. Dest vaz kerem in dest bestê bird
Istidlal ji fehm û nefis bayed kird

298. Ve tu pestî hat er fikr key henî
Her ve dinya mestê dena û denî

299. Hereket ger mekîn Heq bar ve xatir
El-'ebd yûdebbir we-l Heyy yûqeddir¹

300. Bişnû fermayîşê Mewlayê mutteqîn
Wat ene miskîn calîs-ul miskîn²

301. Meke pey dûnan ve dûnan feze'
'Izze min qene' zille min teme³

302. Pey nemaz ser ve zemîn megzarî
Ew we zemîn nerke ve serdarî

303. Iza qebiltû qebiltû masewa
We iza reddet reddet masewa⁴

304. Nebî wat *selat 'emûdê dîn*⁵ in

1 "Evd teşebbus dike, Xwedê teqdîr dike."

2 Gotinek mensûb bi 'Elî: "Ez miskîn im û li gel miskînan rûdinim."

3 Hedîsek mensûb bi Muhemmed Pêxember: "Heçî qena'et bike, dibe xwedî 'iz-zet û şeref; heçî tamahiyê bike, rûreş û rezîl dibe." bnr. el-Mazenderanî, Muhemmed Salih, *Şerhê Camî'ê el-Kafî el-Usûl ve l-Rewze li Siqet ul-Îslam Ebi Ce'fer Muhemmed bin Ye'qûb el-Kuleynî*, me'e te'liqat E. el-Şe'ranî, el-Mekteb el-Îslamiyye, Tahran, 1386, r. 175

4 "Eger qebûl be masewa jî bila qebûl be, eger red be masewa jî bila red be."

5 "Nimêj, sitûna dîn e". Di nav gelek çavkaniyên sunnî û şî'î da ev hedîs, mensûb bi Muhemmed Pêxember hatiye qebûlkirin. Herwiha, berî ku 'Elî bin

Xîmey bêstûn ferşê zemîn in

305. Li weqtê ezan mekêşî siruş
Elifê ezanî çun tîrha ne gûş

306. Zahir bîst heşt hûrûf¹ meşmarû
Lakin ve batin bîst pênc meverû

307. *Ma ce'llah recalen ve Qur'an*
Min qelbeynî fî cewfe² wat Yezdan

308. Pey tesxîrê 'ewam mekêşî sefir
Inne enker-ul eswat li sewt-ul hemîr³

309. Ve yek merd du dil Heq neker xilqet
Yek dil caş niyen cuz yek muhebbet

310. Zahir iyyake n'ebdû iyyake neste'în⁴
Batînî meçût ve qatir xerîn

311. Li mehzerê Heq fa'il munfe'il
Nemazê wî tewre xecil

312. *Kuntû fî qulûb-ul munkesir⁵ yad ker*
Es-selatu M'irac mumîn⁶ bawer ker

Ebû Talib bête şehidkirin, di wesiya xwe da ji bo Hesen û Huseyn qala vê yekê kiriye. bnr. Sedûq, Muhammed bin 'Eli bin Huseyn bin Babûye, *Men La Yehzuruhû l-Feqîh*, el-coz' el-rabi', Muessise el-E'lemî li l-Metbû'at, Beyrût, 1406, r. 145

1 Bîst û heşt herfên elifbêya 'erebî.

2 Qur'an, Ehزاب 32/4: "Xwedê, du heb dil nexistine sînga tu zilaman..."

3 Qur'an, Luqman 31/19: "Béguman dengê herî kirêt dengê kerê ye."

4 Qur'an, Fatihe 1/5: "Em her te dihebînîn û her ji te arîkariyê dixwazin."

5 Hedîsa qudsî: "Ez di nav dilên şikestî da bûm." Isfehânî, Hafîz Ebî Ne'im Ehmed bin Ebdillah, *Hilliyet ul-Ewliya ve Tebeqat ul- Esfiya*, el-coz' el-rabi', Dar ul-Fikr, Qahîre, 1416, r. 32

6 Hedîsa nebewî: "Nimêj, Mi'raca mumînan e". Meclisî, Muhemmed Teqî, *Rewzet ul-Mutteqîn fî Şerhê Men La Yehzuruhû l-Feqîh lil-Sedûq*, el-coz' el-salis,

313. Durc in ve reqem mubarek şiyem
Le mucidê xeleş Xaliqê 'alem
314. *Ûnne eqreb-ul eleykum min hebl-ul werîd'*
Ej regê gerden Heq niyen be'îd
315. *Efereeyte min-et texezehû*
Îlahehû huwîye we maxezehû?
316. Mef'ulê min erad fe'alê ma yûrîd
Xud we'dey' Heq meken ve we'îd
317. Muxatib nefis in me'e-l xeyr çi sûd
Weylun li men kufrehû Nemrûd³
318. Pey du rojey 'umr megzer ji 'uqbat
Xab û bîdarît dal in we isbat
319. Wîy xud-arayî wîy ten-perwerî
Arezûy malê merdûm mekerî
320. Se'y kerû ixlas perî mudde'a
Leysel-ul însan îlla mase'a'
321. Dinya bê wefast pûçê dûn-perwer
Zindanê mu'min bihiştê kafer
322. *La yûkellefullah dînen we Kitab*

Dar ul-Kutub el-Îslamî, Qum, 1429, r. 12

- 1 Qur'an, Qaf 50/16: "Sond be, bi rasti Me însan afirandiyê û ya ku nefsa wî jê re dibêje Em dizanin û Em ji rahjiyana (şahdamara) wî ji bêhtir nêzîkî wî ne."
Mela Perîşan di vê beytê da îinne (ez) nivîsiye lêbelê li gor me'ala li ber destê me di ayetê da li şûna wê nehnû (em) heye.
- 2 Qur'an, El-Casiye 45/23: "Erê ma te dît? Ew ê ku hewesa xwe ji xwe re kire îlah?" Ji bo dubareya heman ayetê bnr. Qur'an, Furqan 25/43.
- 3 Meseleka 'erebî: "Wey li wî kesî ku Nemrûd jî wî tekfir dike."
- 4 Qur'an, Necm 53/39: "Ji însên re, ji kar û kiryarê wî pê ve tiştêkî din nîne."

Hat nefsen îlla wus'eha' xitab

323. We tadrîc têt ker rahê terîfret
Mecaz qenter in eray heqîqet
324. Kewn ha turuqî ve tadrîc ten dêh
Wucûdê naqis ji 'edemê sirf bêh
325. Çun Heq ji îcadê masewa perdaxt
Ji nûrê Ehmed lewh û qelem saxt
326. 'Erş û kursî hem ji nûrê Murteza²
Asman û zemîn hem ji Mucteba³
327. Ji nûrê Huseyn bihişt kird bîna
Cilwe ker bî nûrê Betûlê 'Uzra⁴
328. Nûrê Betûl kird muşate her heft
Etlesê eflak kirdîş ve zer beft
329. Çun ke rûşen kird kullî masewa
Muleqqeb bî ve Zuhreyê Zehra
330. Zemîr û ta'nîs raci'in her surî
We ke innema kewkebun durrîş
331. La şerqîyyen we la xerbîyyen⁶
Muxtesê wucûdê pakê Nebî in
332. Eger huşyar î me'nî ker ve 'eyn

¹ Qur'an, Beqere 2/286: "Xwedê her kesî bes li gorî hêza wî, binbar dîke."

² Leqeba 'Elî bin Ebû Talib.

³ Leqeba Hesên bin 'Elî.

⁴ Leqeba Fatime bintî Muhemmed.

⁵ Qur'an, Nûr 24/35: "Her wekî stêreke ronak be..."

⁶ Qur'an, Nûr 24/35: "Ne li rojhilat e ne jî li rojava ye."

Huseyn minnê ene min Huseyn'

333. Kar ve cay resî Mu'awiyê kafer
Le pêşgay Hesên seb mekerd Heyder
334. Pes heqîqetê namê Nebî temâm bî
Ne hukm baqî men ne namê Nebî
335. Ta ve şehadetê Seyyidê Mezlûm²
Sirrê ene min Huseyn bî me'lûm
336. *We fedeynahû bi zibhin 'ezîm*³
Mûrad Huseyn bî ji Rebbê Kerîm
337. Zibhê Isma'îl er newî qebûl
Bayed ji nesliş peyda bû Resûl
338. Muxtesê tu in zibhê 'ezîm ta ve 'eyn
Huseyn minnê ene min Huseyn
339. E'zas gişt 'ecîn ve turbetê Nebî
Muxatib *Huseyn minnê* ji Nebî
340. Nehar ve leyl min mekem penc bar
Men messê cildî lem temseh-un nar⁴

1 Hedîsa nebewî: "Huseyn ji min e, ez ji Huseyn im". Mufid, Ebî Ebdillâh Muhemmed bin Nu'man, *el-Irşad fî Me'rîfet Hucec Ellâh 'ele l-'Ibad*, el-coz' el-sanî, Muessise Al el-Beyt li Ihya el-Teras, Beyrût, 1416, r. 127

2 Îmam Huseyn bin 'Elî.

3 Qur'an, Saffat 37/107: "Me qurbaneke mezin kire goriya wî."

4 Hedîsa nebewî: "Heçî destê xwe bide çermê min, agir wî naşewitîne." Ev he-
dîs di çavkaniyên îslamî da zêdetir bi vî rengî hatiye qeydkirin: "*Men messe demmuhu demmî, lem temsuhu ul-nar.*" "Heçî xwîna wî digehe xwîna min, agir wî naşewitîne." bnr: el-Belazurî, Ehmed bin Yehya bin Cabir, *Ensab ul-Eşraf*, mucellid 1, tehqîq: M. B. el-Mehmûdî, Muessise el-E'lemî li l-Metbû'at, Beyrût, 1394, r. 321

341. Qurbanîy Huseyn herfek meçûl in
Serdadey Huseyn ihyay Resûl in
342. Herf-ul weled sirrê babî
Mexûz in ji qewlê şerîfê Nebî
343. Sirrê niyakan be ebî entûm
Ba'isê îcadê we ummî telebtûm¹
344. Huseyn û Şûbeyr² xud musexxir in
'Alemê şihûd me'naş zahir in
345. Kemûn Eba 'Ebdûllah³ mûsûm in
Ene min Huseyn me'naş me'lûm in
346. Pûst û mexz û dehen erayê (qa'ide)
Meselê seqîfey Benî Sa'ide
347. Curbuzêy sami' temaşa mekem
Metnê mersûle muheşşa mekem
348. Xaşiyê kubra xud medî xeber
We resmê e'dad fitnetê 'Umer⁴
349. Dirextê bê mêwe sahib hurmet e
Şecerey"Umer mêweş fitnet e
350. Nebî û Fatime ji pûstiş kişiya

1 "Diya min û babê min fidayê te bin." Beşek ji du'aya Ziyareta Camî'e ya Îmam Hadî, îmamê dehem ê şî'iyên danzdeh îmamî. Sedûq, Muhammed bin 'Elî bin Huseyn bin Babûye, *Men La Yehzuruhû l-Feqîh*, el-coz' el-sanî, rr. 386-391

2 'Şêrê biçûk'. Nasnavekî Îmam Huseyn bin 'Elî ye ku Muhemmed Pêxember ji bo wî hîlbijartîye.

3 Babê 'Ebdullah. Leqeba Îmam Huseyn bin 'Elî.

4 'Umer bin Xettab (m. 581 - 644). Di baweriya şî'a da, Ebû Bekir bi saya wî wek xelfe tê hîlbjartin. Lewma jî 'Umer wekî fitneya di nav ummeta Îslamê da tê qebûlîkirin.

Xûnê 'Elî û Hesên ji mexziş şeniya

351. Damiş made kird hat ve Kerbela

Ta heşr ve pa kird î derd û bela

352. 'Îlm û meslehet ha ve lay Xuda

Xastê Xuda bî leyk newî riza

353. Er Xuda xwah bû *maşa'allah kan*

We ma lem yeşe' lem yekûn' bizan

354. *Yuf'elû ma yeşa² bi Qudretullah*

Yehkemû ma yûrîd³ bi 'Izzetullah

355. Derkê fî mabeyn der xast ve riza

Le cebr û tefwîz wêş mekey reha

356. Er mudde'î bûwin eray ma du'a

'Îlm 'illet newî bel tabî' fî'lê ma

357. *Leweceddenî⁴ ger newî agah*

Hedîsê muntehî kird ve Sarellah⁵

358. Xuda hal nîrît ta hal gerdan bû

Meşîyet tu yî beda ha ve tu

359. Mecûs Ermenî Gebr û Nesara

Yehûd û Kafer Bûtperes tersa

1 "Çi tişta ku Xwedê bixwaze pêk tê, tişta ku Xwedê nexwaze ebeden pêk nayê."

2 Qur'an, Hecc 22/18: "Bêguman Xwedê, ya ku bivê dike."

3 Qur'an, Maîde 5/1: "Bêguman Xwedê, tiştê bivê biryarê pê dide."

4 Hedîsa qudsî: "Her kesê ku bixwaze, min peyda dike". Amilî, Muhemmed bin Hesên bin 'Elî bin Huseyn el-Hurr, *Cewahir el-Sunniyye fi l-Ehadîs el-Qudsiyye*, Nu'man, Necf, 1384, r. 94

5 "Xwîna Xweda", nasnavekî Îmam Huseyn e di baweriya şî'a da ku li Ziyareta Aşûrayê hatiye nivîsîn. Ibn Qûlûye, Ebulqasim Ce'fer bin Muhemmed bin Ce'fer bin Mûsa, *Kamil ul-Ziyarat*, Dar ul-Hucce, Qum, 1435, r. 382

360. Kes ba'is ve qetlê Îmaman newî
Gişt fitney kuhne musulmanan bî
361. Sengê aşna vî tewr zarib in
El-eqaribû kel 'eqariben'
362. Zahir musulman batinen mel'ûn
Qetelehûm Ellah inna yûfekûn²
363. Xeletkarî biyen ve cay rûteyla
Salî sed hezar kar tene kêşa
364. Dayim ve bûstan xer mekey zîyan
Suxanê gulşen pey hizîha bûstan
365. Nebî ve irşadê ummet ve dilxwah
Wat tûxelliqû bi exlaqûllah³
366. Weqtî tevecuhiş ve nasût mehat
Kellemeynî ya Hûmeyra⁴ mewat
367. Wer ne Hûmeyra key ji Al-i Yasîn⁵ in
El-xebîsat lil xebîsîn⁶ in
368. Le rojî mehşer maçî ya eba

1 "Xizm û eqreba, wek eqreban (dûpişkan) in."

2 Qur'an, Munafiqûn 63/4: "Xwedê wan bikuje! Çawa ew (ji heqiyê) berê xwe vedigerînin?"

3 Hedîsa nebewî: "Exlaqê xwe bikin wek xulqê Xweda." Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Ethar*, cild 58, Dar Îhya el-Teras el-'Erebî, Beyrût, 1403, r. 129. Ji bo 'Xulqê Xweda' bnr. Du'aya Cewşena Kebîr, Qumî, Şeyx 'Ebas, *h. b.*, rr. 145-165

4 Riwayetek mensûb bi Muhemmed Pêxember: "Ey Humeyra, bi min ra biaxivel!" Humeyra: Jina spî. An jî 'gulesora biçûk'. Leqeba jina wî 'Ayşe ye.

5 Qur'an, Saffat 37/130. "Silav li ser Îl'yasîn be!" r. 450. Îl'yasîn an jî Al-i Yasîn, di bawerîya şî'a da malbata Muhemmed Pêxember e.

6 Qur'an, Nûr 26: "Jinên xerab ji bo mêrên xerab in, zilamên xerab jî ji bo jinên xerab in..."

Kulle şey raci' ila esluha¹

369. El-cins me'-ul cins yemîlû² derk kir
Mucalisetit we na-cins terk kir

370. Bişnû *it-teqî min mewaz'e et- tuhem*³
Kellem-en nas 'ela qedrê 'uqûlehum⁴

371. Çi xas herfî wat melayê Rûmî
Mewcûdiş kirdim we ew me'dûmî

372. *Zerre zerre kenderîn erz û semast*
*Cinsê xud ra hemçu kah û kehrubast*⁵

373. Le cehl ber mekêş ve metlebê redde
Texsîs da Rûmî te'mîmiş mede

374. Her metleb zikr kird pey dewa' il-key
Istisna kirdiş wat bişnû ji ney⁶

375. Neql û qewl mekey ji qewlê Ehmed
Bisyar we ca wat tu mezaniş bed

376. Ehsen-ul wucûh⁷ nîlê qelem in
Resûl wî qelem ewwel 'elem in

1 "Her tişt vedigere ser 'eslê xwe."

2 "Her cins li cinsê xwe meyl dike."

3 Gotineka Hz. 'Elî: "Cihê ku dibe sebebê tohmet û tawanbariyê, jê dîr bikeve."
Ibn Ebî l-Hedîd, *Şerhê Nehc ul-Belaxe*, tehqîq: M. Îbrahîm, el-mucellid el-
tasi' (17-18), Dar ul Kitab el-'Erebî, Bexdad, 1428, r. 396

4 "Bi xelkê ra, bi qasê 'eqlê wan biaxive."

5 el-Rûmî, *Mesnewî*, (deftera 6em), h. b. r. 917

6 "Bişnû ez ney çun hikayet mîkoned/Ez cudayîha şikayet mîkoned". Beyta
destpêkê ya *Mesnewîya* Mewlana Celaluddîn Muhemmed Belxî el-Rûmî.
bnr. h. b. r. 5

7 Xweşiktirîn sûret, rûyê herf delal.

377. Iqlaq ve mutleq fermûdey fazil
Munserif mebû bi ferdê kamil
378. Istirzay Heq her mewad fikriş in
El-xeyr fî ma weq'e' zikriş in
379. Le dinya asim le mehşer biryan
Ji 'edl in kema tedeynu tedan²
380. Siccîyîn 'ilîyyîn³ mexlût in ve hem
Infikakişan ta nubûwwet ve hem
381. Mewqûf in bi nehwe fesxê 'ezai'm
Zuhûrê mufûr-ul sirur Hezretê Qai'm⁴
382. Kimyay Zatiş ve gişt malik in
Temîz dehendey nacî û halik in
383. Muhemmed aman çenî *Înnema*⁵
Istixraciş ker bê çun û çira
384. We qa'idey e'dad înnema mutleq
'Elî wesîy in damad in bi Heq
385. Tane yek tane çihil û penc mebû
Ha penc yek ta penc û panzdeh meçû
386. Adem û Hewa lêşan bî hasil
Cem'iş şest û sê yin însanê kamil

1 "Her tiştta ku pêk hatiye, xêrek tê da heye."

2 "Tu çawa biki, tê bersiva wê wisa bibîni."

3 Gunehkar û bêguneh.

4 Hz. Mehdi.

5 Qur'an, Maide, 5/55: "Dostê we yê qenc Xwedê ye, Pêxember e û bawermen-
dên ji dil yên ku nimêjên xwe dikin û rojiyên xwe digrin."

387. Muhemmed ve sîn muxatib çirast
Sîn ve beyyineyiş ve 'eded levast
388. *Ebûha haz-el umme mezanî*
Walideynê heqîqî welî rûhanî
389. Nubûwwet çun cism welayet çun ruh
Î bab ve erbabê 'irfan in meftûh
390. Heyy ve Muhemmed biyefza 'eded
Şuhûd kir kemûn ruh û cesed
391. Ve tirsê sellem û sellem tirsî
Şêx Recebê Bursî bi ew heme qursî
392. Pencah sal terîqê xidmetim guzaşt
Curbuzey yek herf biştir ew nedaşt
393. Ême ve 'eql û hûş behsiman kêşa
Ej wehm ve xwar hat 'eşq bê perwa
394. 'Eql wat Perîşan pur bê perwa yî
'Eşq wat ferq ha mabeynê kûr û bîna yî
395. 'Eql wat *kema hiye*' çîşit in menzûr
'Eşq wat muhebbet hesûd mekey kûr
396. 'Eql wat mer imkan ne pa bestîş in
'Eşq wat xeyb-ul xuyûb² cenbey pestîş in
397. Wat xeyb-ul xuyûb ji cenbey Zat in
Wat her çi xeyr fikir hat sîfat in

1 'Eyn wisa ye.

2 Veşartiyê veşartiyân; Xweda.

398. Tu xud me'cûn î le çar 'enasir
Pey şinasay yek le çar in qasir
399. 'Eql wat Perîşan megzer ji imkan
'Eşq wat dîwane est pa bi nerdîban
400. 'Eql wat zahirî el-wela çîş in
Batînî xeyb in lem yedrek' pêş in
401. 'Eql wat cay Heq biyel meker weswase
'Eşq wat Xuday cadar eray tu xas e
402. Xuday ke ve delîl beyû ne destim
Î new' xudawend nemîperestim
403. Sûrey Tewhîd wat 'eql delîl bes e
Wat suxra û kubra' netîceş yes e
404. Xelaf iz'af muza'ef deh bar
Mertebey 'Elî tenzîl bû naçar
405. Ûsa we 'Elî huwe meratib in
Huwe xud îşare we me'anib in
406. Heq nezdîk ve gişt kes niyen ledeyh
Cihet ha ve şexsê muşar eleyh
407. Esl huwîyyet in Ellah dînê ew
Ehed dînê dîn pa petî medew
408. Ji fertê kerem Zulcelalê ferd
Pencey însanî şiklê Ellah kerd

1 "Yê tahm nekirî, nizane."

2 Suxra û kubra: Biçûk û mezin. Herdu pêk ve ferziyekê pêk tînin û digehin encamekê.

409. Ji hem meşkafîn penc in ve şîmar
Bi nûnê enguştan 'ededê deh û çar
410. Pencey Yedullah 'Elîyy in menat
Yedullah fewqê eyddîhim' Heq wat
411. Wehdetê new'î eray her kes e
Ferqê fî mabeyn Xuda û xelq yes e
412. Ism û fi'l û herf me'nay sîfat in
Ellah teswîrê hicabê Zat in
413. Ji Xuda û Resûl du mertebe pest hat
Ene esxer min Rebbî bi seneteyn² wat
414. 'Ehed Ehmed in eger agah î
'Elîy in ji rutbey Ehmedullahî
415. 'Eql wat semeddiyê muxtesê Heq in
'Eşq wat ye xud ber Heq mutleq in
416. Zill fena zî- zill mustehlek nîye
Zill xud qabilê qetrê tecewwuf nîye
417. 'Eql wat Çardeh Ten *lem yelid³ mebû*
Du bîn ehwel in Çardeh bîn ha kû
418. Kilîdê yelid mecraş şaşdan e
Me'sûm mewlûdiş ve pehlûy ran e

1 Qur'an, Fetih 48/10: "Destê Xweda li ser destên wan e."

2 Hedîsek mensûb bi Hz. 'Elî: "Ez du sal ji Rebbê xwe biçûktir im". Qazî Se'îd Qumî, Muhemmed Se'îd bin Muhemmed, *Şerh ul-Erbe'in*, teshîh: N. Hebibî, Neşrê Mirasê Mektûb, Tahran, 1379, r. 355

3 Qur'an, Iklas 112/3: "Kes jê çênebûye"

419. 'Eql wat *lem yûled*¹ eray *kî min in*
 'Eşq wat Fatime *kî ji şîr* senin
420. *Lem yekûn lehû kufûwen ehed*²
 Medhê Heyder kird Heq eray Ehmed
421. Şexsê batin wat be'd ej mehzê Heyy
 Her yes e *leyse ke mislihî şey*³
422. Huşê bîçare wêney Ka Şeref
 Tenzîh yek teref t'elîqî yek teref
423. 'Eql û hûş hemtay barê 'eşq nehat
*Le kum dînikum we lî dîn*⁴ 'eşq wat
424. Ya 'Elî min 'ebdê 'uqûbetbar im
 Ji kiştey 'emelê wêm şermsar im
425. Ne Heq ne Nebî ne Welîm dîye
 Desim ve damanê welayet bin bîye
426. Îman bi welayet ji keyb awerdim
*Yewminûne bi-l keyb*⁵ min wêm şimurdim
427. Zindey mubed bîm ve neşe'teyn
 El-mûmînûne heyy-i fî-d dareyn⁶
428. Hanay şaha hey er şêrê ner ker
 Pey îqan destey gul ve Selman⁷ der

1 Qur'an, Ixlas 112/3: "...û ew jî ji kesî çênebûye."

2 Qur'an, Ixlas 112/4: "Tu hemkûf û hevta jî jê re tun in."

3 Qur'an, Şûra 42/11: "Tu tişt mîna Xwedê tune ye."

4 Qur'an, Kafîrûn 109/6: "Dînê we jî we re û dînê min jî ji min re."

5 Qur'an, Beqere 2/3: "Ew ên ku bi xeybê, ya neliberçav baweriyê tînin"

6 "Mumîn, li her du cihanan jî zindî ye."

7 Selmanê Farisî (m. 568 - 656)

429. Ve piley dehîm îman men hedeyt
Muxatib *Selmanun min ehl-ul beyt*¹
430. Ve yek riştey Cefr Zuhreyê Zehra
Pey 'ilmê makane ma yekûn² wana
431. Şertê huzûrit pey zemanê fewt
El-intizar eşşedû min-el mewt³
432. Ya nuqtey merkezê da'irey imkan
Mehw û isbat ker lewh ji emrê Yezdan
433. Nûmîd ve Zatit niyem ve Zatê Ellah
Pey *la teqnetû min rehmetûllah*⁴
434. *Hewwil halena min ehzen-ul hal*⁵
Mewlay 'alem î Mewlay Zulcelal
435. Xuda hal nêrît ta halgerdan bû
Meşîyyet tu yî Beda'ha ve tu
436. Giriftarê nefşê dizd berrêy dîn ve kef
Penahim ve tu ya Şehney Necef⁶
437. Ji baxê umîd bê werdim meke
Giriftar ve nefşê namerdim meke

1 Hedîsa nebewî: "Selman ji malbata min e". Tûsî, Ebî Ce'fer Muhemmed bin Hesên bin 'Elî bin Hesên, *Misbah ul-Muctehid*, Muessise Fiqh ul-Şî'a, Beyrût, 1411, r. 817

2 Zanista li ser rabirdû û dahatûyê.

3 "Bendemayîn ji mirinê zortir e."

4 *Qur'an*, Zumer 39/53: "Hêviya xwe ji rehma Xwedê nebirin!"

5 Du'ayeka 'erebî: "Ya Rebbî tu halê xweş bike nesîbê me". Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Zad ul-Me'ad, veyluhu Kitab Miftah ul-Cinan*, te'rib ve te'lîq: E. E'lemî, Muessise el-E'lemî li l-Metbû'at, Beyrût, 1434, r. 328

6 Parêzvanê Necefê. Leqeba 'Elî bin Ebû Talib.

438. Hadîyê dîn î bi wechê ehzen
Destê şikeste webalê gerden
439. Ji hewlê mehşer polê seratim
Ya Şayê Necef mal sext inkilat im
440. Mehşerê kubra ne weqtê zuhûr
El-eman ji yewmê yenfîx fî-s sûr¹
441. Ji fi'lê rûsîyeh şermende û keffif
Erhem ya letîf 'ebdûke-z z'eif
442. We teb 'eleyna bi zenbin 'ezîm
Inneke ente-t tewwab-ur rehîm²
443. Hel yurhimû zelil inneke Celîl
Ya Celîl erhem 'ebdûke-z zeliîb³
444. Febeşerna⁴ wat ji lutfê 'emîm
Bi mexfîretûn we ecrin kerîm⁵
445. Be'de ji kulle şey' Heq wat ve Yasîn
Ehseynahû fî îmamin mubîn⁶
446. We lesewfe yu'tîke feterza⁷ xitab
Eray Zatit hat ve husn-ul meab

1 Qur'an, Nebe 78/18: "Roja ku di Sûrê de were pifkirin, vêca hûn ê pêl bi pêl ber heşrê ve bèn."

2 Qur'an, Beqere 2/128: "Bêguman her Tu yî yê tobepejren, yê dilovîn."

3 Du'ayek ji Hz. 'Elî bi navê 'Munacat-i Hz. Emîr' ku di gelek pirtûkên du'ayên şî'a da cih digre.

4 Qur'an, Hûd 11/71: "Di wê demê de jina Îbrahîm li piyan bû, vêca dikeniya. Êdî me, bi çêbûna Îshaq û di pey Îshaq re jî bi çêbûna Yaqûb mizgîn dayê."

5 Qur'an, Yasîn 36/11: "Vêca tu mizgîna lêborîn û xelateke hêja bidê."

6 Qur'an, Yasîn 36/12: "Her tişt di kitêbeke diyarker de nivîsandî ye."

7 Qur'an, Zuha 93/5: "Xwedayê te dê bide te û tu dê razî bibî."

447. Dil ji muhebbetê mewalîm rîş in
Pes el-qelbu yuhdî île l-qelb' çîş in

448. Zikrê keremit çun mekem tecdîd
Xewfim megrîzû ji bîmê umîd

449. Mepirs ji 'isyan xeffarî yes e
We min-el xaî'n we el-xaîfê bes e

450. *Yewme'îzîn la yus'el-ur Rehman³*
Wat 'en zenbîhî ins we l- can⁴

451. Pes me'nay aye çîş in ve qiyas
Kazimeyn-ul xeyz 'afîn 'en-en nas⁵

452. 'Usrê dinya dal ve yusrê 'uqebat
Înne me'e-l 'usr be'd yusra⁶ Heq wat

453. Er min bedkar im tu bedît bîş in
Ferqê fî mabeyn ye me û tu çîş in

454. Du hedîs ne beynê xelayiq neşr e
Maçan fermûdey şûfe'ayê heşr⁷ e

455. We yek ca *Nehnu iradet* Ellah
We yek ca *Nehnu meşfyyet* Ellah

456. Pes bi her teqdîr irade ve mehel

1 "Dil rêberiya dil dike."

2 "Xayîn, tirsonek e."

3 *Qur'an*, Rehman 39: "Ha wê rojê gunehê wî nayê pirsîn..."

4 *Qur'an*, Rehman 39: "...ji tu însanî û ji tu cinekî."

5 *Qur'an*, Al-î Îmran 3/133: "(Geli bawermendan!) Ber bi lêborîna Xwedayê xwe ve û ber bi bihiştê ve bibezin ku firehiya wê bi qandî erd û asîmanan e ku ew bihişt ji teqwedaran re hatiye amadekirin."

6 *Qur'an*, Înşîrah 94/5: "Vêca bi rastî li dû her tengasiyê firehî tê."

7 Yên ku roja qiyametê şefa'etê dikin.

'Eqreb in welay Xuday 'Ezze we Cell

457. Cibrîl key qurbiş mebûy ve serhed
Şahidê el-eqreb yumne'-ul eb'ed'

458. Men 'ellemenî herfen² wat Nebî
Qed sîyyerenî 'ebden³ wat 'Elî

459. 'Elî ji ezel ustadê Cibrîl
Qed sîyyerenî 'ebden hem we ew delîl

460. Resûlî key bendey bendey wêş
Xeber nedî pêş nezanût ve pêş

461. Çun mekey de'wîy însanî agah
Munsebê Ene meşîyyet Ellah⁴

462. Ictima'ê ziddeyn ve metlebê me'nen
'Ewam gişt maçan kûse rîş pehn in

463. Min ji lutfê Heq mekerim peyda
Ta ke zahir bûwet ve her kes me'na

464. Cibrîl zahir in eray tu û min
Deryab ez-zahiru 'unwan-ul batin⁵

465. Heqîqetê Cibrîl kî in li tecrîd
Fî mabeynê irade û murîd

¹ Qaideyeka fîqhî: Nêziktirîn, pêşiya dûrtirînê digire.

² "Kî min hîni herfekê bike..." Hedîsek mensûb bi Hz. Pêxember lê bê sened.

³ "...çil salan xulamê wî me." Hedîsek mensûb bi Hz. 'Elî lê bê sened.

⁴ Hedîsek mensûb bi îmamê yazdehem: "Qelbê me (îmaman) ji bo îradeya Xwedê zerf in, lewma jî heke Ew bixwaze, em jî dixwazin." Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Et-har*, c. 25, h. b., r. 337

⁵ Hedîsek mensûb bi Hz. Pêxember: "Zahir, delîl e ji bo batin."

466. Herfê mewzûn kirdin key herrafî ye
Şa'irî me'naş mûsikafî ye
467. Menzûrim le şî'r metleb gûyî ye
Ne xoşnûdî xelq pey dîlcûyî ye
468. Bêzar im li şî'r û tem'e û sile
Ma 'ellemnahû-ş şî'r ma yenbexî leh'
469. Eray loqmey nan Xuda zayî' ker
Ba'isê tezyî'ê 'Elî û Pêxember
470. New çun şu'eray 'ixraq perdazî
Pey dîlcûyî yê xelq zemanesazî
471. Mekerî inşâ' teme'ê yek barga
Eray filan kes Xudawendkara (Xuda û qiblega)
472. Nisbet mederî mexlûq ve Xuda
Le mûşebbihûn bih, mûşebbih exwa
473. Xasse şa'irî Melayî' daştû
Tuxmê ixraqîş ne 'alem kaştû
474. Ji 'ilm û hikmet me'anî ve beyan
Delîl mawerî her dem ve zeban
475. Haşîyey kelim mutewwel herf in
Mentîqê usûlîşan pey nehwa û serf in
476. Ve irad girtin û sîxesazî
Tîrxîne der esl terxûne bî
477. Er hey mal xiraw weyl weşê wirrac

1 Qur'an, Yasîn 36/69: "Me şî'r fêrî Pêxember nekiriye û ev ne babetê wî ye jî."

We neram nasib kûkeb-ul ebrac

478. Zeyd eray mizahê letîf û şîrîn
Wat mate 'Emr min usûliyyîn¹

479. Be'd ej xusl û kefnê niyaniş ve çal
Nekîrîn hatin her du pey sûal

480. Pirsan *men rebbûk² er Rebbê tu kîst*
Wat evvel bigû'yîd in men çi menîst³

481. Min ê istifham ta min ê musûl
Ferqîşan jêf in ve qa'idey usûl

482. Tabî'ê şeyx niyem 'ilmim kesîr in
Bi'retu delîl 'ela el-be'îr⁴ in

483. Yek ro nişte bîm le rehguzerî
Dîm ke peyda bî melay Eş'erî⁵

484. Yek paş 'erec bî yaftim le kemûn
Nebî wat kullî naqisê mel'un⁶

485. Tefewwuq lêm kird nişt ve banê dest
Wat imroj meger melay çûn min hest

486. Pirsam ismiş wat 'Usman musemma
Watim el-esma tunzilu min-es sema⁷

1 Di rêzimana 'erebî da qaideya 'Zerebe Zeydun Emren'.

2 'Erebî: "Rebbê te kî ye?" Li gor dîne Îslamê, di qebrê da milyaketên sualê Munkîr û Nekîr pêşi ve dipirsin.

3 Farsî: "Berî her tiştî bêje ka ev min çi min e"

4 "Bar nişaneya barkêş e."

5 Melayê Eş'erî (m. 874 - 936) daner û 'alimê baweriya Eşe'riyye, li hember Mu'tezile.

6 "Hemî kêmendarm (astengdar), bêyom in."

7 Gotineka 'erebî: "Nav, ji asîmanan nazil dibin."

487. Axûnd ve 'edû xasibê salis
Ve bî naxweşî zatê es-sedr ba'is
488. Beynî beynellah 'ilm çeniş bî bar
Mesel-ul himar yehmel-ul esfar'
489. Behsiman kêşa ji xêr û ji şer
Min balay 'Elî ew balay 'Umer
490. Min fezlê 'Elîm wat ew fezlê 'Umer
Tesdaqîş kirdim ve qesdê kafer
491. Wat her ke wat 'Elî ji 'Umer bêhter in
Ve Zatê Xuda bi-l qet' kafer in
492. Bihî xud eray 'Ummer mehal in
Isbat nefy şey' mentiq memnu' in
493. 'Umer ve te'rîf 'Usman in muhtac
Zexmê serê seg, seg mekey 'ilac
494. Ew ve muzberek min ve seqlemî
Arwadin qehbe kopekoxlî'
495. Her çe mawerdim delîl ji Qur'an
Mewat yalandir kurd yoxdir îman³
496. Watim kam delîl ve kudam aye
Ji 'eql û ji neql ha kudam paye
497. Unzur esme' efhem e'lem⁴ bider pey

1 Qur'an, Cumu'e 62/5: "Rewşa wan, wekî rewşa kerê ye ku barê kitêban hilgirtiye."

2 Tirkî: "Jina te qehb e, kurê seyê!"

3 Tirkî: "Derew e, îmana kurdan nîne."

4 Bibîne, guhdarî bike, têbigehe, bizane.

Talibê mechûlê mutleq î ta key

498. Yek sed bîst çar hezar pêxember
Eray welayet gişt medin xeber

499. Xeberê tewatur mezaniş bazî
Bêhûde suxen we î dirazî

500. Dîn eray munker bî insaf medeh
Şerr-un nas men ba'e dînih li xeyreh'

501. Yedê tulanî daşt belê ve yukfin
Ji teblê çadir riza kird qûşin

502. Er istidlal mekey delayil bes e
Me'nay en-nusûs ken-nusûs² yes e

503. Istidlal mekey bayed me'newî
Ne reg kirdin bi hucetê qewî

504. Kî ve her murid mewat mukerrer
Lewla 'Elîyyûn lehelek 'Umer³

505. Bugzer jî guftexway şeytanî
Le 'esebbîyetê Ebû Sufyanî

506. Medhê kesî ker Xuda û Pêxember
Meddahîş kirdin, ne medhê 'Umer

1 Hedîsa nebewî: "Însanê herî xirab ew e ku dîne xwe ji bo dinyayê bifiroşe." Sedûq, Muhammed bin 'Eli bin Huseyn bin Babûye, *Men La Yehzurehû l-Feqîh*, el-coz' el-rabi', h. b., r. 258

2 Gotina eşkere.

3 "Eger 'Eli neba dê 'Umer hilak bûya." Gotineka mensûb bi 'Umer bin Xettab ku di gelek çavkaniyên herdu mezheban da ji tomar bûye. Ibn Ebdulbîrr, Ebî 'Umer Yusif bin Ebdillah, *el-Istî'ab fî Me'rîfet ul-Eshab*, sehhehe ve xerrece ehadîsehu: A. Murşid, Dar ul-E'lam, Urdun, 1423, r. 529

507. Gîrem her duk biyen nayibê Pêxember
Ve î watin Xuda ve ew watin kafer
508. Her çi we barey ew watin lahûtf
Her çi we barey î watin nasûtf
509. Her çi we barey ew watin fazil
Her çi we barey î watin batil
510. 'Elî li mabeyn Bûbekr û 'Umer
Xeyrî bî vaqî' ne beynê du şerr
511. Eray suxrîye ve istihza û texfif
Watin ya letîf ew her du kesîf
512. *Ente beynena ke nûn Lena'*
Wat in ene lem ekûn entum la'
513. *Ye qûlû bi efwah leyse fî qulûb³*
Tuztehzûne billah ma fewq-uz zunûb⁴
514. Mehmûl xerez reddê vedad in
En-necat fî-s sidq⁵ irşad in
515. Gurbe napakî eger nedarî
Der vê gorayî may ji buxarî
516. Tesdîqê rojê Elest ha nekîn
Meta hazel w'edû kuntum sadiqîn⁶

1 Gotinek mensûb bi Ebû Bekir: "Ya 'Elî, di navbera min û 'Umer da tu wekî 'nûn'a di nav 'lam' û 'elif'ê da yî."

Yanî di nav du kesên dirêj da tu kurt î.

2 Bersiva 'Elî bo Ebû Bekir: "Eger ez nebûma, hûn ê 'la' (tune) bûna."

3 **Qur'an**, Fetih 48/11: "Ew tiştê bi zimanê xwe dibêjin, ne ya di dilê wan de ye."

4 Gotineka 'erebî: "Henekpêkirin guneha herî xirab e."

5 Gotineka 'erebî: "Rizgarî, di sdaqetê da ye."

6 **Qur'an**, Yasîn 36/48; Mulk 67/25: "Dibêjin: Eger bi rastî hûn rastgo ne (de ka

517. Kecbehs rah nêrît ve bezmê sefa
Çi luzûm ji ekl ve min el-qefa
518. Waqif ji esrarê her zî- kemûnî
Selûnî qeble en tefqudûnî
519. *Ca-el Heq ve zeheq-el batil ve me'na*
*Înne el-batilû kane zehûqa*²
520. Ta ve xerrayê dînê Pêxember
Sunnî mexlûb bî ji wesfê 'Umer
521. Wesfê Heyder kird bê çun û çira
El-fezlû kema şehidet bihî e'da'³
522. Ve mezheba Ce'fer⁴ du hûz kafir in
Yekî sûfîyye yekî mutekebbir in
523. Tekebbur muxtessê Kibriya yin
Heyy in Qeyyûm in ye Xuda yin
524. Qadir û Rezzaq Muhîyyê Dawer
Ne acizê merzûq murebbî bê wer

bibêjin;) ma ev peyman

(a saxbûna piştî mirinê) kengê ye?"

1 Xutbeyeka Hz. 'Elî li mizgefta Kûfeyê: "Berî mirina min, hemû pirsên xwe ji min bipirsîn". el-Hakim el-Nisabûrî, *el-Mustedrik 'ele el-Sehiheyne*, el-mucel-lid el-rabi', Dar ul-Tasîl, Qahire, 1435, r. 225

2 Qur'an, Isra 17/81: "Bibêje: Heq hat û batil jî ji bin ve rabû. Bi rastî jî batil her ê çûyîné ye."

3 "Fezîlet ew e ku dijminê te pesnê te bide." Vê gotinê Muawiye, ji bo medhê 'Elî dibêje ku dijminê wî ye. Qumî, Şêyx 'Ebbas, *Muntehî ul-Amal fî Tewartîx el-Nebî ve l-Al, el-coz' el-ewwel*, Dar ul-Mustefa el-'Alemyye, Beyrût, 1432, r. 214

4 Ebû 'Ebdullah Ca'fer bin Muhammed es-Sadiq (h. 148), îmamê şeşem ê şî'aya danzdeh îmamî. Ji ber ku qeydiyên tarîxî yên zanistên şî'a ji aliyê wî ve hatine berhevkirin û senifandin mezheba danzdeh îmamî wek Mezheba Ca'ferî tê nasîn.

525. Teswîye gerdîde mizanî kî ye
Xab û bîdarîş xud musawî ye
526. Bu'd û mesafet telal û cibal
Dîden û şînuften nedarû zewal
527. Qebay xudayî ve balaş in rast
Ye xud Xuda niyen bel xudanemast
528. Mutemennî cay 'Elî ha ve kû
Redd in le bihişt er Bu-l beşer' bû
529. Hem şanî kirdin ve Xuda û Resûl
Kafir in ve layê erbabê 'uqûl
530. Lakin me'nay sûfîyyeyê peşm-pûş
Kelab û seba' dewab û wuhûş
531. Tarikê selat malê merdimxwer
Bi me'na sûfîyye wêney seg û xer
532. Deryay bê payan mekerû qetre
Bugzer ji etwarê qewmê pest fitre
533. Nebat û cemad heywan mewalîd
Sirrî ji me'naş mekere tewlîd
534. Er hey munkeranê mezheba Ce'fer
Mutessewifil çers û şerav-xwer
535. Du merteben pest nebat ji heywan
Îsanê eşrefî qedrê wêt bizan
536. Zû cenbeteyn in new'ê îsanî

¹ Hz. Adem.

Nîmî firişte nîmî heywanî

537. Li cenbê' pestiş du mertebe pest
Nebaten bişnû bidem şerh û best

538. Pey engûr û tak perweriş medey
'Uzreş min-el ma' kullî şey heyy'

539. Pey ma'-ul 'ineb ab medey baxiş
Ta ke du sa'et ter buwe demaxiş

540. Teb'en li tak heşîş mekarû
Ta avê xelyan eray dûst barû

541. Bil wucûbê mexlûb heywanî mekey
Nebatî bi destê heywanî medey

542. Çun el-xerîq mexwanî ji piş
Yuteşebbisû bi kullê heşîş²

543. Nexlê me'sîyet leqebiş xers in
Ye me'nay şerav ye me'nay çers in

544. Menafi'-un nas neqşê zemîriş
Ji xatir kirdin ismê kebîriş

545. Belê perweriş medî ve beden
Leyk qehbeş³ sed kird turqê Hesên

546. *El-hesênat yuzhibne-s seyyi'at*
Es-seyyi'at yuzhibnû-l hesênat⁴

¹ Qur'an, Enbiya 21/30: "Me her tiştê zindî ji avê afirandiye."

² Gotineka 'erebî: "Yê ku dixeniqe, destê xwe davêje her tiştî."

³ Mebest Ce'de, keça Eş'es bin Qeys e ku hevsera Îmam Hesên bin 'Elî (h. 50) bû. Li gor riwayetên şî'a Îmam Hesên bi destê Ce'de hatiye jehrîkirin.

⁴ Qur'an, Hûd 11/114: "Bêguman qencî gunehan dibin."

547. Su'ûd kird bûxarê dûxanê heşîş
Mexlûqê wêş kird ve xellaqê wêş
548. Ten ferbih mekey mekahî ji ruh
Key tercîh medey ve erceh mercuh
549. Ji tenperwer ger metleb bî hasil
Bayistî îşkem bêhtir buwe ji dil
550. Key ji tenzil cûstin tefewwuq
Meger neşnasî pişt û rûy qaşûq
551. Ji mehşer megzer gûnat kebîr bûwe
Ceng ke mekerîn aştît biwêr bûwe
552. Neş'e yî peyda ker zewal nedaştû
Ne pey du royê 'umr tuxmê esem kaştû
553. Mezanî çîş in neş'ey bêzewal
Hubbê 'Elî û Al be'd ez Layezal
554. Ke pîşê çeşmim şerav xwar mebû
Ke pîşê şemşîr ew ne xwar mebû
555. Zeyd¹ wat ya 'Elî mûradî darim
Berayed ya Reb wat Mewlay 'alem
556. Meseliş ji hezret pirsam ji Qur'an
Kullî fî felek² wat 'Elî Yezdan
557. Xelq wedî'ey Heq ha ve teht-i Şah
Şah emînê Heq çenî Zillûllah

¹ Zeyd bin Haris (h. 8) yek ji musulmanên 'ewil e.

² Qur'an, Enbiya 21/33: "Ew ê ku şev û ro, roj û heyv afirandine Xwedê ye. Her yek ji wan di rêgeha xwe da avjeniyê dîke (û bi lez digerin)."

558. Şeytan zi'b weş dehr bê aman in
Xelayiq remîn' sultan şivan in
559. Er şiban mebû eray ded û dam
Xeyrê nam baqî niyen ji exnam
560. Ta'etê Sultan ta'et in ve Rebb
Heraset wacib ita'et ewceb
561. Hûkemay felasifê Îşraqî û Yûnan
Wî istidlale ve dem maçan giyan
562. Cûnbanende ew merûhe Heqq in
Min û tu kes niye Heq mutleq in²
563. Bî ew merûhe ev deme serd e
Yes e ke maçan filankes murd e
564. Muqirr ve ziban munkir in ve dil
El-mer' 'edwwun bima cehil³
565. 'Eceb kirdin we lay Xuday xefûr
La yûhibbû kullî muxtal-in fexûr⁴
566. Hanay biragel ji ehlê Hemedan⁵
Qezwîn⁶ ve rû kird Qom⁷ Isfehan⁸

1 Pez.

2 Nivbeyta duyem di destxeta me da nîne. Me ji nusxeyeka di temam kir.

3 Gotinek mensûb bi Hz. 'Elî: "Însan li diji wî tiştî ye ku nizane."

4 Qur'an, Hedîd 57/23; Luqman 31/18: "Bi rastî Xwedê ji kesên qure û serxwe-
veçûyî hez nake."

5 Bajarek e li Rojhilatê Kurdistanê. Paytextê eyaleta Hemedanê ye.

6 Bajarek e li Bakurê Îranê, paytextê eyaleta Qezwînê ye.

7 Li Îranê bajarekî pîroz e ji bo mezheba şî'a. Tirba Fatima el-Me'sûme (h. 201)
keça Îmam Mûsa bin Ce'fer

(h. 183) li vî bajarî ye.

8 Bajarek e li Başûrê Îranê. Di dewra Sefewiyan da bûye paytextê Împaratoriye.

567. Ehliš pey dinya ji Heq mehcûr in
Rû ve milkê ken ehliš ma'cûr in
568. Medîne û Beqî¹ Mekey Muşerref
Serrê men Reey² Kerbelâ³ û Necef⁴
569. Meşhedê⁵ Muqeddes Kazimeyn⁶ û Qum
Watî ed'ûnî *istecîb lekum*⁷
570. Ehliš henzel in xurs ne xuldê berîn
'Eksê eşref-ul mekan bil mekîn
571. Ferqê fî mabeyn nutq û sukût
Mesel awerdin ke ezzfed'ê we-l hût⁸
572. Ji 'eynê eltaf Heyyê tenya ferd
Le sukûtê zikr nefsê ya Hû kird
573. Sakit bîm ji qewlê Şeyxê Mewlewî⁹
Ve farsî yek beyt watiş me'newî

1 Goristana Beqî' li bajarê Medîneyê. Cihek giring û pîroz ji bo mezheba şî'a. Tirba çar îmamên şî'a li wir e: Hesên bin 'Elî, 'Elî bin Huseyn Zeyn el-Abidîn, Muhammed bin 'Elî el-Baqir û Ce'fer es-Sadiq.

2 "Her kesê ku bibîne bila kêfxweş be." Leqeba bajarê Samirra li Iraqê. Bajarekî pîroz ji bo şî'a. Tirba îmam 'Elî bin Muhammed el-Neqî (h. 254) û imam Hesên bin 'Elî el-Eskerî (h. 260) li Samirrayê ye. Herwiha Samirra cihê jidayikbûna Hz. Mehdi ye.

3 Bajarek li Iraqê. Bajarekî pîroz ji bo şî'a. Tirba Îmam Huseyn (h. 61) û 72 şehîdan li Kerbelayê ye.

4 Bajarek li Iraqê. Bajarekî pîroz ji bo şî'a. Tirba Îmam 'Elî (h. 40) li Necefê ye.

5 Bajarek li Iraqê. Bajarekî pîroz ji bo şî'a. Tirba Îmam Mûsa bin Ce'fer el-Kazim (h. 183) û Îmam Muhammed

6 Bajarek li Iraqê. Bajarekî pîroz ji bo şî'a. Tirba Îmam Mûsa bin Ce'fer el-Kazim (h. 183) û Îmam Muhammed bin 'Elî el-Teqî (h. 220) li Kazimeyn e.

7 **Qur'an**, Mumîn 40/60: "Xwedayê we got: Hûn hevî û dua ji min bikin, ez ê ji bersiva we bidim."

8 Beq-masî.

9 Mewlana Celaluddîn Muhemmed Belxî el-Rûmî. (m. 1207-1273)

574. *Her ke ra esrarê Heq amûxtend*
Mohr kerdend ve dehaniş duxtend¹

---

¹ "Heçî hîni sîrrên heqîqetê bûn / Devên wan mohr kirin û lêvên wan dirûn."
bnr. Mewlana, *h. b.* (deftera 5em), r. 724

Bab-i evvel

Der mu'ize ve pend be zebanê hal ve der yaftenê ehlê
'irfan ve me'rîfet der heqqê îşan ve gurîz be sehrayê
purmelaî Neynawa ve şuhedayê Kerbela

Hû 110

575. Muderris watiş ferzendê xelef
'Ezîzê danat kirdin mukellef
576. Ne wadî teklîf nemendin melûl
Pey rehnumayît kiyana Resûl
577. Kiyana Nebî Kitab û Îmam
Perî emr û nehy helal û heram
578. Mubeyyin kirdin tamamê ehkam
Huccet tamam bî baqî wesselam
579. Ne fermanê Heq serkêşî meke
Xakî nijad î ateşî meke
580. 'Ulqe û muzqey xudbînî meke
Ne cem'ê merdum bedbînî meke
581. Aferîde bît ji qetrey menî
Sizawar niyen ji menî, menî
582. Menî ji ef'alê dêwê bedkar in
Rehîm dergay perwerdigar in
583. Er bi huş î gûş ve şeytan meke
Bi umîdê 'effê Heq tu 'usyan meke
584. Ji mekrê iblîs hîç îmin mebû

Duşmen in îmin ji duşmen mebû

585. Er îmin mewît ji dêwê şerûr
*Yexurrenekum billah el-xurûr*¹

586. Ji mekrê iblis îminî sehl in
Ji xewfê Xuda îminî cehl in

587. Îminî ji 'eynê taet 'usyan in
Ji 'usyan ye'sit kufre 'eyan in

588. Xewf û umîdit herdu şî'ar bûwe
Ji hamnişînî bedanit 'ar bûwe

589. Ji bedan bugzer ve nîkan bikerû
Ji xûyê xasişan bigîre girû

590. Hemnişînê bed mekerût zelif
Libasê teqwat meberût ve Nîl

591. Perît bawerim ji Qur'an delîl
Ji *lem yettexîz*² felan in Xelîl

592. Bi cidd mekeran ray rast bi tu sedd
Ne'ûzen billah ji qerînê bed

593. Ji ta'etê sustan be'ziyan cerî
Peyman-şikênan ji îman berî

594. Xîreh nigahan çeşmê batin kûr
*Te'mî el-qulûb elletî fî-s sudûr*³

¹ Qur'an, Fatir 35/5: "Geli mirovan! Bêguman peymanaxwedê heq e. Vêca zihar bila jiyana cihanê we nexapîne û bila şeytanê xapînok jî bi (efûkirina) Xwedê we nexapîne."

² Qur'an, İsrâ 17/111: "Hemd ji wî Xwedayî re be ku ji xwe re zarok negirtine."

³ Qur'an, Hec 22/46: "Vêca bi rastî korayî ne korayîya çehva ye, belkî korayî ya

595. Qewî bazûwan pay teqway leng
Hemnişînişan 'eyb û neqs û neng
596. Damanê nîkan bawere ve dest
Ta ke ji iblîs nawerî şikest
597. 'Ibad û muxlis ji me'sîyyet dîr
Cahid û sabir qani' û şekûr
598. Ne'reşan tekbîr kemnamişan nam
Karişan ta'et nakamişan kam
599. Husnişan tehlîl remhişan temcîd
Vere'shan tesbîh tîxişan tewhîd
600. Dermanê nafi' serapa derd in
Ji masewellah bêgane û ferd in
601. Melahanê behrê muhîte 'irfan
Mustexnî û bêbak ji keştîy tûfan
602. Er nesîb nebû suhbetê înan
Bigre terîqê 'uzletguzînan
603. Bugzer ji dinya ji dar û nadar
Kull feramûş ker xêyr ji 'işqê yar
604. Sîne nedaştû ji 'işq iltihab
Purgunah xalî yen çun kasey rûbab
605. Dilê ke ji 'işq hîçîş sîz niyen
Mehremê esrarê dilfirûz niyen
606. Dîdey ke dîdarê dûstîş meyl nebû
dilê sîngan de ye."

Ji hûnê ciger dayim kêl nebû

607. Ne bazarê 'îşq hîç kalaş nebû
Ne sefhey zemîn kaşkî caş nebû

608. Ne 'îşqê dilber dil pur ji xûn ker
Ne ragey dîdeş tamam bîrûn ker

609. Bi 'erzê dildar mer sût berû
Esrînê 'aşiq germ û sebukrû

610. Ji lewmê la'im hîç perwat nebû
Xêyr ji dînê dûst temennat nebû

611. Dîde û huş û gûş e'sab û 'urûq
Bi kam in tamam ve yadê me'sûq

612. Ji guftey rasan şineftim newîd
Kuştey 'îşq ew şehîd in şehîd

613. Tu ke destresê Kerbelat newî
Guzer ve sehray purbelat newî

614. Ta ke 'eşîqan biwînî ve çem
Bê ser û serdar ne sehray sitem

615. Seran ve nêzey 'eda bî beden
Ebdan ne sehray mehen bê kefen

616. Ji xûnê wêşan rengîn pa û dest
Xerab û medhûş ji badey Elest

617. 'Eceb 'eşîqan perwerdey xasan
Namişan nemebû berî ve asan

618. Çabûk-siwaran şuca'ê nû res
Ve cengê xweşhalan xeyûr kê m kes
619. Duşmen-efkenan ve bazûy yelî
Şêranê bîşeyê Murteza 'Elî
620. Nîkû-qametani gulrû û bû-muşk
Turencebîn û leb ji teşnegî xuşk
621. Haşimî eslan ji neslê Heyder
Pey meydan sibqet ve yek dîger ker
622. Nazik miyanan qewî dil bi ceng
Neheng sewletan celd tîz aheng
623. Bê newa mîran Neynewa medfen
Yûsûf-sûretan gulgûn-pîrehan
624. Ne me'rikey 'îşq ji san guzeştin
Ji giyanê şîrîn asan guzeştin
625. Çunke weslê dûst menzûrişan bî
Qetl û nehbê ser çûn surişan bî
626. 'Îşqiyan fiday xakê patan bam
Fiday padşahê kê m sipatan bam
627. Qetîlan xweşa bi halitan bûd
Heniyen lekum cennat-il xulûd¹
628. Camê şehadet guwaratan bûd
Nehnû 'ettaş û entûm Vedûd²

¹ "Bihiştê xweş noşî canê we be." bnr. Qur'an, Qaf, 50/34: "Ji bo cenetiyan tê de tiştê ew bixwazin ji wan re heyê û li cem Me hê ji wê zêdetir jî heyê."

² "Em tî ne, hûn xweşewîst in."

629. Ebî 'Ebdullah' bi feday namit
Yek demî dinya newî ve kamit
630. Evvel musîbetê cedit Pêxember
Bêhterîn xelq seyyîdê serwer
631. Duwomîn 'ezay Hezretê Betûl
Me'sûmê kubra memdûhê Resûl
632. Salihey 'uzma mihnet rû dade
Matemzedey mergê babê azade
633. Sevvomîn 'ezay namiwer pêder
Şêrê Kirdigar nefîsê Pêxember
634. Çaromîn 'ezay wala berader
Durrê deryay hilmê Hezret Dawer
635. Hesên nû nehal baxê Murteza
Mesmûmê sabir riza ve qeza
636. Pêncum mûsîbetê deştê pur xeter
Zebanim çak bû xakim bû ve ser
637. Şehîdê sehay Kerbela Huseyn
Ve belay 'ezîm muhtela Huseyn
638. Warisê 'ulûmê enbiya Huseyn
Qetîlê herbê eşqiya Huseyn
639. Ne meydanê ceng çûn Heyder Huseyn
Sabir çûn Eyyûb Pêxember Huseyn
640. Zebîhê zaman bê yawer Huseyn
1 Leqeba Îmam Huseyn.

- Bê yar û ferzend berader Huseyn
641. Cismê mutehher ne rûy deşt Huseyn
Behay xûnê tu heşt biheşt Huseyn
642. Matemzedey mergê yaweran Huseyn
Pamalê sitûrê kafiran Huseyn
643. Ehl-i beyt esîr herasan Huseyn
Serit ve nêzey nakesan Huseyn
644. Ey 'eslê sabitê baxê 'ibadet
Wey zibhê 'ezîmê deştê şehadet
645. Ey şems-uz zuha ji teşnegî zerd
Wey gulgûn-qebay me'rekêy neberd
646. Ey sabit qedem şuca'ê roy rezm
Serwerê merdan merdê sahib 'ezm
647. Ey sabit qedem merdê mumtehin
Şahê kê m sipah ne sehray mehin
648. Kes çun tu sabir ne bela newî
Mubtela bi deştê Kerbela newî
649. Ceddê tu Xelîl rehberê enam
Yek qurbanî kird ewîş natemam
650. Heftad û du ten qurbanî kirdî
Heqa ne rayê dûst merdane merdî
651. Perwerdey axûşê Xeyr-ul Beşer ro'
- 1 "Ro!" yan jî "hey ro!", nîdayeka heyflêanînê ye. Di kurmancî da beramberî wê "wey li min!" heye. Ev mersiye jî bo neviyê Muhemmed Pêxember,

Şuca' şehîdê sanî yê Heyder ro

652. Bazûy pehlewî ji kar keftit ro
Gerd alûy sûretê mahê du heftit ro

653. Zînetê damanê Zehray Betûl ro
Pey mergê yaran zar û melûl ro

654. Lû'lû'yê mercanê behrê Qur'an ro
Warisê 'ulumê pêxemberan ro

655. Waweyla ji dest çerxê exzer ro
Zarîy ze'îfî Al-i Heyder ro

656. Yekke şehsiwar gulgûn-qeba ro
Nexlanê gulşenê Al-i 'Eba' ro

657. Tenanê nazik ve bî kefen ro
'Ezîzanê xarê deştê mehen ro

658. 'Erûsîy Qasim² bî ve 'eza ro
Ah jîy musîbetê mihnet-efza ro

659. Qamet şimşadê 'Elî Ekber³ ro
Gelûy tîrxwirdey 'Elî Esxer⁴ ro

---

qurbanîyên Kerbelayê Îmam Huseyn bin 'Elî û heftê û du kesên ji ehlê beytê,
wekî zêmarekê hatiye nivîsîn.

1 Malbata 'eba ango Pênc Ten: Muhemmed Pêxember, Fatîma, 'Elî, Hesen û Huseyn. bnr. Qur'an, Ehزاب, 33/33. Ji bo van pênc kesên ji Al-i 'Eba, herwiha Eshabê Kîsa jî tê gotin. Hedîsa Kîsa, di çavkaniyên jêbawer yên şî'î û sunnî da cih girtiye. bnr. Algar, Hamid, "Âl-e 'Abâ", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. 1, Fasc. 7, 1984, f. 742

2 Qasim kurê Îmam Hesen û mustaqbel zavayê Îmam Huseyn e. Li Kerbelayê di 16 saliya xwe da berî zewacê şehîd dibe. Te'ziyeya zewaca Qasim, temayeka sereke ye di edebiyata şî'a da.

3 'Elîyê Mezin. Kurê Îmam Huseyn ku di 28 saliya xwe da li Kerbelayê şehîd bû.

4 'Elîyê Biçûk. Kurê Îmam Huseyn ku 6 mehî bû û bi tîrê Hermele bin Kahil, li Kerbelayê şehîd bû.

660. Ebasê 'Elî' sahib 'elem ro
Zeyneb² cur'enûşê mihnet û xem ro
661. Zarî Sekîne³ naley' Kulsûm⁴ ro
Ah û waweyla jîy rojê şûm ro
662. Taze nehalan baxê Heyder ro
Ji tîşey e'da bê şax û ber ro
663. Esîrîyê 'itretê şahê 'ereb ro
Ve bî meqni'e û çadir Zeyneb ro
664. Ferzendê 'ezîz-i saqîy kewser ro
Lebteşne şehîd jêr xencer ro
665. Beden muşşebbekê tîrê cefa ro
Huseyn qurbanî kûyê wefa ro
666. Bi xak û bi xûn ten axiştê ro
Sanî Yehya ah jîy kuştê ro
667. Jîy musîbete ta roy mirdin ro
Ta demê teslîm giyan siperdin ro
668. Bigîryûm çun ebr binalim çun ney
Muxteser waçûm wey ve halim wey
669. Kafiran kirdin perî mulkê Rey⁵
Nexlanê gulşenê Alê 'Eba pey

1 'Ebbas bin 'Elî, bira û alemdarê Îmam Huseyn. Li Kerbelayê şehîd bû.

2 Keça Îmam 'Elî (h. 62)

3 Keça Îmam Huseyn (h. 117)

4 Ummê Kulsûm, keça Îmam 'Elî.

5 Mebest 'Umer bin Se'd e ku li hember Îmam Huseyn femandariya arteşa Yezîd qebûl kiriye. 'Umer bin Se'd sala 66ê hicrî, bi destê Muxtarê Seqefî hatiye kuştin.

670. Sitem bê payan ji endaze kirdin
Ferzendê Zehra ve berde birdin

671. Nezer ker ve kîne çerxê çenberî
Quwwetê kuffar ze'fê Heyderî

Bab-i dowwom

Der mededxwasten ez Saqîyê Heqîqî be cihetê tewhîdê hezret Rebb-ul erbab

Hû

672. Saqî bawere camî pey mestî
Sûdim mestîyen ziyan ji hestî
673. Camî ke mexzim bawerû ne cûş
Dinya û mafîha bikim feramûş
674. Ne jew badey bezmê herîfanê redd
Munhîyê Ellah muzillê xired
675. Mestanê mecaz dîwane in mest niyen
Hewa-perestan Xuda-perest niyen
676. Jew badey bê xeş xûmxaney dêrîn
Muşribê merd-efken telxê leb-şêrîn
677. Bider ta yek ca pak ji gunah bûm
Mestî bawerû fena'fillah bûm
678. Muselmanî ker min teşnekam im
Kafirê zuhd im murîdê cam im
679. Bider binûşim ve yadê mestan
Pencey iblîspêç peyman durustan
680. Saqî pir biker camê yek menî
Şayed bugzerim ji ma' û menî
681. Ta ke binûşim be yadê kesî
Zindegîm merg in bî ew nefesî

682. Yek nefes be ew er rû be rû biwim
Kafir im eger cûyay mînû biwim
683. Çi hacet bi xuld hur û qusûr in
Biheşt-perest niyem dûstim menzûr in
684. Zahid tu û hur û biheştê berîn
Min û xakê kûyê dilrubay dêrîn
685. Min bi abê 'îşq xakim siriştin
Yek cefaş ji lam çun heşt biheşt in
686. Her tîrî ji şestê safê dilber in
Zamiş ji mêwey Tûba xweşter in
687. Bê zexmê xedeng mujey dilaram
Neng in pa niyan ve sehay qiyam
688. Bê zexmê xedeng mujey mehrûwan
Neng in ve sehay qiyamet liwan

Hû 110

Bab-i sevvom

Der beyanê tewhîdê hezretê wacib-il wucûd be revîyyê
ve qanûnê edilleyê şerî'et ve terîqet ve heqîqet ve me'rî-
fet

689. Bi namê Xuday Rehman û Rehîm
Bexşendey heyat Tuwanay Qedîm

690. Innehû E'izzu E'zemû ve Ekber
Men in yûvvessif û men in yuzkker

691. Senagûyê Zatiş kûteh meqal in
Pey burdîn ve kunhê Zatiş mehal in

692. Pey kelematiş ve midad bû yem
Seqeleyn katib eşcar bû qelem

693. Wesfiş bi tehrîr bê ihtimal in
Qul lew kan-il behr' şahidê hal in

694. Behsî hen ji beynê cem'ê 'ulema
Ilmiş qebl û be'dê hudûsê eşya

695. Her kes jî babe sûxen biranû
Ilm 'eynê Zat in ji ku mezanû

696. Ve me'lûmatiş kes pey nebirdin
Ji ilm û hilmiş xired ser werdin

697. Pey ilmiş biyen ne defter inşâ

1 Qur'an, Kehf 18/109: "Bibêje: Eger ji bo peyvên Xwedayê min derya hibir bûna
û me ew qasî din jî lê zêde bikira, beriya peyvên Xwedayê min biqedin, ew ê
derya biqediyana."

*La yûhîtûne illa bima şa*¹

698. Her kes dem bidî ve Zatê Bêçun

*We în yeqûlû ma la t'elemûn*²

699. Zatiş qedîm³ in qayim bi Zat in

Ji kunhê Zatiş 'eqî leng û mat in

700. Mucîr û Muxîs Fatih el-ebwab

Feryadresê ferd Hazim el-ehzab

701. Bînay la yera danay la ye'lem

Me'bûdê la reyb karsazê 'alem

702. Wehdehû la şerîk Heyyê la yemût

Malikê riqab sahibê ceberût

703. Wahid û Ehed ferd û Semed in

*Tenhayê lem yelîd we lem yûled in*⁴

704. Danay durustkar hakimê 'adil

'Elîm û Helîm Hekîmê Kamil

705. Semî' Besîr Nesîr û Xebîr

Qewwîyû 'Elîyy û 'Ezîmê Kebîr

706. Rehman û Rehîm Xefûrê Vedûd

Mun'im û Mufzil Munîr û Me'bûd

¹ Qur'an, Beqere, 2/ 255: "Xwedê çî qasî bixwaze, însan ew qas ji 'ilmê Xwedê têdigeşin, zêdetir ténageşin."

² Qur'an, Nehl 16/8: "Xwedê, ya ku (îro) hûn pê nizanin jî dê biafirine."

³ 'Qedîm', wek term bi vî awayî tê pênasekirin: Destpêka hebûna Xwedê nîne û ew bêyî ku muhtacê kesekî an tiştêkî be, jixwe her û her hebûye. Herwiha di Qur'anê da peyva 'qedîm', bi ma'neya 'tişt an jî baweriyên kevnar' hatiye nivîsîn. bnr. Qur'an, Yûsuf, 12/95; Yasîn, 36/39; el-Ehqaf, 46/11.

⁴ Qur'an, Ixlas 112/3: "Kes jê çênebûye û ew jî ji kesî çênebûye."

707. Refîq û Şefîq Wesîq û Kerîm
‘Ezîz û Qedîr Qedîm û Muqîm
708. Celîl û Cemîl Wekîl û Kefîl
Muqîl û Munîl Nebîl û Delîl
709. Dawiyê kullê da’ dafi’-un neqem
Şahid û Şamil Şafi-us Seqem
710. Letîf û bê cism bê kiswe û libas
Bê ekl û bê şurb bê newm û nu’as
711. Dawerê dadres şay fermanrewac
Kerîmê bê buxl xenîyê la yuhtac
712. Xuday xetapûş bê manendê wend
Mewlay gunehbexş bî me’na peywend
713. Muberra ji neqs Settarê ‘eyb in
Muxbirê sadiq ‘alimê keyb in
714. ‘Alim in ‘ilm in ‘ilmiş bê te’llum in
Murîd û mudrik mutekellim in
715. ‘Ilmiş ‘eynê Zat Zatiş napeyda
Qeyyûmê Qadir qudret huweyda
716. Dûr başiş kelamê *len teranî* yen
Wechê ew baqî baqî fanî yen
717. Rebb-ul Erbab in kesiş Rebb niyen
Cewher û ‘erez murekkeb niyen
718. Xaliqê kewneyn bi mekan niyen

1 Qur’an, E’raf 7/143: “Tu yê min nebînî.”

- Bi behsê efkarê ins û can niyen
719. Mewsûfê qiyam û qu'ûd niyen
Ya ve hereket ya cihûd niyen
720. Siza ve hudûsê balîden niyen
Pezîray fesadê kahîden niyen
721. Qadir in 'ecziş ve hîç bab niyen
Muhtac bi alet û esbab niyen
722. Bi çîşm û bi gûş dest û rû niyen
Her çi ve xatir bugzerû niyen
723. Qesrê celaliş berz û napeydaşt
Kemendê xired ve laş narisast
724. Kursînişînanê 'erşê nubûwwet
Qa'idanê rûy ferşê futûwwet
725. Hîç kam nizanan ew çi û çûn in
Ji kunhê 'uqûl tamam bîrûn in
726. Ji ma 'erefnak hedîsim wana
Zanîm ke Zatiş kesî nizana
727. Be'zî ne hudûd tecawiz kirdin
Pey ve biyabanê zelalet birdin
728. Delîlê bê pa û bê ca awerdin
Ve 'eqlê naqis wî tewr fehîm kirdin
729. Hulûlê Wacib ve kullê mewcûd
Qedîmê 'alem wehdetê wucûd

730. Je lay 'uqela key mebû mesmu'
Yekî bê wucûd sani' û mesnu'

Bab-i çeharom

Hû 110

Der sifâtê Barî Te'ala

731. Ya Reb tu razîqê rûzî xwaran î
Menşe'ê sehab qetreyê baran î
732. Razîqê cenînê tîflê sexîr î
Rehîmê Rahim şeyxê kebîr î
733. Rebb el-'erzeyn û heft semawat î
Mumît ul-ehya' Muhî ul-emwat î
734. Muterreh nemay cismê kesîf î
Ulfet-dehendey ruhê letîf î
735. Qadirê Qehhar hem burdbar î
Ji dirextê sebz agir berarî
736. Xaliq û Barî hem Musewwer î
'Ezîz û Cebbar Mutekebbir î
737. Sani' î Cabirê 'ezmê kesîr î
Kerîm î Xafirê zenbê kebîr î
738. Wahid î Munîsê kullê wehîd î
Mulazîy mulce'ê kullê terîd î
739. Ey rumûzê umûrê 'eqlê nuktedan
Tab tevanbexşê cismê natuwan
740. Rûzî dehendey şerîf û wuzî'
Ulfetbexş beynê murzî' û rezî'

741. Ey mijînamûzê tîflê şîr-xwer
Nûrbexşê qemer ji pertewê xwur
742. Ey berarendeyê 'uyûn ji hecer
Şecer ji zemîn semer ji şecer
743. Engebîn ji nehl sahibê şûr û şer
Ji betnê sedef lulu lalay ter
744. Ji kan bê kû yaqûtê ehmer
Ji nafey ahûyê Xuten muşkê ezfer
745. Ni'metit ewfer ihsanit ekser
Men en yûhsîha we men en yuşker¹
746. Ey tu rehnumay şakir û kufûr
Menzilê Furqan Tewrat û Zebûr
747. Fermanit ferman xedîwan pizan
Zelîl in ji lay qudret 'ezîzan
748. Wacib î mumkin nînit misal
Fe ente illa 'ela fewq-i kull-i hal²
749. Kemerê şahan pey te'zîmit xem
Ente el-e'izze-l ecel-il ekrem³
750. Ve iradeyê tu megzerû eşya'
We ma teşa'ûne illa en yuşa'⁴

1 "Yên ku şukur nakin û yên ku şukur dikin..." Ji hedîsek mensûb bi îmamê heştem 'Elî bin Mûsa el-Rîza: Sedûq, Muhammed bin 'Elî bin Huseyn bin Babûye, *'Uyûn Exbar el-Rîza*, coz'ê sanî, h. b., r. 27

2 "Tu li ser her tiştî yî."

3 "Tu yê herî bi izzet î, herî bi e'zemet û herî rêzdar î."

4 **Qur'an**, Tekwîr 81/29: "Heta ew Xwedayê ku perwerdekarê 'alemê ye nexwaze hûn nikarin bixwazin."

751. Muşebbekê cenne tedbîr pey qezat
Qeder carî in bi tebeqê rizat
752. *Leyse li-l emr illa ma qezat*
We la min el- xeyr illa ma 'etat'
753. Qezat muberhen emrit muhkem in
Zehrit tiryaq in zexmit merhem in
754. Ber neçiyen ji teht hikmet ins û can
La tenfuzûne illa bi sultan²
755. Her kes bizanû 'esa tekrehû³
Riza û qeza ve qederit mebû
756. Cuyay xeyrê tu xiyaliş xam in
Metleb her tu yî xeyr ji tu kam in
757. Bes in pey tenbîhê her sahib-şu'ûr
Ela îlellah tesîr-ul umûr⁴

1 Ji du'aya 'Elî bin Huseyn es-Seccad: "Ji bo me tiştek tune ji xeynî teqdîra te û ji bo me başî tune ji xeynî diyariya te." *el-Sehîfet el-Kamilet el-Seccadiyye*, Întişaratê Ensariyan, Qum, b. t., r. 33

2 Qur'an, Rehman 55/33: "Gelî civata cin û insanan! Eger hûn dikarin ji aliyên erd û asîmanan (ji binê desthilatiya me) derkevin (û neyêne heşrê) de derkevin. Lê belê hûn bêyî hêzekê nikarin derkevin. (Ew hêz jî ji bo we ne mumkin e.)"

3 Qur'an, Beqere 2/216: "Her çiqas bi we ne xweş be jî şerkirin (di riya Xwedê de) li ser we hatiye ferzkirin. Pêkan e hûn tiştekî nevên û ew ji bo we baş be û pêkan e hûn hez ji tiştekî bikin û ew ji bo we xerab be. Xwedê dizane û hûn nizanin."

4 Qur'an, Şûra 42/53: "Ku ew riya Xwedê ye, ew ê ku yên li erdê û asîmanan tev ên Wî ne. Guhdar bin! Her kar û bar bi bal Xwedê ve vedigerin."

Hû 110

Bab-i pencom

Der i'tiraf be gunahan ve nadimşoden ez e'malê qebîhe ve amalê şenî'e

758. Ya kerîm ul-'ef 'ezîm ul-birr î
Xeyr el-mes'ûlîn'alimê sirr î

759. Min 'ebdê miskîn feqîr û zelif
Xeyr ji lutfê tu nînim delîl

760. Hurr û 'ebd û mulk malik ji tu wen
Çun tu rehnumay bî geda ku wen

761. Sergeşte pa leng ragem kirdin gum
Watî ed'unî îstecib lekum'

762. Ed'uke ya men yuqbil ul-yesîr
'Ef kerî ji min cerîmey kebîr

763. Ji siqlê curmim tudey xak der hem
Taquet niwen taqê poşt beqer xem

764. Ne cenbê zenbim kuh derem yem nem
'Edadê nucûm mûr û melex kem

765. Zenbim 'ezîm in ta'etim seqîm
Ya Reb 'Ezîm î û Kerîm î Rehîm

766. Zunûb el-letî tuheddis
Zunûb el-letî tuwerris un-nedem

¹ **Qur'an**, Mumin (Xafir), 40/60: "Xwedayê we got: Hûn hevî û dua ji min bikin, ez ê ji bersiva we bidim."

767. Zunûbî ba'esê sîyahî dil bû
Zunûbî muzennib ji ew xecil bû
768. Zunûb el-letî
Zunûb el-letî tehtik ul-'isem
769. Zunûbî ba'esê fitney qubûr bû
Zunûbî ba'esê de'wey subûr bû
770. Zunûb el-letî tunzel el-bela
Zunûb el-letî tunzel ul-'eda
771. Zunûbî muzennib lêş bê xeber bû
Ji siqliş zemîn zîr û zeber bû
772. Zunûb el-letî tuhbis ud-du'a'
Zunûb el-letî tuqt'e ur-reca'
773. Zunûbî fatihê ebwabê nar bû
Zunûbî mani'ê qetrey' emtar bû
774. Zunûb el-letî tures uş-şifa'
Zunûb el-letî tukeşif
775. Zunûbî katib ji ew aciz bû
Zunûbî şafi' lêş muhteriz bû
776. Zunûb el-letî tumeni' ul-qeza'
Zunûb el-letî tuzellim ul-hewa'
777. Zunûbî 'alem ji ew peşêw bû
Zunûbî mayey surûrê dêw bû
778. Ji lay 'usyanim meken ji şimar
'Edad ur-remmal qeter ul-metar

779. Giranîy gunah piştîm şikestin
Leşkerê hewa ray rast lêm bestin
780. Çenî bêbakan bêbakîm kirdin
Kirdinim gunay fire ve gerdin
781. Ewamir tamam niyam ve کنار
Girdê nevahî girdîm çun pergar
782. Tab'iê hewanefsê le'îm bîm
Esîrê kemendê dêwê recîm bîm
783. 'Arî ji suhbetê qewmê xusûs bîm
Refîqê naehl rezlê nusûs bîm
784. Pencah dam ve ser henûz cahil bîm
Perî mesîyet ferdê kamil bîm
785. Pey axiret tuxmê nikî nekaştîm
Pasê şerî'et hergiz nedaştîm
786. Çun geday kafir ne dinya û ne dîn
Zalike huwe xesran ul-mubîn'
787. Nimetit tamam ji naspasî
Kirdim serfê lehw le'eb me'asî
788. Fire serpêçî fermanit kirdim
Ve kullê e'za 'usyanit kirdim
789. Er xwastit bîya mekirdîm esem
Ekme û e'rec 'eqîm û ebkem
790. Er hilmit mani'ê 'itabet nebû

1 Qur'an, Hecc 22/11: "Xeserata aşkera ha ev bi xwe ye."

Kerîmît hicabê 'iqabet nebû

791. Eger xeffarît ve min nekî meyl
Feba şeqûnî ya 'ulî ya we'yl'

792. Namey 'usyanim er tu nekî hek
Fe men ze-l lezî yeşfe'û 'indek'

793. Ey pûziş pezîr 'asî û ba'is
Tewbe-dehendey xatî û ya'is

794. Nazil-kunendey ayey la tey'es³
Ya sadiq ul-we'd ve feryadim res

795. We'dê wefa ker ji we'id bugzer
Gunam kij in Ellahû Ekber

796. Besa bedkarîm sebt in ne zemîr
Besa gunahan çînim ji wîr

797. Kul sebt in ve rûy namey e'malim
Min xeflet zedem bed ew halim

798. Gişt ta'etê xuşk mu'etel kirdim
Abê zindigî tamam (hil)⁴ kirdim

799. Eger nemaz bêh emma bi wuzûh
Huzuriş newî çun cismê bêrûh

800. Qiyam û qu'ûd rikû' û sicûd
Temam naqis bî ey danay me'bûd

¹ Gotineka 'erebî: "Min meyla karên nebaş kir û çûm ser rêya şaş."

² Qur'an, Beqere 2/255: "Ji bilî yê ku wî destûr dabe ew kî ye (bê destûra wî) li cem wî mehderiyê bike?"

³ Qur'an, Yûsuf 12/87: "Hêviya xwe ji rehma Xwedê qut nekin."

⁴ Nivbeyt ji destxeteka dî hate temamkirin.

801. Zakirê ewrad im eger ji ber bî
Çun hezyan guwwan dil bê xeber bî

802. Wetin eqşî'rar bê qerarîm ne
Ve xeddîn ji 'eyn dem' carîm ne

803. Fena û bê xwedî ji rûy şewqim ne
Xuşu'û xuz'û 'îşq û zewqim ne

804. Te'fîr û zarî perîşanîm ne
'Ereqê xiclet ve pîşanîm ne

805. Nemazê menût ji sehwa û nisyan
Bi sûret nemaz bi me'nî 'usyan

806. Eray ta'et in bes 'usyan kam in
Ey xakim ve ser karim tamam in

807. Eger sa'im bîm gahî ve zahir
Lakin ve batin muftir bîm muftir

808. Nezer ji sûretê butan nebestim
Zeban ji keybet buhtan nebestim

809. Herîsê ha'im çun beha'im bîm
Weqtê xena'im da'im na'im bîm

810. Eray ta'et in pes 'usyan kam in
Ïy xakim ve ser karim tamam in

811. Eday zekatim eger hasil bî
We men eza' ewîş batil bî

812. Istita'etim eger pey hecc bî

1 "Ji ku hatiye?"

Pay himmet e'rec iradem kec bî

813. Pa leng û rah dûr kemzad û xemnak
Ferar mumteni' menzil holnak

814. Bayed bikîşûm her demî sed ah
Ji kemiyê tûşe ji diraziyê rah

815. Çun min şermende hîç bende niyen
Xêyr ji tu zîba dehende niyen

816. Min bendey 'asî ji xeyr bê nesîb
Giriftar bi destê nefsê naşekîb

817. Emmare û sûtê nefis na hencar
Lehw le'eb pêşey şûmê sitemkar

818. Mul'eyê şer' û xetayê kesîr
Mubaderet ker ve gunay kebîr

819. *Iza musseha-ş şer cezû'en*
Iza musseha-l xeyr menû'en'

820. Mayil ve hûbe kesîr ul-'ilel
Gahî ve tewbe tevîl ul-emel

821. Peyrew ve iblîs mutî'ê hewes
Asî destê nefis çun men niyen kes

822. Ya Reb ve lutfit derîx nekerdî
Ve pêxemberan yek yek siperdî

823. Meken peyrewî iblîsê le'în

¹ Qur'an, Me'aric 70/20: "Dema nebaşî bi ser de tê (xemgîn dibe û) dike feryad.
Gava ku qenciyekek bi ser de tê destgirtî û çikûs dibe."

Innehû lekum 'eddûwû mubîn'

824. Lakin min ze'îf ew qewî-bazû
Kah û kûh key biyen ve hem terazû

825. Mer lutfê tu bû biderîm penah
Carî bûm bi emrê *tûbû ilallah*²

826. Ya Xafur uz-zenb tewbe-pezîr î
Ne behrê 'usyan tu destgîr î

827. Keştîm ha ne mewc xired naxudaş
Xired naxuda heyran in ji laş

828. 'Aliman melah kem se'yê kahil
Min ve gêcê mewc ewan ve sahil

829. Er lutfit nebû pey min rehnimûn
*La serîxe lî we la yunqezûn*³

830. Der her pille feryadres tu yî'
Der yabim kesê her bê kes tu yî'

831. Min bi wêm xecil nefse min şûm in
Ef'alê zîştîm bi tu me'lûm in

832. Şertê bendegît ve ca nawerdîm
Heway wêm ve 'eql musellet kirdîm

833. Ta ji 'eqlê wêm terfî nebestîm

1 **Qur'an**, Yasîn 36/60: "Bêguman ew (şeytan) ji bo we neyarekî aşkera ye."

2 **Qur'an**, Tehrîm 66/8: "Berê xwe bidin Xwedê û bi tobeyeke ji dil û can tobe bikin."

3 **Qur'an**, Yasîn 36/43: "Eger em bixwazin (digel keştiyan jî) em ê wan binav bikin û bixeniqînin, wê çaxê ji wan re ne hewar dê hebê ne ji ew ê bêne rizgarkirin."

Mukerrer tewbe kirdim şikestim

834. Er bes peyderpey şikestim tewbe
Abê tewbey min biyen ve hûbe
835. Zadê rehawerd cuz hûbem niyen
Nemez çûn bikem cay tewbem niyen
836. Hem bi lutfê tu awerdim penah
Amam bi rûy zerd bi namey siyah
837. Min penah awer ya Reb tu mucîr
Min tewbe-şiken tu tewbe-pezîr
838. Amam bi dergat bendey rûsiyah
Mu'terif ve sû' muqir ve gunah
839. Ente ila Mewla Kerîm
Rahim 'ela 'ebdê lei'm
840. Înî lem ehed sewak el-Kerîm
Ente l-Kerîm we ene l-lei'm¹
841. Kerîm î kerîm kerîm ey Wedûd
Key kerîm kirdin mustecîr metrûd
842. Eger redim key pes penam kî yen
Xêyr ji dergay tu gurîzgam niyen
843. Eyne l-meferrî rûhî fî yedeyk²
Şukût zillî ve huznî ileyk³

¹ "Ji xeynî te xwedan-keramet nîne. Tu Kerîm î û ez gunehkarekî xirab im."

² "Ka cihê revê? Ruhê min li ber destê te ye."

³ "Ev, şikayet û xema min e."

844. Her 'ebdê zelîl rûsiyay dilrîş
Rucû' mekerû xêyr ji Mewlay wêş
845. Mewlay mewla yî penah awerdim
Ta'etim niyen gunah awerdim
846. Min bi nefse wem kirdinim sitem
Mayem hesret in xiclet û nedem
847. Umîdvar im na umîdim nekey
Min mustecîr im (terîdim)' nekey
848. Min 'ebdê miskîn efa'lim qebîh
Tu Mewlay muhsin sirpûş û nesîh
849. Kem min 'uyûb ve cinayetî
Kem min qebîh ve isaetî
850. Tu pûşay ji lutf min şermende bîm
Tu ni'm el-Mewlay min bed bende bîm
851. Her kesî umîd ve kesî dîrî
Weqtê tengnay dadresî dîrî
852. Leste we 'erif Mewlin se'wak
Rûyê rehmetit kirdî mustê xak
853. Ya faliq ul-behr pey Mûsa ji Nîl
Ya rizvan numay agir pey Xelîl
854. Yûnis xelas ker ji betnê mahî
Yûsuf ji çah ber ve textê şahî
855. Ya red-konendey Yûsuf ve Ye'qûb

1 Nîvbeyt ji destxeteka cuda hate temamkirin.

Ve islah awer zerer ve Eyyûb

856. Pey muhtelayan kes her tu yî bes
Messenî-ye zurru' ve feryadim res

857. Hazim-ul ehzab³ pey Xeyr-ul Beşer
Ya qali'ul-bab Xeyber³ pey Heyder

858. Ya pezîrendêy tewbe ji Dawud
Ya mursel-ur reyh pey 'Ad û Semûd⁴

859. Min peşîman im tewbem qebûl ker
Bedxwahanê min xarê mexzûl ker

860. Eger rûsiyam ne yewm ul-hisab
Er ji eşqîyam ne umm ul-Kitab

861. Ercûke fe-sbih Rebbê şefayî
Ed'ûke fe-qbil Rebbê du'ayî⁵

862. Ente l-mefze'u fi l-mulimmatî
We ente l-med'uvvu lil-mulimmatî⁶

863. Wesse'e 'eleyy rizqek el-Wedûd⁷
Kema esneyte nefsek bi el-cûd⁸

1 Qur'an, Enbiya 21/83; "Eyûb jî, dema gazî Xwedayê xwe kir; (Xwedêyo!) Der-dekî giran bi min girtiye û tu dilovantirînê dilovanan 1."

2 Şerê Ehزاب (hizban) yan jî Şerê Xendeq, sala 5ê hicrî. bnr. Qur'an, Ehزاب 33/9-26.

3 Şerê Xeyberê, sala 7ê koçî.

4 Ji bo qisseyaya qewmên 'Ad û Semûd, bnr. Qur'an, Enkebût, 29/1-69.

5 "Ya Rebb tîm ba te şifaya min bide, ya Rebb duaya min qebûl bike."

6 Du'ayek mensûb bi 'Elî bin Huseyn es-Seccad: "Wexta felaketê, Tu stargeh î. Tu wexwendî yî ji bo karên giring". *el-Sehîfet el-Kamilet el-Seccadiyye, h. b., r. 37*

7 Ji du'aya 'Semat'ê: "Rizqê xwe ji bo min zêde bike". Tûsî, Ebî Ce'fer Muhemmed bin Hesên, bin 'Elî bin Hesên, *Misbah ul-Muctehid, h. b., r. 420*

8 Du'ayek mensûb bi Pêxember: "Ez pesnê te nadim çimkî te pesnê xwe daye".

864. Rûy rehmetit kirdî muştê xak
We el-'efû 'ennî heyn el-qak'

865. *Mucrim*² firawan bi wêş kird sitem
Feteb 'eleyh-i Rebb exferû erhem³

Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Ethar*, c. 68, h. b., r. 23

1 Du'ayek mensûb bi 'Elî bin Huseyn es-Seccad: "Heyna hevdtinê, tu min 'efû bike". Tûsî, Ebî Ce'fer Muhammed bin Hesên, bin 'Elî bin Hesên, *Misbah ul-Muctehid*, h. b., r. 133

2 'Mucrim' (Gunehkar), di beytên dawî yên du beşan da tê tekrarkirin. Mumkin e ku mexleseka Mela Perîşan be.

3 "Xwedayê min, kerem bike bibexşe û rehme li min bike."

Bab-i şeşim

Hû 110

Der munacat be dergahê qazî-yul hacat ve hezretê xetmê
risalet ve cenabê şahê welayet-meab ra şefî'e nimûden
bi cihetê icabetê du'a ve 'effê ecram

866. Xudaya ve zatê pakê Xuda yît
Ve yeganegî ve tuwana yît
867. Bi ismik el-'ezîm e'zem ul -e'zem
Bi celalike l-ecel il-ekrem
868. Ve pak tînetan û murselînit
Ve mela'ike û muqerrebînit
869. Ve ihram-bendanê 'Uzza û Lat' şiken
Ve qurbaniyanê gulnarî kefen
870. Ve ze'îf-halanê zarê mustemend
Ve qanî' nefsanê seng ve şikembend
871. Ve lebbeykê hacê Mescîd-ul Heram
Ve Merwe û Sefa û rukn û meqam
872. Ve naley cansûz 'uşşaqê mehcûr
Ve şeb-bîdaran ji asayiş dûr
873. Ve hunê çenîn merdê namidar
Ve kird pêçanê deştê karizar
874. Ve mucahidanê qedem ustuwâr

¹ Navê du putên sereke yên ku berî Îslamê di nav Ka'beyê da bûn û piştî fetha
Mekkeyê (sala 10ê hicrî) ji aliyê misilmanan ve hatin şikandin.

Ve destê cudayê Ce'ferê Teyyar¹

875. Ve nukê nêzey Hemzey² namidar
Ve parey cîger destê Cigerxwar

876. Ve tundîy Duldul berqê Zulfeqar
Ve ne'rey mehîbê Heyderê Kerrar

877. Ve muhtelayanê sabir kezîm
Ve Çar Kitabê menzilê 'ezîm

878. Ve qurb û rutbey Cebreîl-i Emîn
Ve hebîbê tu xetm-ul mursesîn

879. Ve sahib minber Meqamê Mehmûd
Zil wech ul-Cemîlê munhîyê (meşhûd)³

880. Yetîmê sabir Seyyîdê sermed
Xetm-ul enbiya' yenî Muhemmed

881. Rûy rehmetit kirdî muştê xak
We el-'efû 'ennî heyn el-qak

882. Ya Şay ulûl-'ezm rehnumay rehber
Tewrat û Incîl sûhûf mensûx ker

883. Ji mewludê tu cehan bî bû-muşk

1 Ce'fer bin Ebî Talib (Ce'ferê Teyyar: Ce'ferê Firoke). Birayê 'Elî bin Ebî Talib û pismamê pêxember. Di şerê Mûteyê da (h. 8) ji aliyê pêxember ve wekî fermandarê artêşa misilmanan hatiye tayînkirin. Di şer da herdu destên wî hatin jêkirin û şehîd ket. Pêxember li ser wî wiha kerem kiriye: "Xwedê li şûna du destan, du çeng bexşandine bo Ce'fer ku bi wan çengan li biheştê difire." Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Ethar, h. b., c. 21, r. 54*

2 Hemze bin 'Ebdulmuttalib. Mamê Pêxember e. Di şerê Ûhûdê da bi destê Wehşî, hat şehîdkirin.

3 'Meşhûd' nehatiye nivîsîn, me ji destxeteka dî wergirt.

Taqê Kesray¹ kesr Deryay Sawe² xuşk

884. Seylê celalit cehan girt newer
Ateşgedey³ Fars³ xamûş kird yekser

885. Nûrê bêsaye beşîr û nezîr
Perî 'asiyan şefî' û nezîr

886. Nûrit ne eslab zahir bî çun mah
Her ne Bû l-Beşer⁴ ta ve 'Ebdullah⁵

887. Je lay qedrê tu şuca' û sexî
Purê Zal⁶ çakir Hatem⁷ metbexî

888. Pey remyê remhit ama izremeyt⁸
We la tebsutha ma e'tat⁹

889. Destit ve sexa er bes mayîl bî
We la tebsutha perîş nazil bî

890. Gulê gulistanê Xelîlullah¹⁰ î

1 Taqê Kisra yan jî Eywana Medaîn. Avahiya herî navdar a serdema Sasaniyan. Li gor baweriyê, şeva jidayikbûna Pêxember, çardeh beşên wê hilweşiyane.

2 'Behra Sawe', li gor riwayetên îslamî, di şeva jidayikbûna Muhemmed Pêxember da hişk bûye, av tê nemaye.

3 'Ateşgedeyê Azer' yan jî 'Ateşgedeyê Fars'. Cihêkî pîroz e bo Zerdeştîyan. Li gor riwayetên îslamî, şeva Muhemmed Pêxember ji dayik bûyî, agirê wî yê hezar salî vemiriye.

4 Hz. Adem.

5 'Ebdullah bin 'Ebdulmuttalib. Babê Muhemmed Pêxember.

6 Rustemê Zal.

7 Hatem bin 'Ebdullahê Tayî (h. 46), bi camêrî û comerdiya xwe, di nav 'ereban da meşhûr e.

8 Qur'an, Enfal 8/17: "Vêca (di cenga Bedrê de) ne we ew dikuştin, lê belê Xwedê (bi arîkariya xwe) ew dikuştin."

9 Qur'an, Isra 17/ 29: "Di riya Xwedê de yekcar destgirtî nebe û bi temamî destvekirî jî nebe, paşê tu yê lomedar û destevala rûnê."

10 Hz. İbrahim.

Nûbadey letîfê Zebihullah' î

891. Ve yek îşare Qemer du nîm ker²
Dilê kafiran pur xof û bîm ker
892. Ba'is îcadê tamamê 'alem
Fexrê dûdmanê Hezretê Adem
893. Ya 'eyn ul-heyat îman kamil
Ya berqê xermanê ediyan batil
894. Ya Muhemmed esl ya Xeyr-ul Beşer
Ummetê 'asît bawer ve nezer
895. Neqdê 'umr zayi' min bê beza'et
'Ereb dexîlim biker şefa'et
896. Îlahî bi heqqê 'Elîyyê welî
Ve sirrê xefî û nûrê celî
897. Ve zorê bazûy şîrî bîşey tu
Harisê bê bak bê endîşey tu
898. Rakibê Duldul merdê Xeyber-ken
Şîrê Merheb³-kuş ser ji 'Emr-efken
899. Tarikê dinya mafîha tamam
Bêhterîn xelq çun keyr ul-enam
900. Ve qurb û zuhd û xuşu'ê ew
Ve teqwa vere' û xuzû'ê ew

---

¹ Hz. Îsmâîl.

² Wekî mucîzeyekê, Muhemmed Pêxember heyva li asîmanan dike du şeq.
Qur'an, Qemer, 54/1.

³ Fermandarê Keleha Xeyberê. Bi destê Hz. 'Elî hat kuştin.

901. Rûy rehmetit kirdî muştê xak
We el-'efû 'innî heyn el-qak
902. Ya Şîrê Yezdan kenendeyê Xeyber
Ve nessê Qur'an nefsé Pêxember
903. Ya destê qudretê Hezret-i Dawer
Carî bi emrit qeza û qeder
904. Qedrê tu ji layê her sahib-nezer
Ji 'erş û ji ferş ji kursî berter
905. Qismet kunendeyê Biheşt-i Heştder
Fetwa dehendeyê her Çar Defter¹
906. Malik² bi emrit agir efrûz in
Nîran bi fermanê tu munkir sûz in
907. Xêyrê Heq kesit bala-des niyen
Her kes munkir bû Heq-peres niyen
908. Qadirê Bêçûn senaxwanê tu in
Ruh ul-emîn tîflê debistanê tu in
909. Nuh taqê felek er bi qertas bût
Katib melayîk cinnî û nas bût
910. Bihar murekkeb eşcar qelem bût
Henûz pey wesfit ya 'Elî kem bût
911. Îbrahîm ji dest taifey merdûd

¹ Çar kitêbên pîroz.

² Malik bin Harisê Nexe'î. Bi navê Malikê Eşter meşhûr e. Serdar û sehabe'yê nezîkê 'Elî. Di şerê Cemel (h. 36) û şerê Siffînê da (h. 37) serokê arteşa Hz. 'Elî ye. Sala 39ê koçî şehîd dibe.

Weqtî muşrif bî bi narê Nemrûd

912. Fewcê melayîk çenî Cebre'îl
Ji sema aman bi yarîyê Xelîl

913. Watin hacetî er darî rewast
Wat ihtiyacim bi lutfê Xudast

914. Çun nûrit ne selbê Xelîl qerar daşt
Ji isti'aretê melayîk 'ar daşt

915. Netirsa jî nar ta ama ilham
Ya narû kunî berden we selam'

916. Ey sabit qedem şuca'ê roy rezm
Serwerê merdan merdê sahib 'ezm

917. Ey derhem-şiken 'Uzza Lat û Wedd²
Qati'ê heyatê 'Emrê 'Ebduwed

918. Berqê şemşîrit kufriş kende kird
Seday tekbîrit Îslam zinde kird

919. Sê şeb peyderpey kirdî ey Emîr³
It'amê miskîn yetîm û esîr

920. Xêyr ji 'etay tu te'am nayab bî
Sa'im bît sê şeb iftarit ab bî

921. Zehra û ferzendan bîrê wêt kirdin
Her kam nesîbî jî feyze birdin

1 Qur'an, Enbiya 21/69: "Me got: Hey agir! Ji bo Îbrahîm bibe hênîk û selametî".

2 Navê sê pûtên sereke yê Ka'beyê.

3 Emîr el-Mumînîn. Di bawerîya şî'a da tenê leqeba 'Elî bin Ebû Talib e.

922. *Hel Eta' perî wesfît nazil bî*
Her muxalifî xar û xecil bî
923. *Ya ferezendey Sûrey' Hel Eta*
Ya berazendey tacê La Feta²
924. *Sexat ne 'alem bêda kird şuy'û*
Zekatê sa'il ne halê rukû³
925. *Yûfûne bi-nnezr⁴ ve şanê tu bî*
Ayeyê innema⁵ burhanê tu bî
926. *Tu ve Pêxember herdu bê şikî*
Ne sûret du in ve me'nî yek î
927. *Hergiz jî behse nemarûn kemî*
Bi nessê hedîsê *lehmîke lehmî*⁶
928. *Eger ew⁷ tîn in tunîş Zeytûn⁸ î*

1 Qur'an, Xaşiye 88/1: "Ma xebera 'xaşiyê' ji te re nehat?"

2 "La feta îlla 'Eli la seyfe îlla Zulfeqar."

3 Hz. 'Eli li ser nimêjê gustîla xwe wekî zekat dide feqîrekî. Piştî vê bûyerê jî ayeta 55ê ya Sûreya Maîde ji bo Muhemmed Pêxember nazil dibe. Tebrîsî, Ebi 'Ali el-Fezl bin el-Hesen, *Mecme' ul-Beyan fî Tefsîr el-Qur'an*, el-cuz' el-salis, h. b., rr. 295-299

4 Qur'an, Însan 76/7: "(Ew bend e), nezr û peymanên xwe tînin cih û ji rojêke wisa ditirsîn ku kes jî şerê wê veder nîn e."

5 Qur'an, Maîde 5/55: "Bêguman dost û arîkarê we tenê Xwedê ye, Pêxemberê wî û yên ku bawerî anîne; ew ên ku bi berdewamî nimêj dikin, zekata malê xwe didin û ew her (li ber fermana Xwedê) xwe ditewînin." Ev ayet di bawerîya ş'a da wek îsbata welayeta 'Eli tê qebûl kirin.

6 Hedîseka ku Muhemmed Pêxember ji bo 'Eli bin Ebû Talib dibêje: "Lehmîke lehmî, demmîke demmî, ruhîke ruhî, cismîke cismî". (Goştê te goştê min e, xwîna te xwîna min e, ruhê te ruhê min e, cismê te cismê min e). el-Teberî, 'Imadeddîn, Hesen bin 'Eli bin Muhemmed bin 'Eli bin el-hesen, *Kamilê Behayî*, tehqîq ve teshîh: E. Sefderî Qezwînî, Intişaratê Murtezewî, Tahran, 1383, r. 89.

7 Hz. Muhemmed.

8 Qur'an, Tîn 95/1: "Sond bi hejîr û zeytûnê..."

Er ew çun Mûsa in tu çun Harûn' î

929. Ey şexs ecel pey Heq neşnasan
Duşmenan ji zerbê tîxit herasan

930. Ey qewî bazûy destê qeza-pêç
Bi hukmê Qadir qeder bê tu hîç

931. Ey siddîq newaz mîrê muqteda
Ey 'edû gudaz çun qehrê Xuda

932. Ey esedullah mensûr royê herb
Qudretullahê re'd seday berq zerb

933. Sabit û sabir qahir pey duşmen
Xazi' û xaşî' perî zul-minen

934. Berguzîdey Heq ne Mubahile²
Vasîyê Nebî bila fasile

935. Er feslî rûda kirdişan tezwîr
Cay şîrişan girt rûbehanê pîr

936. Şehbaz û xufaş key biyen nezîr
We ma yestewa-l 'ema we-l besîr³

937. Ya zewcê Betul emîrê sefder
Ya ebe l-Hesen saqîyê Kewser

1 Bira û cigirê Hz. Mûsa. Hedîsek mensûb bi Muhemmed Pêxember: "Ya 'Eli! Harûn ji bo Mûsa çi be, tu ji bo min ew î. Lêbelê piştî min pêxember nayên." Ev hedîs di nav çavkaniyên şî'î û sunnî da cih digre. bnr. Ibn Ebdulbirr, Ebî 'Umer Yusif bin Ebdillah, *el-Istî'ab fî Me'rifet ul-Eshab*, h. b., r. 526

2 Munazaraya Muhemmed Pêxember û yekî xiristiyan. Pêxember li gel 'Eli, Fa-time, Hesen û Huseyn diçe munazarayê. Ew pênc kes wek 'eshabê kîsa' meş-hûr in. bnr. *Qur'an*, Ehزاب, 33/33.

3 *Qur'an*, Fatir 35/19: "Yê kor û yê bi çav ne mîna hev in."

938. *Mucrim* çem werdin ji siqlê gunah
Ya 'Elî işfe' lena 'inde Ellah

Bab-i heftom

Dermezemmetêxulefayêselasevemunkirînûmunafiqîn û xainîn û xasibînê heqqê hezretê Emîr 'eleyhû selam

939. Ya 'Elî bi heqq-i 'Elîyyê 'ezîm
Ve ismê e'zem Dawerê Kerîm
940. Muxalifanî neng biyen ta heşr
Mexzûbê Xuda Resul royê neşr
941. Rihletê Nebî çun surîşan bî
Huznê Haşimî¹ mesrûrişan bî
942. Revan biyen gurûhê namusa'ide
Ta ve Seqîfey Benî Sa'ide
943. Pey selahiyyet cem' biyen musilmûn
Ela înnêhûm hûm-ul mufsidûn²
944. Ve furset-zanan çastî sûz kird
Leyse el-'ereb minnê³ burûz kird
945. Bey'etişan kird gurûhê bêdîn
Ve Bûbekrê şûm bedbextê le'în
946. Ve fikrişan çî zu l-minne wala
Feramûş kirdin men kuntû mewla⁴
947. Her kî xêyr ji tu mewlaş in bî kem

1 Benî Haşim. Malbata Pêxember.

2 **Qur'an**, Beqere 2/12: "Agahdar bin, bi rastî yê ku fesadiyê dîkin her ew bi xwe ne, lêbelê ew ténagihîjin."

3 Riwayetek mensûb bi Muhemmed Pêxember: "Ez 'ereb im lê 'ereb ne ji min in."

4 "Men kuntû mewla 'Elî in mewla." Xutbeya Pêxember, roja Qedîr, sala 10ê koçî.

Wasil bî ve cem'ê *la mewla lehum*¹

948. Pey jî şeqawet kirdey nameqbûl
Mehrûm ji techîz nemazê Resûl

949. Pey xesbê Fedek² ve kec kirdin behs
Le'netulah ila yewm-ul be's³

950. Ji bî yawerî kar ve tu sext bî
Suleyman heyranê dêw ne rûy text bî

951. Ne ji ew bedbextan endîşe kirdî
Bi 'ehdê Nebî sebr pîşe kirdî

952. Her kes bi 'ehdiş mekerû wefa
*Summe yuczehu l-ceza' el-ewfa*⁴

953. Xulefayê naheq ji bedan bedter
Hergiz nekirdin xêyr ji karê şerr

954. Ji muxalifetê ceysê Usame⁵
Ji mumani'etê wesîyyetname⁶

1 Qur'an, Muhemmed 47/11: "Bi rastî ji bo yên kafir, tu piştgir û arîkar tun in."

2 Wekî hat gotin, baxçeyeka xweş ku piştî şerê Xeyberê, Pêxember wek diyarî ji bo keça xwe dihêle. Piştî wefata Pêxember, Ebubekir dibêje mîratgirê Pêxemberan nînin, dest datîne ser Fedekê. Ev mesele bûye mijara niqaşekê di nav Fatîme û Ebûbekir da. Di literatura şî'a da ev bûyer wek dijminatîya Ebubekir li hember keça Pêxember tê behskirin.

3 "La'net li wan be heta roja qiyametê!"

4 Qur'an, Necm 53/41: "Piştîre Xuda dê bedêla kar û kiryarên wî békêmasî bide wî."

5 Usame bin Zeyd bin Haris (h. 52). Piştî hecca dawî, Usameyê ciwan ji aliyê Pêxember ve wekî serokê arteşa Îslamê hatiye vezîfedarkirin. Lê fermandariya Usame ji aliyê hin sehabeyan ve nehatiye qebûlkirin. Di gel ku Pêxember ferman dide, hindek sehabe tevî arteşê nabin heta ku Pêxember wefat dike.

6 Herwekî berê ji hatibû behskirin, li gor hin riwayetên îslamî, Pêxember beriya wefatê ji bo nivîsîna wasiyeta xwe kaxez û qelemê dixwaze lê daxwaziya wî ji aliyê 'Umer bin Xettab ve nayê qebûlkirin.

955. Guya pêxember ji asman keft
Inne recûl liyehzû' şineft
956. Axiray 'umrê ye pêxember bî
 Ji pêxemberan tamam berter bî
957. Qedriş ji Sûrey' *fetehna*² guzeşt
 Ji *Qab-i Qewseyn Ew Edna*³ guzeşt
958. *We ma yentiq 'en el-hewa'* bî
*Inne huwe illa wehyun yûha*⁵ bî
959. Nisbetê hezyan be ew çun hebû
 Ji fi'lê zîştî cigêr xûn mebû
960. Qanûnê Îslam bird ji qa'ide
 Şûray Seqîfey Benî Sa'ide
961. Icma' dest-awîzî perî Yezîd⁶ bî
 Huseynê 'Elî ew ro şehîd bî
962. Ew roje nehse besa karan bî
 Fesad yek newî bel hezaran bî
963. Te'tîlê wesî tezîyê Îslam
 Tebdîlê sunnet texyîrê ehkam

1 Di hin riwayetên Îslamî da gava Pêxember daxwaza kaxez û qelemê dike ji bo nivîsîna wesiyeta xwe, 'Umer bin Xettab dibêje, "Ev camêr (Pêxember) wirêne dike (di ber xwe da diaxive)." Li gor riwayetên Sunnî, 'Umer bin Xettab gotiye, "Ev camêr koç dike." (Inne el-recûle li-yehcir.) Nîvbeyta duyem ji destxeteka di hate temamkirin.

2 **Qur'an**, Fetih 48/1: "(Ya Muhammed!) Bi rastî me deriyê serkeftineke aşkera ji bo te vekir."

3 **Qur'an**, Necm 53/9: "Bi qasî du kevanan an jî hê jê kêmtir nêzîkî wî bû."

4 **Qur'an**, Necm 53/3: "Ew, ji dilxwaziya xwe napeyive."

5 **Qur'an**, Necm 53/4: "Peyva wî her wehya ji cem Xwedê ye."

6 Yezîd bin Mu'awiye (h. 64).

964. Ji xesbê Fedekê Zehray Betûl
Îradey texrîbê merqedê Resûl¹
965. Bes pey cezayê mela'înê dûn
Ji sû' ellezî kanû ye'melûn²
966. Maçîm Pêxember wesîyet nekird
Qebaley Fedek ve Zehra nespird
967. Axir ve dewletê ismê babê ew
Biyen ve sahib-mulk Fir'ewn Xusrew
968. Er menzûrişan ve fesad newî
Fedek ve Zehra hîç ziyad newî
969. Men'i irs kirdin ve Zehray Betûl
Ne xewf ve Xuda ne bîm ji Resûl
970. Ta biyen ve met'ûn-i Qur'anê 'Ezîm
Menna'in lil xeyr mu'tedin esîm³>
971. Narûn hamîye⁴ perîşan ewla
Yewme la yuxnî mewlen 'en mewla⁵
972. Le'nişan biker ey Xuday ehed
Le'nin la yuxtir malê Ehmed

1 Heye ku mebesta Mela Perîşan Şerê Herre be. Di sala 63yê koçî piştî serhildana xelkê Medîneyê, bi fermandariya 'Ebdullah bin Henzele, li dijî Dewleta Yezîd bin Mu'awiye, arteşa Şamê êrişî Medîneyê dike. Eskerên Şamê sê rojan temamê bajêr talan dikin. Li gor çavkaniyên dirokî çend hezar kes tîn kuştin. Ji wan 700 kes hafîzên Qur'anê ne û 80 kes jî sehabe'yên Nebî ne. Li gor riwayetan piştî Şerê Herre, ji şervan û sehabe'yên Bedrê kes li Medîneyê nema û hemû hatin kuştin.

2 Qur'an, Zumer 39/35: "(Xwedê ev peyman bi wan re da;) da ku neqenciya berê kirin, veşêre û da ku qenciya ew dikin bi ya herî spehîtir wan xelat bike."

3 Qur'an, Qelem 68/12: "Ew ê çikûsê xêrnexwaz ê ta'deker ê gunehkar."

4 Qur'an, Qarî'e 101/11: "Agirekî cansoz û dijwar e!"

5 Qur'an, Duxan 44/41: "Wê rojê, tu dost nikare feyde bide dostekî, arîkariya wan jî dê neyê kirin."

Xatime

Der haletê musennif ve sifate rûz-i mehşer
ve 'edlê Xaliq ul-Ekber ve temme bi l-xeyr bi heqqê e'îm-
met ul-huda selewatullah 'eleyhîm ecme'în

973. Ya Malik ul-mulk bedî'ul-eflak
Aferîdet kird Bu l-Beşer ji xak

974. Melayîk memûrê sucûdiş kirdî
Iblîs iba kird merdûdiş kirdî

975. Muhlet teleb kird na fermanê şûm
Metleb rewan bî ta Yewm ul-me'lûm

976. Muhletiş bexşay ji te'zîbê fewt
Innema yu'cil min texaf ul-mewt'

977. Dêwê xudpesend sicde inkar kir
Dîndaran çend ji dîn bêzar kir

978. Zînet dehendey e'malê bedan
Salihan lexzin redîfê redan

979. Perî inhirafê insan kemer best
Be'zî lexzena be'zî nedaş dest

980. Damiş guster a wêş bî gûşegîr
Ve kemanê mekr ve tîrê tedbîr

981. Daniş ve rûy dam paşa ve bî qeyd
Ew bî ve seyyad² Benî Adem seyde³

1 "Ewên ku ji mirinê ditirsîn, dê vê bikin."

2 Nêçîrvan.

3 Nêçîr.

982. Ji xulf û enam yemîn û yesar
New' new' gunahan tamam da qerar
983. Ji buxl û sem'e ji cewr û zina
Ji kibr û hesed ji 'ucb û rîya
984. Şerab û xumar pes exnîya
Kizb û xudbînî xiybet û rîya
985. Dizdî û rehzenî xemmazî buhtan
Eklê malê xeyr ulfetê bûtan
986. Şîrîn-kemalan ser ta pa şîrîn
Kul zînet damê Iblîsê le'în
987. Naz û xemzeşan yek îşaret bî
'Eql hezîmet kird ta'et xaret bî
988. 'Ezazîl seyyad damiş çay asam
Min seydê herîs amam ve sûy dam
989. Her tîrê Iblîs nîya ne keman
Sînem amac bî ama ve nişan
990. Zexmê sîyaset firawan dîrim
Derdê bêderman ji 'usyan dîrim
991. Er nekey çare zexmê diyarîm
Er nekî derman derdanê karîm
992. Er qebûl nekey inabe û zarîm
Fe wa 'esefa ji şermisarîm
993. Er bikey zarî û inabem qebûl
Hebîbit şad in duşmenit melûl

994. Ya Reb duşmenit furset awerdin
Axir bendey tum min hicran kirdim
995. Ve hilakê min şad in bedgewher
Ve merhemê 'efû şadîş batil ker
996. Er min bedkar im tu keremdar î
Min ji teqway 'ur tu wêt settar î
997. Er lutfit nebû pey min rehnimûn
La serîxe lî we la yunqezûn'
998. Er lutfit nebû perî min rehber
Metersûm ji huznê *feze'ul-ekber*²
999. Xêyr ji tu niyen kesim destgîr
*Ni'm el-mewla we ni'm en-nessîr*³
1000. Her çend bedkirdar hem 'usyanbar im
Ve la taqnetû' umîdvar im
1001. Her çend bedkarîm bê hed û ihsast
Ji lay keremit çun qetrey deryast
1002. Deryay rehmetit weqtî medey cûş

1 **Qur'an**, Yasîn 36/43: "Wê çaxê ji wan re ne hewar dê hebe ne ji ew ê bêne rizgarkirin."

2 **Qur'an**, Enbiya 21/103: "Wê roja ku em ê ezmên bipêçin mîna pêçandina rûpelên kitêban; Em ê dîsa mirovan vejînin ka çawa cara pêşin me ew afirandibûn. Ev peymaneke li ser me ye, beguman em ê (peymanaxwe) bi cih bînin."

3 Du'ayek mensûb bi Pêxember ku di gel ayeta 173yem a Sûreyaya Alî İmran (Hasbûnallah we ni'mel wekîl) tê gotin: "Xwedê ji bo me çi xweş mewla û çi xweş arîkar e."

4 **Qur'an**, Zumer 39/53: "Hêviya xwe ji rehma Xwedê nebirin!" Temamê ayetê wiha ye: "(Resûlê min!) Tu vê gotina Min ji wan re bibêje: Gelf bendeyên min ên ku ji ola xwe derketine! Hêviya xwe ji rehma Xwedê nebirin! Bêguman Xwedê tevekîl gunehan dibore. Bêguman yê gunehjêbir, yê dilovîn her ew bi xwe ye."

Ji qe'rê dîzex nar mekey xamûş

1003. Sehabê lutfit er bikey nem nem
Sed namey gunam meşûrû derdem

1004. Key namey gunam meşûrû sed yem
Xeyse rehmetit kafî yen yek dem

1005. Îlahî bi zatit kes pey neberdit
Bi qedrê qudret 'alem perwerdit

1006. Çun ji nefxê Sûr bîdarim bikey
Bi sehray mehşer ihzarim bikey

1007. Daxil bi Eshabê Yemînim¹ bikey
Sahib ixlasê yeqînim bikey

1008. Bi tehtê leway Ehmed cam bikey
Şefî'im Huseynê teşnekam bikey

1009. Merhûmê mexfûr hesabim bikey
Ji badey la xewf sîrabim bikey

1010. Bi qehr û xezeb 'etabim nekey
Ve elem e'hed² xitabim nekey

1011. Ve elem e'hed ileykum³ neda
Nekerîm ji rûy xezeb ey Xuda

¹ Yên ku roja qiyametê deftera e'melên wan di destê rastê da ye. bnr. Qur'an, Beled 90/13-18; Haqqe 69/19-20-21-24; Inşîqaq 84/7-9; Waqî'e 56/27-40.

² Qur'an, Yasîn 36/60: "Geli zarokên Adem! Erê ma (bi navgîna pêxemberan) me qewîtî li we nekiribû ku hûn şeytên nehebînin. Bêguman ew ji bo we neyarekî aşkera ye!"

³ Qur'an, Yasîn 36/60: bnr. Berdewa ayeta jor.

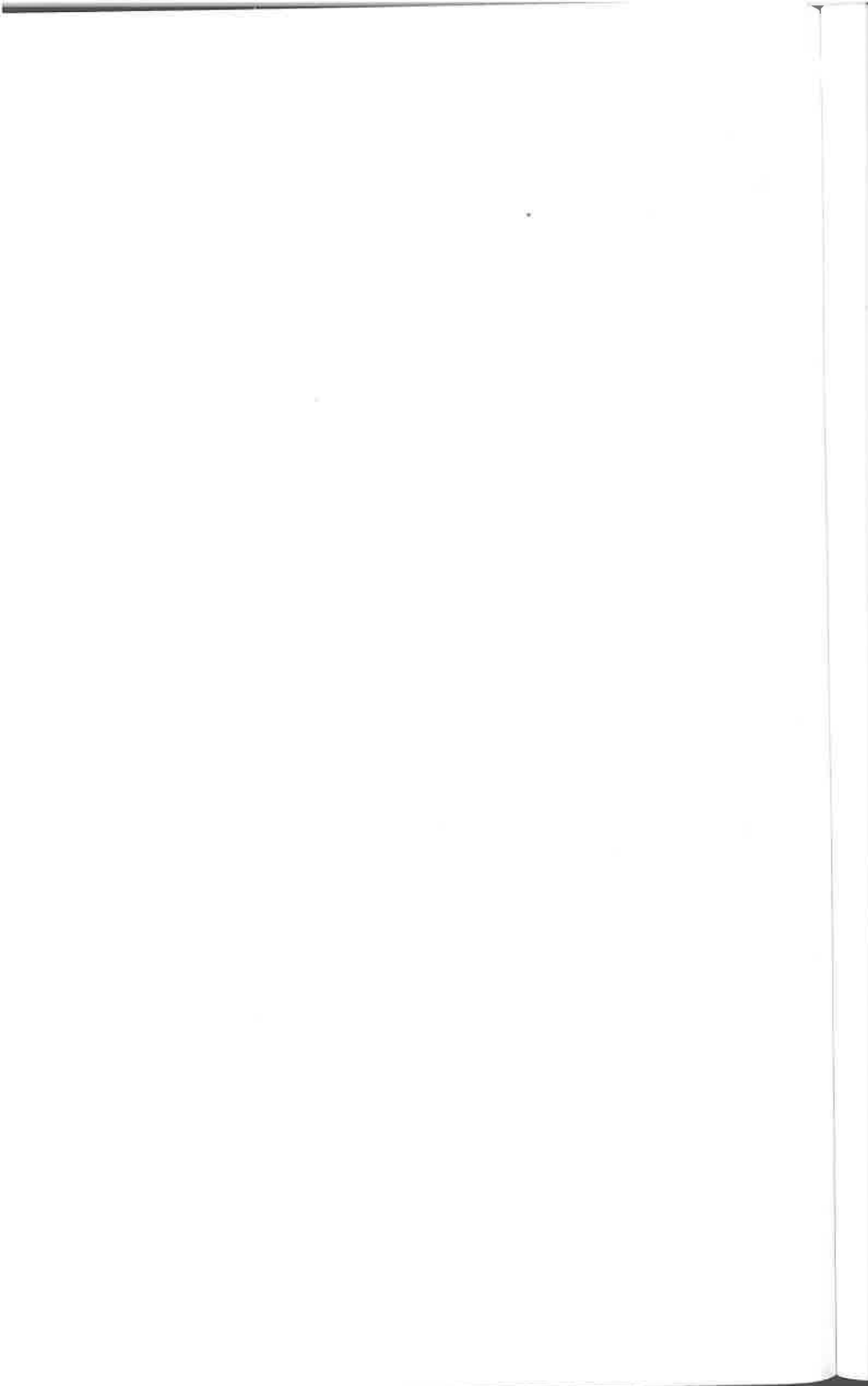
1012. Hukm li xuzûhu fegullû¹ nekey
Summ-el cehîm we sellûhu² nekey
1013. Zebanê min lal rûsîyam nekey
Dest û pam ew ro bi guwam nekey
1014. Bidarîm bi hubbê Nebî û Ehlê Beyt
La tuziq qelbî be'de iz hedeyt³
1015. Xuda min bendey naçîzê zelîl
Gunahim kesîr ta'etim qelîl
1016. Çenim 'edalet mekerî kerîm
Bibexşim bi lutf bi fezlê 'emîm
1017. Rûy rehmetit kirdî muştê xak
We el-'efû 'innî heyn el-qak

Temmet-ud dîbaçeyê zîbaçe be 'ewni Melîk-ul mennan fî xamis Şehr-i Siyam yewm-ul erbe'a senet 1313 'ela yedd-ul heqîr-ul feqîr-ul 'asî-yul xatî-yul mezlûm wel cuhûl we-l muntezir bi şefa'etê Sibt-ur Resûl, Hezretê Ebî 'Ebdullah 'eleyhî selam, Muhemmed Qulî Her-sînî cihetê yadîgarî tehrîr şod iltimasê du'a est.

1 Qur'an, Haqqe 69/30: "(Tê gotin) Wî bigirin û bi zincîran (destên wî bi stûyê wî ve) girê bidin."

2 Qur'an, Haqqe 69/31: "Paşê wî biavêjin nav agirê bipêt!"

3 Qur'an, Alî İmran 3/8: "(Ewên zana û pispor wiha dua dikin) Xwedayê me! Piştî te em anîn ser riya rast dilên me jê venegerîne. Ji cem xwe rehmê li me bike. Em bawer in ku yê pir dayende û bexşende her Tu yî."

ENCAM

Qabiliyeta berhemên daner ew e ku li ber bêrehmiya demê, bi awayekî mucîzewî xwe diparêzin û piştî sedsalan dibin xelekek ji zincîreya kanona edebî. *Perîşanname*, yek ji wan berhemên yekane ye, ji çeşnê mesnewiya dînî û 'îrfanî. Mela Perîşan di gel kûrahiyeka felsefî û ayînî, bi fexr û serbilindiya baweriya xwe, ji sedsala 14ê, mîna keka balkêş ji edebiyata mînor a zimanê kurdî, ji lehceya goranî/hewramî û li ser baweriya şî'ayê danzdeh îmamî pêşkêşî me dike. Ji ber hêmanên eşkere yên terza 'ilm-el hûrûfê û qismen jî şopên tevgera hûrûfiyye, ji bo lêkolîna me ev berhema taybet hate hîlbijartin.

Me di sê beşan da xebata xwe bir serî û hewl da ji dawiya sedsala 14ê nusxeyeka *Perîşannameya* Mela Perîşanê Dînewerî bi tîpên kurdî-latînî, bi zarê kurmancî bidin nasîn û analîzeka naverokî li serê bikin ku sala 1896ê ji aliyê mustensîx Muhemmed Qulî Hersînî ve li gundekî Rojhilatê Kurdistanê hatiye nivîsîn û di nav arşîva rojhilatnasekî da hatiye parastin. Di beşa yekem da li ser jîyan û baweriya Mela Perîşan, bajarê wî û pêwendiya wî di gel Şêx Recebê Bursî, temayên sereke yên berhemê û şîrove yên naverokî hatin rêz kirin. Analîz û dahûrfîna naveroka berhemê, gewdeyê xebata me pêk tîne

û beşa duyem li ser van tehlîl û raveyan e. Di beşa sêyem da jî bi alfabe ya kurdî-latînî transkrîpsiyona berhemê heye. Destxet zêdetirî hezar beytan di nav xwe da dihewîne û jêrenotên amadekarên xebatê li ser ayet, hedîs, du'a, mezmûn, kesayet û telmîhan, di gel çavkaniyên xwe di binê translîterasyona beytan da cih digrin.

Di encama lêkolînê da şik û gumanên me yên li ser agahiyên derheq jiyana muellifê berhemê da babebaş nehatine berterefkirin. Dîsa jî vê xebatê armanca xwe ya sereke, yanê musbet danasîn û belavkirina *Perîşannameyê* eger pêk anîbe, cihê keyfxweşiyê ye. Ev xebata danasîn, dahûrîn û translîterasyonê, herwisa pêngaveka mutewazî ye ji bo destpêka temasekê di navbeyna destxetên cuda yên lehceyên kurdî. Her çend gelekên wan nehatibin tamamkirin jî, bi zêdehiya hejmara nusxeyên xwe yên berdest, şahesera Mela Perîşan, hêjayî edîsyon-kritîkeka berfireh e.

ÇAVKANÎ

- Qur'an, *Wergera Qur'ana Pîroz bi Zimanê Kurdî*, wer. Mela Huseyn Êsî, Mela Se'id Girdarî, Mela Muhammed Bêrkevanî, ç. 4, Şûra Yayınları, İstanbul, 2014
- 'Amilî, S. M. E., *A'yan el-Şi'a*, c. 6, Dar-ul Te'aruf, Beyrut, 1983
- Adak, Abdurrahman, *Teşeyên Nezmê-Di edebiyata kurdî ya klasîk da*, Nûbihar, İstanbul, 2019
- Ahmedî, Cemal, *Tarîxê Edebiyatê Kordî Ez Axaz Ta Cengê Cihaniyê Evvel*, Întişaratê Gotar, Seqiz, 2016
- Algar, Hamid, "Âl-e 'Abâ", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. I, Fasc. 7, 1984
- Algar, Hamid, "Cahârdah Ma'sûm", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. 4, Fasc. 7, New York, 1990
- Amilî, Muhammed bin Hesên bin 'Elî bin Huseyn el-Hurr, *Cewahir el-Sunniyye fi l-Ehadîs el-Qudsiyye*, Nu'man, Necef, 1384
- Amir-Moezzi, "Note Bibliographique sur le Kitâb Sulaym b. Qays, le Plus Ancien Ouvrage Shi'ite Existant", *Le Shi'isme Imamîte Quarante Ans Après*, Hommage a Etan Kohlberg, sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi, Meir M. Bar-Asher, Simon Hopkins, Brepols, Belgium, 2009
- Amir-Moezzi, M.A., "La Perle Précieuse Attribuée a Rajab al-Bursî, Les 500 Versets Coranique au Sujet de 'Alî", di *Ali, Le Secret Bien Gardé*, CNRS Editions, Paris, 2020
- Amir-Moezzi, Mohammad Ali, "La Préexistence de l'Imam", di *La Religi-*

on Discrète, Croyances et Pratiques Spirituelles dans l'Islam Shi'ite, Vrin, Paris, 2006

- Amir-Moezzi, Mohammad Ali, "Notes a Propos de la Walâya Imamite", di *La Religion Discrète, Croyances et Pratiques Spirituelles dans l'Islam Shi'ite*, Vrin, Paris, 2006
- Amir-Moezzi, Mohammad Ali, "Savoir C'est Pouvoir, Exégèses et Implications du Miracle dans L'Imamisme Ancien", di *La Religion Discrète, Croyances et Pratiques Spirituelles dans l'Islam Shi'ite*, Vrin, Paris, 2006
- Amir-Moezzi, Mohammad Ali, "Seul l'Homme de Dieu est Humain, Théologie et Anthropologie Mystique à Travers L'Exégèse Imamite Ancien", *Arabica*, Vol. 45, No. 2, 1998
- Amir-Moezzi, Mohammad Ali, Jambet, Christian, *Qu'est-ce que Le Shi'ism*, Fayard, Paris, 2004
- Amir-Moezzi, Mohammad Ali, *Le Coran Silencieux et le Coran Parlant, Sources Scripturaires de l'Islam Entre Histoire et Ferveur*, CNRS Editions, Paris, 2011
- Amolî, Seyid Ebdilhuseyin Şerefeddîn, *Munazirat-i Şi'a ve Sunnî, tercüme-yi Farisî-yi El-Muracaat*, wer. Serdar Kabulî, Neşrê Sayê, Tehran, 1380
- Amolî, Seyid Heyder, *Cami' ul-Esrar ve Menbe' ul-Enwar*, muqeddime: Henry Corbin, Osman Ismail Yahya, tecumê: S. j. Tabatabâî, Muessisê el-Tarîx el-Erebî, Beyrût, 1426
- Amolî, Seyid Heyder, *Ness ul-Nusûs fî Şerhê Fusûs ul-Hikem*, teshûh: Henry Corbin, Osman Ismail Yahya, IFRI, Tehran, 1352
- Aqîlî, S. A., "Zuhûr-i Firqey Hûrûfiyye ve Tesîrat-i Fikrî ve Siyasiyê An Der Isfahan", *Mecelle-yê Pejûheşhayê Tarîxiyê Îran ve Îslam*, hej. 10, 2012
- Aqtepi, Şêx Ebdurrehmanê, *Rewdin Ne'îm*, Weşanxaneyâ Spîrêz, Duhok, 2011
- Arıkoğlu, İsmail, "Ferîşteoğlu'nun Cavidân-nâme Tercümesi: 'İşk-nâme' (teza doktorayê ya çapnebûyî), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2006
- Bashir, Sh., *Fazlallah Astarabadi and the Hurufis*, Oneworld Publications, Oxford, 2005
- Bashir, Sh., *The Messianic Hopes and Mystical Visions, The Nûrbakhshîya Between Medieval and Modern Islam*, University of South Carolina Press, 2003
- Bekran, Muhammed bin Necîb, *Cihannuma*, be kûşêşê M.A. Riyahî, İntişaratê Kitabxaneyê İbn Sîna, Tehran, 1342
- Bîdakî, Hadî, "Fihristê Tewsîfê Mutûnê Xettîyê Kordî der Kitabxanehayê Îran-Menzûmehayê Dînî ve Aşîqane", *Keşkol*, c. 1, hej. 2, Tahran, 2016

- Bosworth, C. E., "Dīnavar", *Encyclopaedia Iranica*, Vol. VII, Fasc. 4, 1995, New York
- Browne, E. G., *A History of Persian Literature-Under Tartar Dominion*, Cambridge University Press, Cambridge, 1920
- Bursî el-Hillî, el-Hafiz Receb, *Dîwan el-Hafiz Receb el-Bursî el-Hillî*, Tehqîq: S. M. el-Gayurî, el-Tab'a el-Husayniyya el-Muqaddasa, Bagdad
- Bursî, el-Hafiz Receb, *Meşariq Enwar el-Yeqîn fî Esrar Emir el-Muminîn*, Menşûrat Muessise el-E'lemî li-l Metbû'at, Beyrût
- Bursî, Hafiz Receb, *Meşariq Enwar el-Yeqîn fî Heqayiq Esrar Emîr el-Mumînîn*, ji 'erebî bo farsî wer. E. M. Yezdî, İntişarat-i 'İlmî Ferhengî Sahib el-Zeman, Tahran, 1389
- Cebecioglu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi, İstanbul, 1997
- Corbin, Henry, *En Islam Iranien, Aspects Spirituels et Philosophiques*, vol. III, *Les Fidèles d'Amour, Shi'isme et Soufisme*, Gallimard, Paris, 1972
- Corbin, Henry, *En Islam Iranien, Aspects Spirituels et Philosophiques*, vol. IV, *L'école d'Ispahan, l'école Shaykhie, le Douzième Imam*, Gallimard, Paris, 1972
- Corbin, Henry, *Histoire de la Philosophie Islamique*, Gallimard, Paris, 1986
- Corbin, Henry, *History of Islamic Philosophy*, wer. L. Sherrard, The Institute of Ismaili Studies, London, 1962
- Dawûdî, Said, Rostam Nijhad, Mehdi, 'Ashoorâ, *Rişê ha, Engîzê ha, Rûydad ha, Peyamed ha*, İntişaratê İmam Alî, ç. 5, Qum, 1387
- Ehsaî, Ehmed bin Zeynedîn, *Cewami' ul- Kilem*, el-mucellid el-samin, Metbe'et el-Gedîr, Besre, 1430
- Ehsaî, Ibn Ebî Cumhûr, *Evalî el-le'alî fî l-Ehadîs el-Dînîyye*, coz' ewwel, tehqîq: M. el-'Iraqî, Metbe'e Seyid el-Şuheda, Qum, 1403
- El-Behranî el-İsfehanî, Ebdullah, *'Ewalim ul-'Ulûm ve l-Me'arif ve l-Ehwal min el-Ayat ve l-Exbar ve l-Eqwal*, c. 11/1, Muessise el-İmam el-Mehdî, Qum, 1415
- el-Belazurî, Ehmed bin Yehya bin Cabir, *Ensab ul-Eşraf*, mucellid 1, tehqîq: M. B. el-Mehmûdî, Muessise el-E'lemî li l-Metbû'at, Beyrût, 1394
- el-Belazurî, Ehmed bin Yehya, *Futûl el-Buldan*, amd. A. Enîs el-Tebba', Muessise el-Muaf, Beyrût, 1987
- el-Eclûnî el-Cerrahî, İsmail bin Muhemmed, *Keşful-Xefa ve Muzîl ul-Elbas 'Emma Eşteher min el-Ehadîs 'ela el-Sinnet el-Nas*, Mekteb ul-Qudsî, Qahire, 1351
- el-Eyyaşî, Şeyx Ebî Nezr Muhammed bin Mesûd, *El-Tefsîr*, el-cuz' el-sanî, Muessise el-Bî'se, Qum, 1430

- el-Hakim el-Nisabûrî, *el-Mustedrik 'ele el-Sehîheyn*, el-mucellid el-rabî, Dar ul-Tasîl, Qahire, 1435
- el-Hilalî, Suleym bin Qeys, *Kitab Suleym bin Qeys*, Tehqîq: M.B. Ensarî, Teb' Xamis, Delîl Ma, Qom, 1428
- el-Hillî, Hesên bin Yusif bin Mutahhar, *Keşf ul-Yeqîn fî Fezayil Emîr el-Muminîn*, tehqîq: H. Dergahî, el-Teb' el-Ûla, Tehran, 1411/1991
- el-Mazenderanî, Muhemmed Salih, *Şerhê Camî'ê el-Kafî el-Usûl ve l-Rewze li Siqet ul-Îslam Ebî Ce'fer Muhemmed bin Ye'qûb el-Kuleynî*, me'e te'lîqat E. el-Şe'ranî, el-Mekteb el-Îslamiyye, Tehran, 1386
- el-Qundûzî el-Henefî, Suleyman bin İbrahim, *Yenabî' el-Mevedde*, el-teb'e el-Sabî'e, Menşûrat el-Heyderiyye ve Mektebetuha fî el-Necef el-Eşref, 1384/1965
- *el-Sehîfet el-Kamilet el-Seccadiyye*, İntişaratê Ensariyan, Qum, b. t.
- el-Sened, Muhemmed, *el-Îmamet el-Îlahiyye*, telif: M. R. Sa'idî, el-coz' el-sanî, el-Emîret, Beyrût, 1433
- el-Teberî, 'Imadeddîn, Hesên bin 'Elî bin Muhemmed bin 'Elî bin el-hesen, *Kamilê Behayî*, tehqîq ve teshîh: E. Sefderî Qezwînî, İntişaratê Murtezewî, Tehran, 1383
- el-Teberî, Muhammed bin Cerîr, *Tarîx el-Rusul ve l-Mulûk*, cild 4, tercumê A. Payandeh, çap 3, İntişaratê Esatîr, Tehran, 1363
- el-Tebrîsî el-Nûrî, Huseyn, *el-Necm ul-Saqib fî Ehwal el-Îmam el-Hucce el-Galib*, tehqîq: S. Y. Musavî, Enwar Huda, Qum, 1415 / Şêxê Sedûq, Ebî Ce'fer ibn Babûye, *Kemal el-Dîn ve Temam el-Ni'me*, tehqîq: H. A'lamî, Muessise el-E'lemî li-l Metbûat, Beyrût, 1412
- Emînî Necefi, Ebdilhuseyin, *El-Gedîr fî el-Kitab ve l-Sunne ve l-Edeb*, Muessise el-E'lemî li-l Metbûat, Beyrût, 1994
- Erbilî, Ali bin Isa, *Keşf ul-Xeme fî Me'rifet ul-E'imme*, muheqqiq-musehhih: H. Rasuli Mahallati, c. 2, Neşr-i Benî Haşimî, Tebriz, ç. 1, 1381/2002
- Fuad, Kamal, *Kurdische Handschriften-Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland*, Wiesbaden, Deutschland, 1970
- Gölpinarlı, Abdülbakî, *Hûrûfîlik Metinleri Katalogu*, TTK Basımevi, Ankara, 1973
- Gölpinarlı, Abdülbakî, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîlik*, Dar Yayınları, 2003
- Güngör, Ş., "Maktel-i Hüseyin". dnd. *İslam Ansiklopedisi*, c. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003
- Hakîm Nişabûrî, Ebî Ebdillah Muhammed bin Ebdillah, *Mustedrek, el-cuz' salis, Kitab el-Hicre, Kitab el-Mexazî ve l-Suraya, Kitab Me'rifet ul-Sehabe*, Dirase ve tehqîq Mustefa Ebdilqadir Eta, Li Neşr Kutub el-Sunne ve

- I-Cema'e, Dar ul-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, Lubnan, 1422/2002
- Hosseini Abbariki S. Arman, "Yaftehayî Novîn Derbarê Ehval ve Eş'arê Molla Perîşan", *Journal of Kurdish Literature*, Spring and Summer 2021, Vol. VII, No. 1, serie 11
  - Huart, Cl., "Duldul", *EL2*, Vol. II, 1965
  - Ibn Bitrîq, 'Umde, 'Uyûn Sihah el-Exbar, tehqîq: M. el-Mehmûdî, Î. el-Behadurî, el-coz' el-ewwel, Muessise el-Îmam el-Sadiq, Qum, 1412
  - Ibn Ebdulbîr, Ebî 'Umer Yusif bin Ebdillah, *el-İstî'ab fî Me'rifet ul-Eshab*, sehhehe ve xerrece ehadîsehu: A. Murşid, Dar ul-E'lam, Urdun, 1423
  - Ibn Ebî el-Hedîd, *Şerhê Nehc ul-Belaxe*, el-Mucellid 'Aşir, tehqîq: M. İbrahimî, Dar ul-Kitab el-Xerbî, Bagdad, 1428
  - Ibn Esîr, İzzeddîn, *El-Kamil*, cild 3, tercumê S.H. Rûhanî, Intişaratê Esatîr, çap 3, Tehran, 1383
  - Ibn Qûlûye, Ebulqasim Ce'fer bin Muhemmed bin Ce'fer bin Mûsa, *Kamil ul-Ziyarat*, Dar ul-Hucce, Qum, 1435
  - Isfehânî, Hafîz Ebî Ne'îm Ehmed bin Ebdillah, *Hilliyet ul-Ewliya ve Tebeqat ul-Esfiya*, el-coz' el-rabî, Dar ul-Fikr, Qahire, 1416
  - Jafariyan, R., *Tarîxê Teşeyyu' der Îran, ez Axaz ta Tulu'ê Dewletê Sefewî*, Neşrê Ilm, Tehran, 1388
  - Karaismailoğlu, Adnan, "Sâkînâme", dnd. *İslam Ansiklopedisi*, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009
  - Kuleynî, Muhammed bin Yaqub, *Ûsûl el-Kafî*, c. 1, (wer. M. B. Kemereyî), Intişarat-i Uswe, Tahran, 2008
  - Kuleynî, Muhammed bin Ye'qûb, *Usul el-Kafî*, el-coz' el-ewwel, Menşûrat el-Fecr, Beyrût, 1428
  - Lammens, "Le Triumvirat Aboû Bakr, 'Omar et Aboû 'Obaida", *Mélange de la Faculté Orientale de l'Université St. Joseph de Beyrouth*, vol. iv, 1910
  - Lawson, Todd, "The Dawning Places of the Lights of Certainty in the Divine Secrets Connected with the Commander of the Faithful by Rajab Bursi (d.1411)", di *The Heritage of Sufism (vol. 3): The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn, Oneword Publications, Oxford, 1999
  - Lory, Pierre, "Souffrir Pour La Vérite Selon L'esotérisme Chiite de Rajab Borsî", di *Le Shi'isme Imâmite Quarante Ans Après, Hommage à Etan Kohlberg*, sous la direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi, Meir M. Bar-Asher, Simon Hopkins, Brepols, Belgium, 2009
  - Macit, Muhsin, "Münâcât", dnd. *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006
  - Madelung, Wilferd, *The Succession to Muhammad, A Study of the early*

Caliphate, Cambridge University Press, 2004

- Meclisî, Muhemmed Teqî, *Rewzete ul-Mutteqîn fî Şerhê Men La Yehzurehû l-Feqîh lil-Sedûq*, el-coz' el-salis, Dar ul-Kutub el-İslamî, Qum, 1429
- Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Ethar, Kitab tasi' eşere, El-Qur'an ve l-Du'a*, İhya el-Kutub el-İslamiyye, Qum, 1388
- Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Ethar, Kitab xamis'eşere, El-İman ve l-Kufr ve Mekarim ul-Exlaq*, el-qism sanî, İhya el-Kutub el-İslamiyye, Qum, 1388
- Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Bihar ul-Enwar, el-Cami'a li l-Durer Exbar el-E'immet el-Ethar*, c. 58, Dar İhya el-Teras el-'Erebî, Beyrût, 1403
- Meclisî, Şêx Muhammed Baqir, *Zad ul-Me'ad, veyluhu Kitab Miftah ul-Cinnan*, te'rîb ve te'lîq: E. E'lemî, Muessise el-E'lemî li l-Metbûat, Beyrût, 1434
- Mewlana, Celaleddîn M. B., *Mesnewî*, amd. Tewfîq Subhanî, İntişaratê Rozeneh, Tahran, 1378
- Mewlana, Celaluddîn Muhammed Belxî el-Rûmî, *Mesnewî Me'newî*, tes-hîh: M. A. Movahhid, c. 1, ç. 2, İntişaratê Hermes, Tahran, 1396
- Meybudî, Ebulfezî Reşîdeddî, *Keşf ul-Esrar ve'det ul-Ebrar, Me'rûf be Tef-sîrê Xwace Ebdullah Ensarî*, c. 3, amd. A. A. Hikmet, İntişarat Emîr Kebîr, Tehran, 1376
- Mir-Kasimov, Orkhan, "Esoteric Messianic Currents Of Islamic East Between Sufism and Shi'ism (7th/19th-6th /15th Centuries)" di *L'ésotérisme Shi'ite, Shi'i Esoterism*, Sous La Direction de Mohammad Ali Amir-Moezzi, édité avec: Maria de Cillis, Daniel De Smet, Orkhan Mir-Kasimov, Brepols, Belgium, 2015
- Modarressî, Hossein, *Crisis and Consolidation In The Formative Periode Of Shi'ite Islam, Abû Ja'far ibn Qiba el-Râzî amd His Contribution to Imâ-mite Shi'ite Thought*, The Darwin Press Inc., Princeton, 1993
- Momen, Moojan, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press, Connecticut, 1985
- Mufîd, Ebî Ebdillah Muhemmed bin Muhemmed bin Nu'man, *el-İrşad fî Me'rîfet Hucec Ellah 'ele l-'Ibad*, el-coz' el-sanî, Muessise Al el-Beyt li İhya el-Teras, Beyrût, 1416
- Mufîd, Muhammed bin Muhammed bin Nu'man, *El-Ixtisas*, be kuşêşê A. A. Gaffarî, Cemaet el-Muderrisîn fî Hewze İlmiyye, Qum, b.t
- Muheqqiq Kerekî, Elî bin Huseyn, *Resayilê Kerekî*, c. 3, amd. M. el-Hesûn, Muessise el-Neşr el-İslamî el-Tabî'a li Cemaet el-Muderrisîn bi Qum, b. t.
- Musahib, G., *Dayiret'ul-Me'arifê Farsî*, c.1, İntişaratê Amir Kebir, ç. 3, Teh-ran, 1381

- Muzaffer, Muhammad Riza, *el-Seqife*, Muessisê Ensariyan Li l-Tiba'e ve l-Neşr, Qum, 1415
- Nubextî, Hesên bin Mûsa, Qomi, Sa'd bin Abdullah, *Fireq el-Şî'a*, teshîh: A. el-Hefenî, Dar el-Îrşad, 1412
- Panahloo, Omran, İhtişaminia, Mohsen, "İtiqadat-i İmamiyye der Hewzê İmamet ez Menzerê Hafız Receb Bursî", *Feslnamê İlmî-Pejûhişî Pejûhiş-hayê l'itiqadî-Kelamî*, sal 9, şomarê 34, Tabistan 1398
- Qazî Se'îd Qumî, Muhemmed Se'îd bin Muhemmed, *Şerh ul-Erbe'în*, teshîh: N. Hebîbî, Neşrê Mîrasê Mektûb, Tehran, 1379
- Qumî, Şeyx 'Ebas (berhevkar), *Mefatîh el-Cinan*, (bê tarîx, bê cih)
- Qumî, Şeyx 'Ebbas, *Muntehî ul-Amal fî Tewarîx el-Nebî ve l-Al*, el-coz' el-ewwel, Dar ul-Mustefa el-'Alemiyye, Beyrût, 1432
- Sahib bin 'Ibad, *Dîwan el-Sahib bin 'Ibad*, tehqîq: Î. Şemseddîn, Menşûrat Muessise el-E'lemî li l-Metbû'at, Beyrût, 1422
- Schimmel, Annemarie, *The Mystery of Numbers*, Oxford University Press, New York, 1993
- Sedûq, Muhammed bin 'Eli bin Huseyn bin Babûye, *Uyûn Exbar el-Riza*, coz'ê sanî, İntişaratê el-Şerîf el-Rezî, Qum, 1378
- Sedûq, Muhammed bin 'Eli bin Huseyn bin Babûye, *Men La Yehzuruhû l-Feqîh*, el-coz' el-rabî', Muessise el-E'lemî li l-Metbû'at, Beyrût, 1406
- Sedûq, Muhammed bin Elî bin Huseyn bin Babûye, *el-Tewhîd*, tehqîq: H. Huseynî Tehrani, Muessise el-Neşr el-İslamî, Qum, 1430
- Şeybî, Kamil Mustafa, *Hembestegî Miyânê Teşeyyu' ve Tesewwuf*, tercumê A. A. Shahabi, İntişaratê Danişgahê Tehran, 1354
- Şeybî, Kamil Mustafa, *Teşeyyu' ve Tesewwuf Ta Axazê Sedê Dewazdehumê Hicrî*, tercumê A. Zekavetî Qaragozloo, İntişaratê Amir Kabir, Tehran, çap 5, 1387
- Seyyidi, S. H., İnayetî Rad, M. J., Huseynî Şahrûdî, M., "Berresî Mefhûmê Guluw der Nezeriyatê Welayî Hafız Receb Bursî", *Costarhayî der Felsefe ve Kelam*, sal 49, şomarê peyapey 98, 1396
- Subhanî, J., *Mosû'ê Tebeqat el-Fuqeha*, c. 9, Mu'essisey-i İmam Sadiq, Qum, 1418
- Şûsterî, Qazî Nurullah, *Mecalis el-Muminîn*, cild 2, Kitabfîrûşî İslamiyye, Tehran, 1377
- Tebrisî, Ebî 'Ali el-Fezl bin el-Hesen, *Mecme' ul-Beyan fî Tefsîr el-Qur'an*, el-cuz' el-samin, Dar ul-Murteza, Beyrût, 1427
- Tek, Ayhan, "Kolektif Bellekte Kırılma ve Yeniden İnşa Olarak Kerbela Yası", *Monograf*, hej. 11, 2019, İstanbul
- Tek, Ayhan, *Hamîsiz Şair Babasız Metin*, Nûbihar, İstanbul, 2018

- Temo, Selim, *Kürt Şiiri Antolojisi*, c. 1, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2013
- Toprak, Mehmet, "Çevşen". dnd. *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993
- Türkoğlu, S., "Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler ve Bekâî'nin Kitâbı Kerbelâ Mesnevisi", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, hej. 58, Ankara, 2017
- Tüsî, Ebî Ce'fer Muhammed bin Hesen bin 'Elî bin Hesen, *Misbah ul-Muctehid*, Muessise Fiqh ul-Şî'a, Beyrût, 1411
- Umerayî, İ. X., *Şerh-i Divan-i Mola Perîşan*, amd. E. Xezzenferî, İntişaratê Şapûrxwast, Xuremabad, 2008
- Usluer, Fatih, *Hurufilik İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, Kambalcı Yayıncılık, İstanbul, 2014
- Vali, Shahab, "Mefhûmê Pîr der Fermanê Mensûb be İmam Sadiq", *Cawîdan Xired*, dowrê Cedîd, şomarê 6, 1389
- Vali, Shahab, "Negahî be Fermanê Mensûb be İmam Sadiq", *Meskûye*, Danişgahê Azadê İslamî Şehrê Rey, şomarê 5, 1385
- Vali, Shahab, *Kurdên Yarsan-Dîrok û Mîtolojî*, wer. S. Orak Reşitoğlu, Weşanên Avesta, Stembol, 2018
- Xeza'ul-Arifin, "Mecmûa-i 'İlmî ve 'İrfanî ve Felsefî", amd. Ali bin Muhammed Baqir el-Dameganî'ul-Esl-i Kirmanşahî Mesken, Kitabxane-i Meclîs-i İran, Tehran, 1334
- Xeznedar, M., *Mêjûy Edebî Kurdî*, c. 2, Dezgay Aras, Hewlêr, 2010
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Gulûv", dnd. *İslam Ansiklopedisi*, c. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- Ye'qûbî, Ehmed bin İshaq, *Tarîxê Ye'qûbî*, c. 1, Tercumê M. Î. Ayetî, İntişaratê 'İlmî ve Ferhengî, Tehran, 1382
- Zîbacûyî, Feth'elî Heyderî, *Divan-i Molla Perîşanê Kurd*, Çap-i Muhammedî, Kirmanşah, 1916

ÇAVKANİYÊN ELEKTRONİK

- MacKenzie, D. N., *Gurani*, Encyclopaedia Iranica, Vol. XI, Fasc. 4, 2012, ff. 401-403, <https://www.iranicaonline.org/articles/gurani>, (20.11.2022)
- Temo, Selim, *Fuzulî'nin 'Kürtçe' Şiirleri*, 2016, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2016/12/01/fuzulinin-kurtce-siirleri>, (20.11.2022)
- Staatbibliothek zu Berlin, Digitalisierte Sammlungen, 2014, https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN781376718&PHYSID=P_HYS_0001&DMDID=&view=picture-toolbox (20.22.2022)

FERHENG

'edad: hejmar
'edû: neyar, dijmin
'emayim: mela, şaşikspî
'ewam: xelk, gel
ama: hat
ba: bila, ji bo ku
babuha: deriyê wî
bayed: divê, lazim e
be'd: piştî
be'zî: hinek
bendegî: koletî, xulamî
berzex: araf
beza'et: sermiyan
bezm: meclîsa suhbetê
biçîman: em biçin
billûhîyyet: ehmeqî, nezanî
birûz kerd: eşkere kir
bugzer: dev jê berde, guh nedê
bûs: maçîk
ca: cih
cehl: nezanî
cenbe: alî, teref
çenî: li gel, pê re, çendî
çeniş: giş, her tişt
çerx: felek, dewran
cuft: cot
çun: wekî, şubhî
dared: heye
daşt: hebû
dašten: xwedîbûn, girtin
derc: qeydkirin
derk: gehiştina mebestê, bidestve-
anîn
deryûze: parsek, xwazok
dewab: dewarên siwariyê, prj. dab-
be

dûn: 1. kiras, 2. payenizm, bêqîmet
duwît: dubendî, duserî
duwom: duyem
emrax: murx, balinde
enguşt: tilî, pêçî
eray: ji bo
erbab: 1. mirovên mezin 2. pêşeng
3. hoste
evvelîn: destpêk, ya 'ewil
ewsaf: prj. taybetî, wesf
ewset: yên vasat, navincî
ewseteha: yên vasat, yên li ortê
eyyam: dewr, qern, qonax
faq: jor, bilindahî
ferma: kerem kir, got
fermûdey: gotinên wî
ferş: erd
fesl: beş, demsal
firûzenî: geşbûna agir, çirûskvedan
gam: gav
gerdiş: gerîn, zivirîn
gişt: giş, hemû
gûsale: golik
guwah: şahid, yê ku ditiye
hudûs: piştire avabûn
huş: hiş, aqil
husn: bedewî, spehîtî
ibtida: destpêk
ifrat: zêdegavî, ji heddê derketin
ifsad: fesadî, bêbextî
înfikak: cudahî, dûrketin
ittihad: yekbûn
ixraq: mubalexe, lêzêdekirin
jerf: kûr
jîy / ji îy: ji wî / ji wê
kam: kîjan

kaştên: çandin
kelab: xwediye kûçik, ye ku tajiye
 nêçîrê digre
kemûn: xef, xwe veşartin
kerrat: dubare, tekraren
kerrûbiyan: çar milyaketên mezin
kirdiş: wî/wê kir
kîş: dîn, bawerî
la yetenahî: bê dawî, ebedî
lahûtî: xudayî, pîrozwerî
lamekan: bê cih û war
le beyn: di navberê da
lew: lewma, ji ber wê
lîk / leyk / leykin: lê, lêbelê
mabeqî: yên mayî, tiştên dîtir
maçam: dibêjim
maçan: dibêjin
medê: dide
mehrem: qedexe, kesê taybet
mekem: dikim
melfûz: ya hatî gotin, lefza hatî
 bilêvkin
menişîş: kirinên wî/wê
mesdûd: girtî, sînorkirî
meşiyîş: meşa wan, rêveçûna wan
meşiyyet: daxwaz, îrade
metbû'em: bi dilê min
metleb: mijar, mesele, armanc
mezûb: ye xezeb lê bûyî, telef
mezanî: dizanî
mişareke: şîrkatî
misdaq: pîvan, rêje
mubîn: zelal, eşkere, vekirî
mucesseem: heyî, bi cism û hebûn
mucrim: gunehkar
mudde'a: tiştê ku tê îddiakirin
mufsid: fesad
muft: bêpere, belaş

muhat: eşkerekirî, dorgirtî
muhît: ye her tiştî dizane, îhate dike
muhkem: qewî, saxlem
muje: mûçav
mulûk: xwedî, pirhejmara 'malik'
mumeyyîz: ye ku temyîz dike, ji
 hev derdixe
munderic: naverok, di nav tiştêkî
 da binecihkirî
munkir: înkarker, ne-bawermend
munqelib: guherandî, qulubandî
muqeyyed: qeydkirî, girêdayî
mûşikafi: karê bi baldarî, bi kitekit
mustecme'i: berhevkirî, lêkdayî
mustehzer: çêkirî, hazirkirî
muşteq: ye ku dixwaze, xwedî îştî-
 yaq
mustexnî: çavtêr
mutabiq: 1. lihevkerî, 2. guncaw
mutemennî: ye ku dixwaze, te-
 mennî dike
muteqqedis: qudsî, ye ku hatiye
 pîrozkirin
mutessefil: ye ku heyf lê hatiye, zi-
 yanbûyî
mutte'arif: navdar, naskirî, ye ku tê
 zanîn
muveceh: bi şan û 'ezeme, mezin,
 pîrozwer
muxtes: taybet, 'aydê yekî, xaseten
muzennib: gunehkar
naşî: ciwan, cahil
nasûtî: beşerî, dinyewî
nedaştên: xwedînebûn
nehw: rêziman, gramer
nemevat: nedigot
neşnewî: nebihîzî, seh nekî
nessê ayet: mebesta ayetê, ayeta

eşkere
nezerbazî: lénêrîn, temaşekirin
nigah: nêrîn
nişt: rûnişt
nîz: jî
nubûwwet: pêxemberî
pehlû: ran, kemax
perî: ji bo
perît: ji bo te
qale: got
qews-i nizûl: nîv-dayreya ber bi jêr
qews-i si'ûd: nîv-dayreya ber bi jor
qidem: qedîmbûn, pîle, radde, de-
 rece
qurresî: kûrahî
rakî' û sacîd: rukû û secdeya nimêjê
randin: renîn, teraştin
remîn: pez
saye: sih, sîber
sebteynit: her du kur (Hesen û Hu-
 seyn)
selb: winda, jiholêrabûyî
semend: hespê beza
serf: kirin, reftar
sevaûllah: ji xeynî Xwedê her tişt
sewad: tarîfî
şinaxten: sehkirin, bihîstin
şineft: bihîst, seh kir
sinn: temen, sal
şita': zivistan
şitaft: revî, bezî
şutur: deve
te'mîm: qanûn, rêzik
tefrît: lipaşmayîn, tênekirin
temcîd: paşîv
temsîyyet: pêkanîn, birêvebirin,
 îcrakirin
terdîd: zede kirin, şik, dudilî

teşerru': reftarên li gor hukmên
 şerî'etê
teserrufil: kirin, reftar
tewlîd: welidandin, xuliqandin
texyîr: xirakirin, guhertin
ulûhîyyet: pîrozwerî, xudayî
ûrûc: bilindbûn, firîna ber bi jor
uzletguzîn: yê ji tenêtiyê hez dike,
 munzewî
va mend: wisa ma
vat: got
vatim: min got
ve: bi
vî / ve îy: bi wî / wê
wechûhû: rûyê Wî, cemalê Xwedê
welayet: nûnertî, berpirsaryî
wicûbîş: hewceyî, lazimbûn
wird: pistepist, du'a
wuhuş: prj. wehşî, kovî
xasib: xesbkar, yê ku dest daniye ser
xecil: fedyok, şermoke
xel'et: cilê ku wek diyarî hatiye
 dayîn
xetiş: xeta wî/wê
xejr-ul kelam: baştirîn, xêrtirîn
 gotin
xejr-ul umûr: baştirîn, xêrtirîn kar
xor: tav
xud: xwe
xurden: xwarin
xurresî: famkorî
xutut: prj. xet, xêzên nivîskî
yaften: wergirtin, têgehiştin, pey-
 dakirin
yed-i qudret: destê qudretê
zill: sih, sîber
zuwan: ziman

Periřanname

Mela Periřanê Dînewerî

Shahab Vali & Erol řaybak

www.avestakitap.com

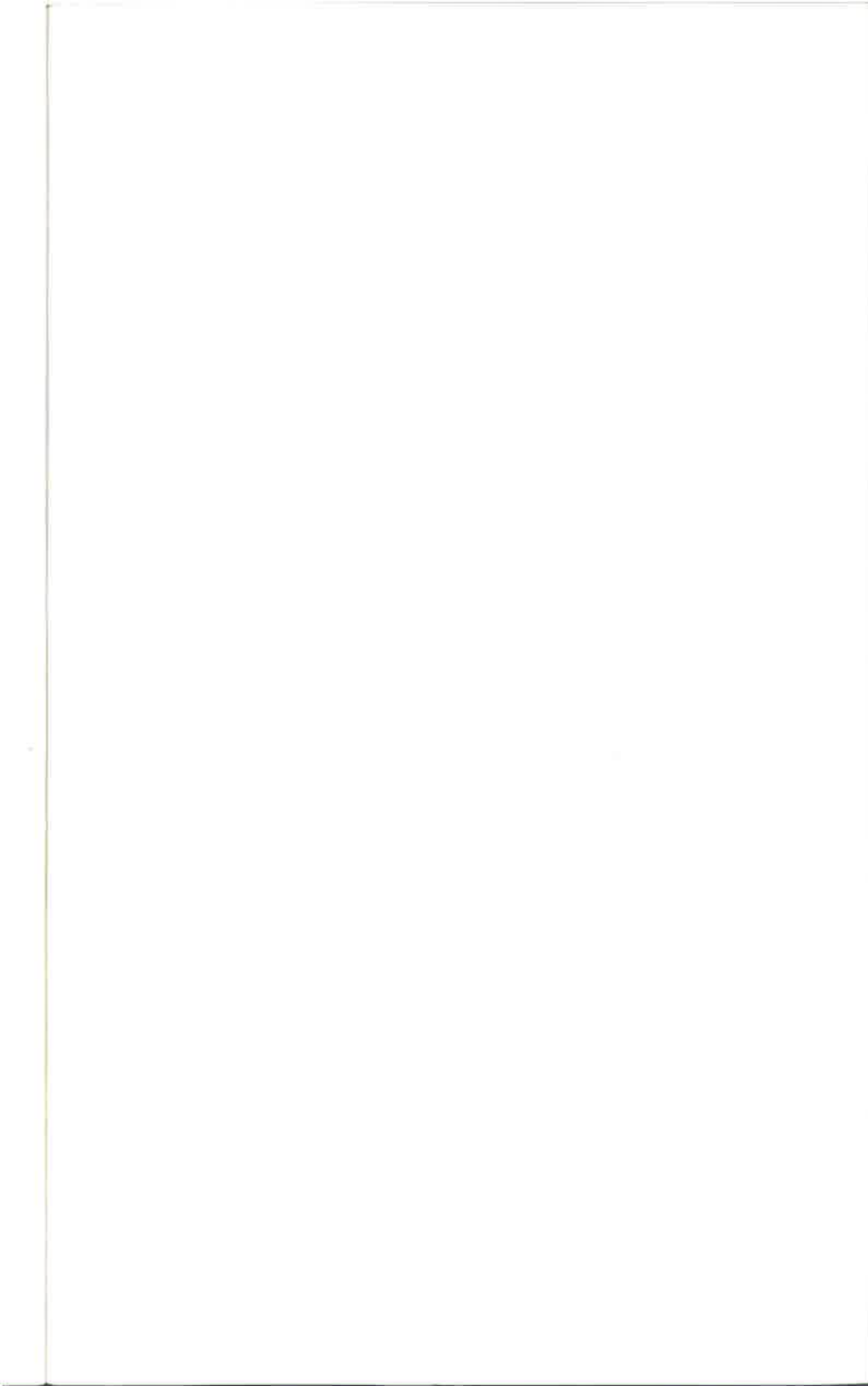
avestayayinlari@yahoo.com

<https://twitter.com/avestayayin>

<https://instagram.com/avestayayin>

<http://www.youtube.com/avesta1995>

<http://www.facebook.com/wesanenavesta>

Perîşanname, xaseten li Rojhilat û Bakurê Kurdistanê bûye mijara gelek lêkolînên edebî û mensûbiyeta 'tevgera hûrûfiyye' ya muellifê wê Mela Perîşanê Dînewerî jî tê de, gelek îddiyên mezin li ser vê berhe- ma balkêş hatine nivîsîn. Pisporen edebiyata kurdî li ser cureya metnê û nasnameya muellifê wê, fikrên dûrî hev pêşkêş kiribin jî, heta roja îro nusxeyeka sehîh ji berhemê nehatiye belavkirin.

Li gor tarîxa nivîsîna berhemê û çavkaniyên berdest, Perîşan- name di sedsala 9ê koçî ango di sedsala 14ê mîladî de hatiye nivîsîn û kevntirîn mesnewiya bi zimanê kurdî ye ku heta niha gihiştîye destên me. Berhem, bi tamamî pabendê baweriya 'Mezheba Şî'a' ye û muellifê wê Mela Perîşan, şeyxul îslame- kî kurd e. Naveroka Perîşannameyê bi gelek bûyer û temayên sereke ji tarîxa dîne Îslamê, nemaze li ser îsbatkirina heqani- yet û welayeta zavayê pêxember, xelîfeyê çarem 'Elî bin Ebû Talib hatiye dariştin.

Di gel hejmara zêde ya nusxeyên berhemê, heta niha bi şerh û şiroveyeke qanehker nusxeyeke kamil nehatiye çapkirin. Ev xebata li ber destê we, danasîn, şirove û ronkirinek e li ser hezar beytên Perîşannameyê ku berhemeka yekane ye ji gencîneya veşartî ya edebiyata kurdî ya klasîk.

www.avestakitap.com

ISBN 978-625-8383-49-2

9 786258 383492

- twitter.com/avestayayin
- [instagram.com/avestayayin](https://www.instagram.com/avestayayin)
- [facebook.com/wesanenavesta](https://www.facebook.com/wesanenavesta)
- [youtube.com/avesta1995](https://www.youtube.com/avesta1995)

avesta